

Үүсгэн байгуулагч:

Санжаадоржийн

МОЛОР-ЭРДЭНЭ

Ерөнхий эрхлэгч:

Баатарын

ЛХАМСҮРЭН

Редакцийн баг:

Судлаач, орчуулагч:

Эрдэнэболдын АЛТАНШАГАЙ

Нэргүйн БААСАНХҮҮ

Батжаргалын ГАНСҮХ

Баяраагийн ГАНХӨЛӨГ

Саянжамцын МӨНХГЭРЭЛ

Балжиннямын НЯМГЭРЭЛ

Даваасүрэнгийн САНЧИР

Улсын бүртгэлийн гэрчилгээний дугаар: 9073010006

Сэтгүүлийн редакцийн хаяг, утас:

Монгол Улс, Улаанбаатар хот, Баянгол дүүрэг, I хороо, 72/2, Замчдын гудамж

Шуудангийн хайрцаг: 44/607 e-mail: philosophy_news@yahoo.com

Харилцах утас: 976-21-242919, 9996-3178, 8813-0099, Факс: 976-21-242919

Сэтгүүлийг дэмжигч:

МОНГОЛ УХААН СУДЛАЛЫН ХҮРЭЭЛЭН
“ЖОНОН” ТЕХНОЛОГИЙН ДЭЭД СУРГУУЛЬ

САНАЛ, БОДОЛ

Философийг Монголд хөгжүүлэх шаардлагатай

Хэрэв философийг Монголд амжилттай хөгжүүлж чадвал дэлхийн университетийн соёл Монголд ирэх боломжтой. Монголчуудын хувьд университетийн тухай ойлголт ердөө л XX зууны дундуур анх орж ирсэн. Гэтэл дэлхийн анхын университетүүд одоогоос 800-гаад жилийн өмнө байгуулагджээ.

Монголын охид хөвгүүд Зөвлөлт Улсын болон Зүүн Европын университетүүдэд суралцаж, анхны мэргэжлийн дипломтой Улаанбаатарт ирж байсан цаг саяхан. Тиймээс университет бүрэн хөгжих цаг хугацаа бага байсан ба бүрэлдэн тогтоох дорвитой ажил хийгдсэнгүй. Үүний нэг шалтгаан бол философийн мэдлэгийг Монголын их сургуульд нэвтрүүлж чадаагүй явдал. Тиймээс Монгол Улсын Их Сургуулийг хөгжүүлэх гэвэл дэлхийн мэдлэгийг философиор дамжуулан үнэнээр оруулж ирэх хэрэгтэй.

Философичид яг л сайэнтистууд шиг асуултаа тавьцааж, мөн түүндээ хариулах гэж оролддог. Лудвиг Виттгэништэйн

Философийн тухай анхны ойлголт

Философи гэсэн мэдлэгийн тухай мэргэжлийн салбар социализмийн эрин үед Марксизм, Ленинизм гэсэн нэрээр зарлагдсанаар жинхэнэ философитой танилцсангүй. Философи нэрийн дор Лениний зохиолууд ноёлсон. Хэдийгээр Ленин Европын орнуудаар явж философийн олон ном уншиж бүтээлээ туурвисан хэдий ч ганцхан түүний номуудыг философи гэвэл гэнэн хэрэг.

Германы болон дэлхийн алдарт философич Марксын номыг орос хэлнээс тойруу замаар орчуулсан. Хэдийгээр герман хэл сурсан зарим хүмүүс орчуулах гэж оролдсон боловч тэд нэгэнт философийн мэргэжлийн хүмүүс биш тул номын амин сүнсийг мэдрээгүйгийн жишээ олон бий. Ганцхан жишээ л гэхэд германаар “Das Sein bestimmt den Bewusstsein” гэсэн ойлголтыг “Ахуй анхдагч, ухамсар хоёрдогч” гэж дэндүү худлаа орчуулжээ. Гэтэл энэ нь үнэн хэрэгтээ “Байгаа чинь л ухааныг чинь тодорхойлно” гэсэн философийн ойлголт.

Энэ ойлголт дотор “байх” ба “ухаан” гэсэн философийн хоёр суурь ухагдахууныг Маркс зориуд хэрэглэсний шалтгаан бол ахуйдаа биш, харин хэрхэн байж чадах чинь гэдгийг чухалчилсан. Ухамсарыг биш ухааныг тодорхойлсон явдал хүний ухаантай байх, эсвэл ухаангүй байхдаа үйлддэг асуудлуудыг хүртэл анхааруулжээ. Худлаа орчуулгын гайгаар “далд ухамсар” гэсэн дэндүү болхи ойлголт газар авсаар.

Философи анхнаасаа л Монголын хөрсөн дээр бууж чадсангүй.

Философи Монголд орж ирж чадаагүйгийн нэг том шалтгаан бол “Монгол хэлний толь бичиг”. Философийн “бодол” ба “сэтгэл” гэсэн хоёр чухал ухагдахууныг хольж солин “Монгол хэлний товч тайлбар толь” номонд Б.Ренчин, Ц.Дамдинсүрэн болон Я.Цэвэл мэтийн нөхдүүд хэт мэдэмхийрэн бичжээ. Хэрвээ бодлыг сэтгэлтэй хольсон тохиолдолд нэг бол ямар ч мэдрэмжгүй хүмүүс хорвоогоор дүүрч хэн хэнийгээ ч хүндлэхгүй зэрлэгүүд болцгооно. Эсвэл уур хилэн, баяр хөөрөө барьж чадахгүй сэтгэлийн хөдөлгөөнийхөө боол болчихсон хүмүүс улс төрөөр дүүрнэ. Ингэж боддоггүй хүмүүсийн арми гарч ирнэ. Бодохгүй гэдэг ямар их аюултай вэ, энэ тухай монгол хэлний хүмүүс толь бичигтээ залруулан бичих цаг нэгэнт болжээ.

Сэтгэлийн талаар ч гэсэн буруу үгс дүүрэн. Логик сэтгэлгээ гэсэн худлаа ойлголт, сэтгэх гэсэн үгийг бодолтой хольдог, дэндүү худлаа ойлголт зөвхөн арван жилийн сургуульд биш бас нийгэмд гайгаа тарьсаар. Монголчуудын хэл яриа төлөвшөөгүй цагт харилцан яриа хэзээ ч амжилттай болох нөхцөлгүй. Ярилцлага амжилтгүй бол бидний хийсэн үйлдлүүд зөвхөн азаа үзсэн хэрэг болж дэгдэнэ. Одоо тэгээд тэр өдрийн тэнгэр л мэдэж дээ.

Философийн талаархи өнөөдрийн ойлголт

Өнөөдөр амьдралын тухай эсвэл бурхны тухай ганц хоёрхон үг хэлээд л түүнийгээ философи гэх хүмүүс дэндүү олширч, тэр ч бүү хэл дэлхийн философийн мэргэжилтнүүдтэй нүүр тулан ярьж яваагүй хүмүүс философийн тэнхим, эсвэл философийн хүрээлэн байгуулан философийн мэргэжлийн салбарыг гутаасан хэвээр. Зөвхөн өөрийнхөө хагас дутуу номноос юу ч ойлгоогүйгээ залуу үед тулган цээжлүүлж, түүнийгээ шалгалт нэрийдлээр буцааж яриулан дүн тавьдаг философич нэртэй арчаагүй хүмүүс нүгэл хийсээр л. Тэд залуу үеийн амыг хааж айлган сүрдүүлж, оюутны эрхийг доромжилж, наад захын хүний эрх болох хувийн бодлоо хэлэх эрх, чөлөөг хүртэл боогдуулсаар. Үүнийг зогсоож шинээр эхлэх цаг нэгэнт болжээ.

Философийн хоббитой эсвэл сонирхолтой байх нэг хэрэг. Гэтэл түүнийг мэргэжлийн төвшинд суралцах нөгөө хэрэг.

Философи заана гэсэн нэрийдлээр шашин, зурхай, эсвэл хувийн буруу ойлголтоо оюутан залуучуудад дамжуулж, “арга билэг” гэсэн хувийн бүдүүлэг төсөөллөө лекц нэрээр үг эвлүүлэн худлаа зүйл ярьсаар л. Тэд хэзээ ч ямар номноос орчуулснаа хэлэхгүй, бас ямар хэл дээр хэрхэн орчуулснаа ч ил гаргахаас ичицгээнэ. Оюутнуудад гадаад хэл дээрх номын бүлгийг тараан орчуулуулж, түүнийгээ лекц болгон заадаг уламжлал хэвээр.

Өнөөдрийн Монголд нэн тэргүүнд философи хэрэгтэй.

Философийг Монголд оруулж чадсанаар хүмүүс домгийн болон шашны ертөнцүүдээс тусгаарлагдах түүхэн боломж гарна. Домог бол эрт үеийн хүмүүс хоорондоо мэдлэгээ дамжуулан үлдээх арга. Шашны хувьд хүмүүс натурын өмнө хэрхэн өчүүхэн гэдгээ хүлээж, түүнийг биширч, эвийг олохыг хичээж “бурхан” гэж ханджээ. Гэтэл энэ хоёр мэдлэгийн замууд хэдэн зуун жилээр хоцрогдсон. Түүний оронд философи болон сайэнс хоёр хүн төрөлхтөнд мэдлэгийг зааж эхлээд олон зуун жил боллоо шүү дээ.

Домог болон шашны ертөнцөөс салан тусгаарлахын тулд Монгол орны хувьд хоёр зүйлийг урьдчилан хийх зайлшгүй шаардлагатай. Үүнд: нэгдүгээр шаардлага монгол хэл шинэ “Цагаан толгойн үсэг”-тэй болох, хоёрдугаар шаардлага монгол хэлний шинэ “үгийн толь бичиг”-тэй болох. Энэ хоёр шаардлагын дагуу хийж чадвал дэлхийн мэдлэг Монголд ирэх зам шулуудна. Философи жинхэнээр, бас үнэнээр Монголд ирэх боломж улам л ихэснэ. Үнэн зүйл үнэнээрээ, бас мэдлэг мэдлэгээрээ байх тэр л зарчмаар философийг Монгол оронд оруулж ирэх цаг одоо л нээгдлээ. Оройтсон ч гэсэн огт оргүйгээс хамаагүй дээр шүү дээ.

Философи гэж юу вэ?

Философийн асуултууд хамгийн ээдрээтэй, хамгийн их төөрөгдүүлсэн, бас хамгийн их утгатай асуултууд байдаг. Философи ерөөсөө хүний ухааны доторх гүн итгэл үнэмшлүүдийг ганхуулдаг.

Тэгвэл философийн асуултууд гэж ямар асуултууд вэ? Тэдгээр асуултуудын ээдрээг философичид хэрхэн тайлдаг вэ? Үүний тухай ярилцъя.

*“Хүн гэдэг олс бөгөөд тэр олс амьтан ба дээд хүн хоёрыг холбосон.
Нэг үгээр хэлэхэд хавцал дээгүүрх олс...” Фридрих Ницше.*

Хэрхэн философидох вэ?

Зарим хүмүүс философиос татгалздаг. Мэдлэгийн салбарууд дотроос философийг амьдралаас хамгийн хол, тиймээс өдөр тутмын амьдрал ач холбогдолгүй гэнэ. Гэтэл тийм биш. Философи практик амьдралд ач холбогдолтой, бас маш их утгатай.

Хэдийгээр хүмүүс түүнийг ухаардаггүй ч, ямар нэгэн хэмжээгээр философиддог. Зарим хүмүүс өнгөрсний үйлдлүүдийг ирээдүйд баттай хэрэгтэй гэнэ. Энэ бол бас нэг философидолт. Зарим хүмүүс магадтайгаар бурхныг эксистэнц, өөрөөр хэлбэл оршдог гэдэгт үнэмшинэ. Гэтэл зарим хүмүүс бурхан оршдоггүй ч гэсэн үнэмшилтэй гэнэ. Энэ хоёр хоёулаа л философийн асуултууд.

Хэсэг хүмүүс сүнсийг үхэшгүй гэдэгт үнэмшинэ. Нөгөө хэсэг хүмүүс хүнийг зөвхөн материт буюу материаллаг биет гэнэ. Зарим хүмүүс юунд үнэмшдэг вэ гэвэл ямар нэг зүйл хүнээс огт хамааралгүйгээр моралийн талаар зөв эсвэл буруу гэнэ. Тэдний эсрэг хүмүүс зөв эсвэл буруу гэдэг тухайн субъектийн хандлагаас хамаарна гэдэг. Ертөнцийг ч гэсэн реал гэж хүмүүс хэлэхэд зарим хүмүүс “Хүн ертөнцийг ажиглаагүй ч гэсэн ертөнц эксистэнц үү” гэж асууна. Энэ бүгд бас л философийн асуултууд. Хэдийгээр хэн ч дээрх асуултуудыг асуудаг хэдий ч тэр бүр хариулах гэж мэрийдэггүй. Харин мэргэжлийн төвшинд философиддог хүмүүс л хариултын араас насан турш мөшгинө.

Мэдээж өдөр дутмын амьдралд хүмүүс философидно. Философидох ч шаардлагатай. Яагаад гэвэл философи хүмүүсийн амьдралд нөлөөтэй. Жишээлбэл хүн субъектив дураа даган сайн муу моралийн алдаа, жишээлбэл хулгайлах эсвэл хүн алахыг зөвшөөрдөг. Зарим хүн “Бүх зүйл харьцангуй шүү дээ” гэж хэлж магад. Харьцангуй гэдэг бол маш том алдаа. Цаашлаад объектив шалтгаануудаас хамааран хүн алж буй хүнийг буруу гэхийг юу гэж тайлбарлах вэ? Моралийн болон политикийн /улстөрийн/ маргаанууд бас л философийн аспектүүдтэй. Үр хөндөлт, амьтныг хамгаалах, дайнд бэлтгэх, үг хэлэхийг чөлөөлөх гэх мэт бүгд философийн асуулттай давхцана.

Энд ярьж буй асуултуудыг хэзээ ч асуугаагүй, бас тэдгээрийн тухай асуух багаж дутагдсан хүмүүс үнэний тухай, өөрөөр хэлбэл хэр үнэн бэ гэсэн магадыг мэдэх гэж хүсвэл буруу талд зогсож буйгаа анзаарах болов уу.

Хүүхэд мэдэхийг хүссэндээ л ээж ааваасаа “яагаад” гэж асууна. Харин энэ асуулт эцэг, эхийг хүнд байдалд оруулдаг. Тэгвэл философийн асуултууд яг л үүнтэй ижил хүндрүүлдэг асуултууд. Асуултууд өөрөө энгийн, харин хариулт тийм ч хөнгөн шингэн асуудал биш. Философийн асуултыг хүмүүс өдөр тутмын амьдралдаа асуудаггүй. Яагаад гэвэл тэд тэр бүрийг “мэдээжийн шүү” гэнэ.

Философиор бодох заавал цочрооно, гэхдээ төөрөгдүүлэх боломжтой. Философиор бодно гэдэг унахад тосоод авах тор үгүйтэй адил. Хүний баталгаатай гэж үнэмшиж явсан зүйлс гэнэт баталгаагүй болж, магадгүй хүн өөрөө хавцлын хажууд зогсож буйгаа ухаарна. *Гүн хавцал руу харан толгой эргэхтэй адилаар философийн асуултууд дотор муухай оршиулна.*

Тиймээс олон хүн философийн асуултуудаас татгалздаг. Үүнийг бас ойлгох хэрэгтэй. Ихэнхи хүмүүс хаана баталгаатай сэтгэл төрнө вэ, тэндээ л үлдэнэ. Гэтэл рисктэй буюу аймшигтай тулах ашгаа өгнө. Гүн болон өргөн утгатай суурь болсон асуултуудыг тавих үр шимээ тарина. Яагаад сайэнсийн том амжилтууд бүтэлтэй явагдсан бэ гэхээр сайэнтистууд эцсийн хязгаар хүртэл аймшиггүй явсан. Физикч Эйнштэйн, философич Давид Хюмэгийн тухай “Энэ философич л намайг бусдын үнэн гэснүүдийг асуудаг болгосон” гэж хэлжээ.

Зөвхөн сайэнтистууд философийн асуултуудаас ашиг олоогүй бас зарим моралийн ба политикин хөгжлүүд ч гэсэн тодорхой хүмүүсийн асуултуудаар явагдсан. Тэдгээр хүмүүс бусдын “үнэн шүү дээ” гэснийг газар чулуудсан. Чаддаггүй хүмүүс чаддагийнхаа боол болно, эсвэл эмэгтэйчүүд ерөөсөө гал тогооны хүмүүс гэсэн мэдээжийн зүйлүүдийг зарим хүмүүс хөсөр хаяж тэмцсэн. Иймэрхүү моралийн болон политикин дэвшлүүд тодорхой хүмүүсийг бусдын мэдээжийнүүдийг асууж хойш нэг алхан дахин нэг ажиглахыг эрчимжүүлсэн. Ийм л хүмүүс дэлхийд хөгжил авчирсан.

Философчид хэзээнээс эхлэн амьдралаас нэг хойш арагшаа ухарч зогсон асууж бас ажиглаж эхэлсэн бэ?

Философи анх хэрхэн эхлэв?

Одоогоос 2500 гаад жилийн өмнө Энэтхэг, Хятадад, мөн Грект натур, огторгуй, амьдрал болон хүний талаар бодож түүгээрээ мэдэх гэсэн оролдлогууд хийгдсэн тухай философийн номуудад бичжээ.

Энэтхэг болон Хятад оронд бодогчидыг шүтэн биширч, бүр сүүлдээ сүм хийд байгуулагдан догма үүссэн. Ингэж шүүмжилж шалгадаг ажил хийдэг философи зогсож номлож мэдэмхийрдэг хүмүүс олширсон. Тиймээс буддизм, конфуз гэсэн сургаалиуд үлдэж, Азид философи эрчимтэй эхэлсэн хэдий ч хурдан мөхжээ.

Грекчүүдийн бодогчид тийм ч хурдан бууж өгөөгүй, улам цааш асууж шалгаж мэдлэгт ойртож, өнөөдрийн сайэнсийн салбар хөгжих эхлэлийг тавьсан. Сократэс гэх мэт философичид эр зориг гарган хөдөлмөрлөж, өнөөгийн философийн бүхий л мэргэжлийн суурийг тавьцгаажээ.

Философийн эхний үе тийм ч амар байсангүй. Сократэс хор уухаар яллагдаж, Плато академи байгуулсан хэдий ч үргэлжийн довтолгоон дор философидсон. Аристотел өөрийн философийн сургууль болох “Лицей” байгуулсан хэдий ч сүүлдээ ад үзэгдэн Афин хотоос дайжсан. Энэ бүгд юуны гэрч вэ гэхээр мэдлэгтэй хүн тийм ч амархан үнэнийг гараасаа тавидаггүйн гэрч.

Ингээд Философи Грект өрнөж, дараагаар Ромд хөгжиж цааш Франц, Англи мөн Германд дээд хэмжээнд хөгжин оргил үеийг эзэлсэн. Дэлхийн мэдлэг, физик, хими, биологи, психологи гэх мэт олон салбар төрөн гарч хүн төрөлхтөн ардчилал, төр, сурган хүмүүжил болон боловсролын тусламжтайгаар соён гэгээрэлд хүрсэн. Хэдийгээр цөөхөн орон энэ боломжийг эдэлсэн хэдий ч Грек, Латин, Англи, Герман болон Франц хэлээр дамжин дэлхийн сонгодог философчидтой танилцах боломжтой болжээ.

Хэрвээ хүн философиор бодож эхэллээ гэвэл өдөр тутмын амьдралаас арагшаа зогсож, мэдээжийн гэсэн зүйлсэд эргэлзэж, дээрээс бүгдийг харан ажиглахыг хэлнэ.

Монголд дэлхийн сонгодог философчидын бүтээлтэй шууд танилцах боломж гарсангүй. Англи, Франц болон Герман гэх мэт философчидийн өлгий нутгуудад философийн мэргэжлээр хүмүүс сурсангүй, бас философийн зэрэгтэй хүмүүс ч бэлтгэгдсэнгүй. Зөвхөн өнөөдөр л энэ боломж биелэгдэх цаг ирлээ.

Философи ба шашин

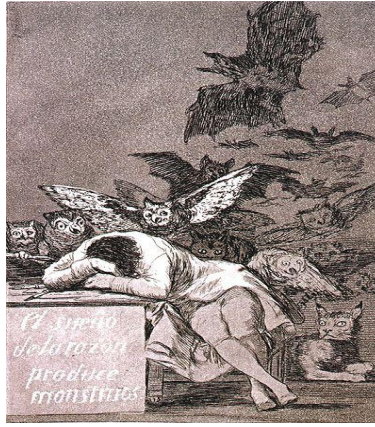
Философийн ихэнхи асуултуудыг шашныхан тавьдаг. Шашинд ч гэсэн универзийн эхлэл буюу анхдагч бас яагаад зүйлс заавал байдаг, харин юу ч биш байдаггүй вэ гэсэн асуултуудад хариулахыг оролдоно. Зарим шашин хэлэхдээ бурхан универзийг бүтээсэн гэнэ. Зарим Монголын шашны хүмүүсийн орчуулсан номуудад хүртэл ертөнцийн эзний тухай бичиж, бүр эцэстээ ертөнцийг эзэнжүүлдэг тал бас ажиглагдана. Олон шашин “сүнс” гэсэн үг хэрэглэнэ. Тэд сүнсийг хүн бүрт бий гэнэ. Нэгэнт асуултууд заримдаа давхацдаг тул зарим философичид бас теологчоор ажилласан.

Хэдийгээр философийн болон шашны асуултууд давхацдаг хэдий ч олон ялгаа бий. Тэр ялгаанууд юу вэ? Нэг том ялгаа бол “ухамсар” гэсэн ухагдахуунд өгөх утга. Ухамсар гэдэг хязгаартай. Философийн олон асуултууд ухамсраар шийдэгдэхгүй. Философи хүнийг хэрхэн зоригжуулдаг вэ гэхээр “чадахынхаа хирээр ухамсарлаарай” гэдэг.

Шашин хэдийгээр хүний ухамсрын тухай ярьдаг ч, тэд өөр замаар үнэн лүү ойртдог. Жишээлбэл маань мэгзэм, гартаа эрхи эргүүлэх, судар чангаар уншиж цээжлэх, библи уншиж, хүмүүсийг нэгэн дуугаар дуулуулах гэх мэтэд утга өгнө. Зарим шашныхан ухамсараас татгалзана. Философичид аливаа үнэн ба түүний баталгаануудыг шалгадаг онцлогтой. Философичид өөрсдийнхөө баталгааг рационалиар зөвтгөдөг. Ингэж илүү сайн зөвтгөснөөр жинхэнэ үнэнийг зөвтгөнө.

Философиор бодох

Философичид бодох үүрэгтэй ба бодох төрлөөр ажиллана. Тэдний бодох төрөл тийм ч онцгой бас тусдаа бодох биш. Эрүүл ойлгоцтой хүний өдөр дутам боддог бодолтой адил. Яагаад машин ассангүй вэ, энэ хүн үнэнийг хэлэв үү, нэг газраас нөгөө газар луу хэрхэн хурдан очих вэ гэх мэтээр хүн боддог. Мэдээж өдөр тутмын асуултуудыг хариулахад заавал ухамсар хэрэггүй. Гэхдээ ухамсар өдөр тутмын асуултуудын заримыг тодруулж чадна. Хүмүүс эцсийн хариултыг олж чадсангүй гэсэн үед философичид хариултыг хангалтгүй гэнэ. Тиймээс философичдын бодол ямар ч шийдэлгүй үед ашигтай. Яагаад философиор бодох хэрэгтэй вэ гэдгийн шалтгаан энэ жишээгээр хариултыг одоохондоо л зөвшөөрснөөр нээлттэй орхиж буйгаар харагддаг.

“Ухамсар унтах үед аймшиг төрнө” гэсэн зураг хүмүүсийг айдасынхаа, гэмтүүдийнхээ, бас мухар сүсгийнхээ эсрэг соён гэгээрэх тухай сэрэмжлүүлдэг.

Философи ба сайэнс

Философийн зарим асуултуудад сайэнтистууд хариулж чадах хэмжээнд хүртэл асууна. Жишээлбэл “Яагаад заавал нэг “юу” байх ёстой вэ?”, “Хаанаас би виртуэл рэалитид биш вэ гэдгийг мэдэх вэ?”, “Моралийн зөв ба буруу гэж юуг хэлэх вэ?” “Хүмүүс үнэхээр хүссэнээрээ чөлөөтэй эсэх?”

Сайэнтистууд дээрхи асуултнуудад хариулахгүй. Яагаад гэвэл тэдэнд урьдчилал хэрэгтэй. Жишээлбэл дараах асуулт. “Хүн өөрийгөө иллуз ертөнц дотор баригдсан уу эсвэл үгүй эсэхийг хэрхэн мэдэх вэ?”. Холливуудын “Matrix” нэртэй фильмыг үзэхэд дараах асуултуудыг тавьдаг. Тэнд хүнийг үнэхээрийн биш ертөнцөд амьдарч буй гэж төсөөлдөг. Тэнд хүмүүс төрөхдөө л залгууранд залгаатай төрдөг. Яагаад гэвэл хүний нервийн системийг хиймэлээр залж, харин цаанаа бол хүнийг компьютерийн системтэй холбосноор харуулдаг. Эмпирийн сайэнсаар хүний зөвхөн таван мэдрэлийн эрхтэнүүдээр л рэалититэй холбогдсон ба түүнээс ондоогоор үзэх үзлүүдийн танихуйг татгалздаг. Тиймээс тэд хүмүүсийг хэрэг дээрээ иллузид амьдрах хохирогчид уу гэдгийг тодруулж чадахгүй.

Дараагийн жишээний асуулт бол “Яагаад заавал нэг юу байх ёстой вэ?”. Сайэнтистууд универзийн эхлэл “анхны тэсрэлт” гэсэн ухагдахуунаар постулацладаг ба тэр тэсрэлт өнөөдрөөс ойролцоогоор 13 миллиард жилийн өмнө тохиосон. Энэ анхны учрал зөвхөн “материйг” болон “энергийг” бүтээгээгүй, бас “хугацаа” ба “орон” хоёрыг бүтээсэн. Үүний судалгаа хүмүүст юу заавал байдаг, харин байдаггүй биш гэсэн асуултуудад хариулахгүй. Тэд ямар асуултуудад хариулах вэ гэхээр яагаад энэ анхны тэсрэлт учрав, бас энэ тэсрэлт учрахгүй байх боломжтой юу гэсэн асуултуудад хариулна. Гэтэл хариу өнөөдрийг хүртэл гараагүй.

Сайэнтистууд “ухагдахуун” ба “утга” хоёрыг эхлээд тодруулаагүй тул дээрх асуултанд хариулж чадаагүй. Тиймээс мэдлэг үйлдвэрлэхэд ухагдахуун ба утга шаардлагатай. Хэрэв хүмүүсийн хүсэл чөлөөтэй эсэхийн тухай асуувал түрүүлээд чөлөөтэй хүсэл гэж юу гэсэн утгатай гэдгийг тогтохоос гадна, бас энэ ухагдахууны агуулгыг зайлшгүй тодруулах шаардлагатай. Сайэнсийн фактуудаар энэ асуултыг хариулж чадлаа гэхэд “чөлөө” гэж юу гэсэн утгатай вэ гэдгийг мэдэхгүй бол хариулах боломжгүй. Ухагдахуун ба утга хоёр хоёулаа философийн гол даалгаврууд.

Янз янзын метод

Хэдийгээр философичид асуултанд хариулахын тулд ухамсарыг хэрэглэдэг ч асуултанд хэрхэн ойртох аргууд янз янз. Жишээлбэл асуултын зөв хариултыг олж чадахгүй гэхэд зарим хариултуудыг буруу гэж чадах ба буруугийн магадыг тодорхойлно. Үүнээс бас ондоогоор ч хариултыг хайдаг. Радикалаар философичид юу гэж хэлдэг вэ

гэхээр асуулт буруу тавигдсан гэнэ. Жишээлбэл “Яагаад юу бий, харин юу ч биш үгүй вэ?” гэсэн асуултанд дараахи байдлаар хариулна.

Хэдийгээр энэ асуултыг шууд хариулах гэж оролдох боломжтой ч, асуулт цаанаа ямар нэг учиргүй. Хэрвээ хүн “юу ч биш” гэвэл тэнд юу ч байхгүй. Нэг өрөөнд юу ч байхгүй гэвэл тэнд үнэхээр юу ч байхгүй. Гэтэл юу ч биш эсвэл, юу ч байхгүй цаашилбал “хоосон” гэсэн хэллэг цаанаа радикал. Яагаад гэвэл бид юу ч биш, эсвэл хоосны тухай ярина гэвэл тэнд хугацаа ч үгүй, бас орон ч үгүй. Гэтэл юу ч үгүй хоосны тухай асуух ямар учир бий вэ? Үүнийг төсөөлөх ч ямар нэг учиргүй тул түүнийг асуух ч учиргүй.

Бодох чадвар

Философиор бодох хэрхэн ашигтай тухай олон жишээний нэг бол практикаар философидох нь хүнийг бодох чадвартай бас бэлтгэлтэй болгоно. Үнэний тухай бодоход тусална. Философийн бодлыг бусад салбаруудад ашиглах боломжтой ба хэзээ ч хуучирдаггүй, өөрөөр хэлбэл хоцрогдохгүй. Логикийн алдаануудыг олоход эсвэл аргуудтаа тод илтгэхэд философи хэрэгтэй. Өнөөдөр хөгжилтэй орнуудын олон компаниуд философийн мэргэжилтэй залуусыг хөдөлмөрт дуудаж хамтран ажилладаг.

Философийн бэлтгэл, логиктой болон критиктэй бодлууд практикт үргэлж хэрэглэгдэнэ. Жишээлбэл хүмүүсийг улс төрийнхний залинд бас сэргэлэнд автагдуулахгүй, эмнэлгийг оролсон сүм хийдийн худлаа эмчлэгч нараас хамгаална, худалдаа наймаачдаас болгоомжлуулна, бөө нараас, бас зурхайч нараас, цаашилбал толгой эргүүлж тархи угаах гэсэн хүмүүсээс хол байхад тустай. Хүмүүс хувийн дүгнэлт гаргахад, мөн магадгүйд үнэмшихэд философийн болон критиктэй бодол автагдуулахгүй.

Сургуулийн насныханд, мөн залуучуудад философийн бодол интелгенцтэй болгохоос гадна бас эмоционалын болон социалийн интелгенцтэй болгоно. Хэн багаасаа философитой уулзана вэ, тэр хүн амьдралын турш түүгээр тэжээгдэнэ.

Зүгээ олох

Философийг мэдэж бас хэрэглэж чадсанаар хүмүүс цааш философийн салбаруудтай танилцаж тэдгээрийг ойлгоно. Сонгодог философичдын бүтээлүүдийг уншиж эхэлнэ гэдэг уншиж сурахын нэг баталгаа. Яагаад гэвэл философийн хэл бодлын хэл учраас сонингийн дассан хэлнээс эрс ялгаатай. Эцсийн эцэст философи хүмүүсийг “өөрөө бодож” сурахад туслана. Философчид юу хэлснийг уншиж, түүнийг давтахдаа биш харин яг тэдний бодлоор бодож сурах хэрэгтэй.

Сократас хор ууж үхэх ял авсны дараа “Шалгаагүй амьдралаар амьдрах хэрэггүй” гэж хэлсний цаад учир юу вэ гэхээр философидохгүйгээр амьдрах амьдрал биш гэжээ. **Аливаа нийгэмд философи үгүй гэвэл тэр нийгмийг эрүүл гэж хэлэх бэрхтэй.** Хэрвээ нийгмийн чухал сэдвүүдийн тухай критиктэйгээр бодох боломжгүй гэвэл тийм нийгэм зогсонги, баригдсан хэлбэртэй байна.

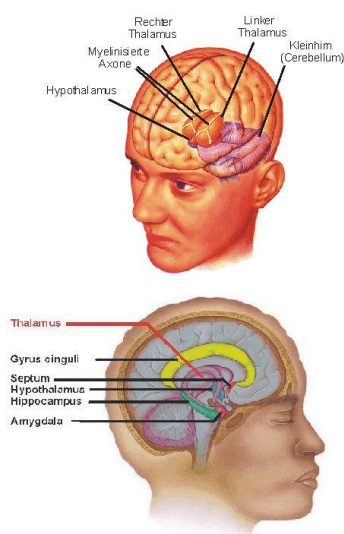
Хэрвээ хүн философиор бодож эхэлбэл нийтийн урсгалын эсрэг алхахтай адил. Ингэснээр хүмүүсийн мэдээжийн эсвэл баттай гэсэн ойлголтуудыг асууж шалгах ба заримыг магадтайгаар цуцална.

Санжаадоржийн МОЛОР-ЭРДЭНЭ

ФИЛОСОФИЙН ШИНЭ СЭДВҮҮД

Хүний оюуны тухай философи ба түүний сэргэн мандалт.

Хүний “оюуны” буюу “майндын” тухай философийн оргил үеийг Рене Декарт, Иммануел Кант, Давид Хюмэ гэсэн философчидтой холбон тайлбарладаг. Тэдний бичиж үлдээсэн номыг судалсан орчин үеийн судлаачдын дүгнэлт дээрхи философичдын сургаалиуд хэрхэн ул суурьтай болохыг баталдаг. Үүний хажуугаар Фридрих Хегелийн “майндын феноменологи” ном ч бас хүний оюуны тухай л өргөн фронтоор нухацтай өгүүлдэг.

Өнөөдөр философийн салбарт сонгодог асуултуудын хажуугаар оюуны тухай асуулт нилээд эрчимтэй, бас бага ч үгүй маргаантайгаар яригдаж, түүнчлэн судалгааны ажлуудын үр дүнг хэлэлцэж эхэллээ. Оюуны философийн хамгийн чухал салбар бол хүний “ухаан”. Ухаан судлал өнөөдөр эрчимтэй хөгжиж буйн шалтгаан тархины сайэнсийн амжилт мөн.

Хүн хэрхэн “ухаантай” байгаа, мөн заримдаа яагаад “ухаангүй” мэт хэрэг тарьдаг тухай философчид судалгаа хийж, эцэстээ философийн бие даасан салбарууд үүссэн. Тэр байтугай “ухаангүй”-гийн тухай сургаал явсаар “психологи” гэдэг мэргэжлийн салбар болон хувирчээ. Энэ хувьсгалын эцэг бол Сигмунд Фройд. Фройдын асуусан олон асуултын нэг болох “Яагаад хүн өөрийн хяналтаас гадуур үйлдлүүд хийдэг?”, “Хүн өөрөө ухаараагүй байхад ухаан шаардлагагүй, өөрөөр хэлбэл “ухаангүй” хэсэг олон зүйлийг бие даагаад хийчихээд байгаа”-г мэдэх гэсэн хүсэл түүнээс бүхий л амьдралын турш хариултаа нэхсэн. Үүнд хариулах гэж л Фройд бүх амьдралаа зориулжээ.

Фройдын психологийн судалгаа

Фройдын ухаангүйн тухай сургаалыг “далд ухамсар” гэж ташаа орчуулжээ. Хүн ухаан алдаж унаад ухаангүй байх, мөн түүний дараа ухаан орж ухаантай байх зэрэг үнэндээ далд ухамсартай ямар ч хамаагүй. Ухамсар бол философийн эртний салбар.

Фройд хүн өөрийн ухаангүй юм хийчихдэг, тэр ч байтугай хүн ямар нэг зүйлээс айх, эсвэл эгдүүцэх нь зөвхөн нэг удаагийнх биш, хэвшил болчихсон байдаг тухай судалсан. Энэ бүгдийг хүн өөрөө ч олигтой ухаарч өөрийгөө барьж чадалгүйгээр амьдралын тодорхой ситуацуудад ухаангүй хөдөлж ил гарч идэвхит амьдралд саад учруулан хүнийг хэрхэн идэвхгүй байдалд оруулдаг тухай судалжээ. Хаана ухаангүйгийн анхдагч үүсвэр байна вэ, мөн юунаас шалтгаалж хүн сэтгэлийн доголдолтой болсныг анх

удаагаа эрчимтэй, нэг ёсондоо хүний сэтгэлийг уудлан нээх “археологчийн” ажлыг мэргэжлийн төвшинд хүртэл Фройд гүйцэтгэсэн.

Хүмүүсийн сэтгэлийн доголдлууд бүр хүүхэд байхаас л эх үүсвэртэй байдгийг Фройд олж тогтоосон. Жишээлбэл эрэгтэй хүүхэд багадаа загнуулж занчуулснаар сэтгэлд сэв сууж хожмын амьралдаа шантрах, эсвэл гаж үйлдэл хийхийн эх үүсвэр болдог бол, харин охин хүүхэд багадаа хавьтах гэж дайрсан эрэгтэй хүнээс хэт айсанаас болж эмэгтэй хүн болж хөгжих хөгжилд нь хэрхэн сөргөөр нөлөөлдөг болохыг психологийн салбар хүний ухаанд нуугдаж буй “нуугдмал”, дарагдаж буй “дарагдмал” ухаангүй гэж нэрлэдэг.

Фройдын гол зорилго дарагдаж буй, мөн хүнийг үргэлж дарамттай байлгадаг ухаангүйд хэрхэн ямар замаар ойртох арга хайх байсан ба үүнийгээ “зүүдний тайлбар” гэжээ. Хүний зүүдийг сонсож, тэндээс хүний сэтгэлийн доголдолын үүрийг олж засвар залруулга хийх нь психоанализийн гол зарчим ба үүнийг Фройд анх онолын хувьд бодож амьдралд нэвтрүүлжээ.

Хүн маргахдаа амархан, бусдад буруу өгөхдөө хурдан, сэтгэл өвчтэй байх, үргэлжийн гашуудах зэрэг явдал бол хүүхэд наснаас эхлэлтэй гэж Фройд номондоо бичжээ. Бага балчираас эцэг нь хэт их мэдэмхийрч заах, эсвэл ээж нь хувийн хэрэгт нь оролцож хорих, мөн ихэд эрхлүүлэх зэрэг бүгд л эцэстээ эр хүн болж чадахгүй, бас эмэгтэй хүн болж төлөвшихгүй, бие насанд хүрсэн ч оюуны чадвар бүрэлдэхгүй, өөрийгөө удирдах чадваргүй байдгийн гайнуудаар илэрдэг ажээ.

Хүн дурлалд автагдах, эсвэл үхэл рүү татагдах гэх мэт сэтгэлийн хөдлөлүүдийн цаана тэр л бие болон сэтгэлийн холбоос болох “юманд автагдах” үүр байдаг. Бүр хүүхэд байхдаа л хүн хүсэлтэй, фантаазтай, хайр дурлалын мэдрэмжтэй, айдаг, агресив, сэтгэлээр унадаг. Зөвхөн энэ бүгдийг эцэг эх болон сурган хүмүүжүүлэгчид хэр бага наснаас зөрчилдүүлж сургаж, зөв ойлгуулж, бие даан шийдэж сургахад л хэргийн учир оршино.

Фройдын гаргасан нэг сонирхолтой онол бол “би биш”, “би” ба “дээд би”. Би биш уурладаг, зугтаадаг рефлексгүй бас инстинктгүй. Эдгээр ухаангүйд хамаарна, яагаад гэвэл хүн өөрөө ухаарахгүй үйлддэг. Би болохоор рисковийг тооцоолно, эргэн санана, моралийн зарчимтай. Би биш ба би хоёрын дунд аймтгай сэтгэл, жишээлбэл нэг л удаа цахилгаанаас айсан хэдий ч айсан хэвээр, мөн гараа угаагаад салахгүй өөрийгөө албадах, архи ууж өөрийн эрхгүй донтох зэрэг. Дээд би жинхэнэ интеллигенттэй бөгөөд ойролцоогоор мэргэн гэсэн утгатай.

Тархи судлаачдын ололтууд

Орчин үед дэлхийн хөгжилтэй орнуудын тархи судлаачид Фройдын гаргасан “ухаангүйн” тухай онолыг баталгаажуулж, түүний хүний ухаангүйн тухай салбарт байгуулсан онцгой чадварыг магтдаг.

Хүний ухааныг судалж, түүндээ тулгуурлан хүний санамжийн тухай баталгаатай болох гэсэн судлаачдын ажил хөдөлмөр өнөөдөр эрчимтэй явагдаж байна. Яагаад гэвэл орчин үед мэдлэгийн цар хүрээ ихсэж, информациин үйлдвэрлэл асар хурдацтай хөгжиж буй эрин цагт хүний санамжийн багтаамж тэлж маргалтыг багасгах боломжийн тухай ихэд анхаарах болсон.

Хүн мартана гэдэг сурснаа мартана гэсэн ойлголт ба энэ хүний мэдлэгтэй шууд холбоотой. Хэрэгтэй зүйлсээ мартсанаас болж толгойноосоо гадагш гарган алдана гэдэг тухайн хувь хүнд ямар их хор хохиролтойг судлаачид ухамсарлаж, хүний төлөө ухамсарт үйл ажиллагааг эрчимтэй явуулж байна. ***Хүний ухамсар бол ил тод, харин хүний ухаан бол далд нууц.***

Биологийн салбарт ДНА-гийн тухай судлан нээлт хийсэн Нобелийн шагналт Английн биологич Францис Крик сүүлдээ тархины салбарт ажиллаж, хүний ухааныг судалж эхэлсэн ба дэлхийн судлаачид хүний ухааны далд нууцыг ил гарган мэдэж авах гэж ямар их хичээж байгаагийн гэрч. Крикийн судалгааны чиглэл хүн “ухаан алдах” ба

“ухаан орох” үед хэрхэн мэдрэлийн системүүд ажиллаж, хүн өөрөө өөрийгөө мэдэрч эхэллээ гэх, тодруулж хэлэхэд “надад мэдээ орлоо” гэхийг юу гэж ойлгох тухай судалгаа хийсэн байдаг.

Орчин үеийн тархи судлаачдын гол барьж буй чиглэл хүний оюун гэдэг тусдаа биш харин тархины невронуудаас хамааралтай. Тиймээс материас салган судлах боломжгүй гэсэн чиглэл. Өөрөөр хэлбэл хүний бодол, төсөөлөл, санамж, мэдрэл, сэтгэл, мэдрэмж гэх мэтийг ямар нэг байдлаар багажны тусламжтайгаар хэмжиж тогтоох боломж бий гэсэн таамаглал тархи судлаачдын үндсэн байр суурь. Хүн ухаантай байна гэдэг тархи судлаачдын хувьд дараахи дөрвөн шинжийг агуулах ажээ. Үүнд: мэдрэлийн эрхтнүүдийн мэдээнүүд мэдрэгдэн хүн орчин тойрныхоо үйл явцын утгыг бас эрч хүчийг мэдрэх, ментал төлөв ба ажиллагаа, бодол, төсөөлөл, санах, эмоц, шаардах, мөн төлөвлөх, хүсэх, үйлдэл гүйцээх.

Энд нэрлэсэн бүхий л шинжүүд магадгүй хүний тархины аль нэг хэсэгт гэмтэл үүсэхэд явагдах боломжгүй, өөрөөр хэлбэл ажиллах боломжгүй болох гэнэ. Орчин үед тархи судлаачид хүний ухаан бол зөвхөн хэдэн невронуудын үйлдлүүд гэсэн тайлбар. Тэр невронуудын үйлдсэн үйлдлүүдийг хүмүүс мэдрэл, когиниц, сэтгэл эсвэл хөдөлгөөн гэж нэрлэдэг ажээ. Тархин дотор ухаан байна гэдэг зөвхөн макрофизик, биохими ба физиологийн механизмуудын үйлдлийн үр дагавар гэнэ. Тиймээс ухаан ба бие гэсэн хоёр зүйл байхгүй гэж эхэллээ. Зөвхөн бие гэж л бий, тэр биеийн үйлдлүүдийг ухаан гэж нэрлэжээ гэсэн дүгнэлтэнд тархи судлаачид хүрчээ. Өөрөөр хэлбэл хүмүүс ухаантай эсвэл ухаалаг гээд буй зөвхөн л тархин доторхи невронуудын гялс манас хийхийг л хэлээд буй. Тэгэхээр хүн тархиныхаа юу хийхийг л хүлээгээд суухаас биш өөрөө нэг их ухаараад шийдэж байгаа биш ажээ гэсэн энгийн дүгнэлтэнд ч хүрч болохоор. Гэхдээ л энэ бүгд өнөөдөр огт тодорхойгүй бөгөөд судлаачдын анхаарлыг улам бүр татсаар.

Оюуны философийн судалгааны салбарууд

Философичдын тайлбарлаж байгаагаар эмпирийн салбаруудтай ажилладаг философийн чиглэлүүд анхнаасаа тайван байгаагүй. Натурын философи явсаар физик болсон, рационал психологи явсаар эмпирийн психологи болсон. Өнөөдөр оюуны философи невроны мөн когницийн сайэнсаар солигдож, хүний ухааны талаар шинэ ойлголт гарч ирэх тун ойртжээ.

Философийн олон зуун жилийн асуултууд, методтой бодлын аргууд мөн ухагдахуунуудын цэгцлэл, өөрөөр хэлбэл нарийвчлал зэрэг эцсийн эцэст шинэ салбар үүсэж, оюуны сайэнс болон ухааны тухай шинэ онолууд бүтээхэд тус болох ирээдүйтэй. Гэхдээ л хэзээ нэг цагт философийн үүрэг тэгсгээд дуусах ажээ. Мэдээж тэр дуусах хугацааг ойролцоогоор 100 гаруй жил болов уу гэж таамаглаж байна. Яагаад гэвэл тархийг бүрэн дүүрэн судалж ухаан гэж байхгүй, бас оюун гэж байхгүй гэсэн баталгаанд хүртэл асар их судалгааны ажил хүлээж буй. Энэ ажлыг Галилей хэрхэн огторгуйн тухай таамаглал гаргаж, түүнээс хойш хэдий хугацааны дараа физик өнөөдрийн асар өндөр хөгжлийн төвшинд хүрсэнтэй мэргэжилтнүүд зүйрлэж байна.

Натурын бүх юмс ердөө л адилхан атом молекулуудын цуглуулгаас тогтохыг физикчид илрүүлж чадсан. Тэгвэл тархийг ч бас судлаад ердөө л хэдхэн энгийн механизмаар хүсэл, сэтгэл, төсөөлөл ажилладаг, тэд хоорондоо ялгагдах онцын зүйлгүй гэсэн дүгнэлтэнд тархи судлаачид хүрэх гэсэн цаад учиртай. Өөрөөр хэлбэл хүний ухаан, санаа, мэдрэмж бүгд л тархины үйлдлүүд бөгөөд маш энгийн юу ч нууц биш гайхах юмгүй хялбархан гэсэн л ойлголтонд хүрэх. Нэгэнт л ойрын 100 жилд дээрхи судалгааны ажлын үр дүн гарахгүй тул философичдын хийх ажил чамлалтгүй их ажээ.

Өнөөгийн философичдын нэг асуулт бол хүн хэрхэн “ухаантай мэдэрч”, бас “ухааралгүй мэдэрч” байгаа хоёрын ялгааг тодруулах. Одоогоор философийн мэргэжлийн гурван дэд салбарт хүний ухааны талаар судалгаа явуулж байна. Нэгдүгээрт, шинж чанарын дуализм, хоёрдугаарт, интеракционы дуализм, гуравдугаарт, идентитэтийн теори.

Шинж чанарын дуализм гэсэн ойлголт ментал процесууд заавал неврунууд оролцолгүйгээр биш бие даан явагддаг гэнэ. Жишээлбэл хүн өвдөнө, эсвэл өвдөж байна гэж буй неврунууд өвдөх гэдгийг үйлдэж буй биш, харин хүний өвдөхийн тухай хэлэх, булчин шөрмөсний ажиллагаа, мөн хүн өвдөх тухай мартаагүй байх гэх мэт процесууд ажээ.

Интеракционы дуализмын үед менталын ба невруны процесууд харилцан хамааралтай ажиллана. Жишээлбэл хүний шийдэл үйлдлийн шалтгаан, мөн мэдрэмжүүд мэдрэмжийг хэрхэн илэрхийлж буй шалтгаанууд. Өөрөөр хэлбэл хүн гараа өргөх нь хүний өөрийн ухаарч хүссэн хүсэл байхаас биш тархи судлаачдын хэлсэнээр гараа өргөхөөс өмнө тэртэй тэргүй неврунуудаа гялс хийлгээд гарыг хүний өөрийн хүслээс түрүүлээд өргүүлчихдэг гэсэн онолын зөрчил.

Идентитэтийн теори хүний ухааны үйлдэл ба хүний нервийн идэвхижилт хоёрыг яг ижлээр буюу идентитэтлэж тайлбарлаж болох уу гэсэн асуулт. Өөрөөр хэлбэл хоёр процес яг ижил явагдах уу гэдгийг тодруулах. Жишээлбэл хүн арван жилийн сургуульд хамт сурч байсан найзтайгаа уулзалдахгүй байсаар 20 жилийн дараа уулзана гэвэл мөн байна гэж таних ба яагаад гэвэл ижил байсан тул. Ухааны хувьд гэвэл хүн өвдсөн өвдөлтөө, өөрийн санаагаа мөн өөрийн хүслээ өөрөө л шууд ухаарна. Үүнтэй төстэй хүний тархины неврунууд хэрхэн тэр үйл явцыг батлах вэ гэсэн л асуулт гарч ирсэн.

Оюуны философийн нэг чухал салбар бол хүний ухааны бүтэц ба үйлдэл. Хүний ухаанд хэрхэн айх, өнгөнүүд ялгах, өвдөх гэх мэт үүсдэг вэ л гэсэн асуулт. Яагаад гэвэл тархин дотор л энэ бүгд явагдах тул ямар үйл явц цаашилбал тархины хаана бас юу удирдаад айлгаад байна вэ гэсэн л асуулт. Айгаад байгаагийн эхлэл болох тэр л цэгийг тархин дотор олоод засчихвал хүн айгаад байна гэсэн хийсвэр зүйлгүй л болно гэсэн ойлголтыг өнөөдөр эрчимтэй ярилцах боллоо.

Эцсийн эцэст философийн сонгодог асуултууд анхнаасаа л нэгд ухаан гэж байдаг уу, өөрөөр хэлбэл ухаан тэгээд реал уу, хоёрт хүн гэдэг чинь бие даасан субъект шүү гэсэн статус, мөн гуравт хүн өөрөө чөлөөтэй хүссэн шүү гэсэн асуултууд байсан ба өнөөдөр ч байсан хэвээр.

Хүн субъект шүү гэсэн асуултанд хариулах гэж нео-Платочууд эртнээс л ярилцсан ба харин хүн чөлөөтэй хүсч буй хүслийн тухай бүр Аристотел ярьж байжээ. Гэтэл хүн ухаантай, өөрөөр хэлбэл ухаан гэж реал зүйл шүү гэсэн асуулт орчин үед тархи судлалаас болж асуудлын төвд тавигдсан. Ухааны тухай асуултанд хариулах боломжийг өнөөдөр тархи судлаачдын зүгээс өгөх судалгааны үр дүнгүүд харуулж буй. Харин хүн субъект гэсэн, мөн чөлөөтэй хүссэн тухай эмпирийн судалгаанууд хийгдээгүй тул цаашид зөвхөн л философийн асуулт хэвээрээ үлдэнэ. Ерөөсөө философийн асуултууд хариулагдаж дуусахаараа цаашаа мэдлэгийн бие даасан сайэнсийн салбар болон хөгжиж, баталгаатай мэдлэгүүдийг үйлдвэрлэдэг. Харин хариулагдаж чадаагүй асуултууд цааш хариултаа хүлээсээр философийн салбартаа хоцордог. 2500 жилийн өмнөөс л эхлэн хоцорсон асуулт бүрийг хариулах гэж философийн мэргэжлийн салбар уйгагүй ажилласан хэвээр...

Санжаадоржийн МОЛОР-ЭРДЭНЭ

Хүн өөрийгөө таних бас ухамсартайгаар бодох чадвартай.

Хераклит.

Бүх юм өнгөрдөг гэдгийг үргэлж санацгаа. Тэгвэл хүн жаргалд баярлахгүй
бас зовлонд гутрахгүй.

Сократэс.

АНТРОПОЛОГИЙН /ХҮН СУДЛАЛЫН/ ФИЛОСОФИ

Хелмут Плеснер

Х.Плеснер 1892 онд Германы Висбаден хотод эмч хүний гэр бүлд төрсөн. 1910 онд эмчийн мэргэжилд, түүний дараа философийн мэргэжилд сурсан. Германы Гөэтингэн хотын их сургуульд 1952-1961 он хүртэл философийн профессороор ажилласан Плеснер философийн антропологиин салбарыг үндэслэгчдийн нэг юм.

Плеснерийн эксцентрик позицййн тухай

Плеснерийн антропологи хоёр асуултыг асуудаг.

1. Амьд феноменоос амьгүй феномен ямар ялгаатай?
2. Амьд феноменууд хэрхэн зохион байгуулалтанд ордог?

Эхний асуултын хариулт хилчлэл органик биш биетээс ялгаатайгаар организмууд өөрийнхөө ахуйд хамааралтай ба хэрхэн хилчлэгдсэн түүгээрээ зохицуулагдана. Ургамал ба амьтан хоорондоо хил тогтоодог төрөлтөнгүүд. Хоёрдугаар асуултын хариулт позиц буюу монголоор ойролцоогоор байршил гэсэн ухагдахуунаар Плеснер гурван төрлийн амьд организмуудыг ялгасан. Үүнд:

1. Ургамал
2. Амьтан
3. Хүн

Түүнийхээр бол энэ гурав хэрхэн байршлагдсан түүгээрээ ялгарна. Ургамал нээлттэй зохион байгуулалттай ба нэгдсэн эрхтэнгүүд, амьтан центрээр буюу төвөөс удирдагдсан байдлаар амьдардаг тул төв цэгтэй. Харин хүний амьдралын зохион байгуулалт эксцентр зохион байгуулалттай. Энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр амьдралыг хүн хэдийд ч ойлгох буюу өөртөө тусгах чадвартай. Энэ ойлгох чадварыг “өөрийн ухаан” гэж Плеснер нэрлэсэн. Гэхдээ тэр энэ ухагдахууныг философийн “оюуны” салбараас тайлбарлаагүй, харин биологит үндэслэн тайлбарласан. Ингэхдээ тэр хүнийг нэгд биетэй, хоёрт биетэй гэж хуваасан.

Антропологиян хуулиуд

Эксцентр байршлын тухай судалгаандаа зориулан Плеснер “Натурын урлалын тухай хууль”, “Хамаатай, хамааралгүйгийн тухай хууль”, “Утопын хууль” гэсэн гурван антропологиян хуулийг гаргасан. Энэ гурван ялгаагаар хүн өөрөө ертөнцийг дотроо гурав хуваадаг. Гадаад ертөнц, дотоод ертөнц, хамтын ертөнц. Эдгээр нь соёл, түүх, нийгэм гэсэн ойлголтуудыг илэрхийлдэг.

Эндээс Плеснер дараагийн антропологиян хуулийг гарагасан ба тэр бол улсын төрийн тухай. Плеснер биологийн сууринаас социологийн асуудлуудаа гарган тавьсан. Түүний антропологиян бодол нь хүн гэсэн түүхэн бус ухагдахууныг тойрсон явцуурал байгаагүй. Тиймээс хууль гэсэн ухагдахуун юу хэлсэн бэ гэхээр хүн биеэсээ шалтгаалан ертөнцөд өөрийгөө нээж өгөх шаардлага гарч ертөнцийг урлах, түүхчлэх болон нийгэмчлэн байгуулсан.

Плеснер хүнийг оюуны болон натурын сайэнсын гэсэн 2 салбарт тусгайлан судалж буйг буруутгасан. Яагаад гэвэл хүн нэгдүгээрт бие гэсэн физик гэсэн экзистэнцээр байдаг ба хоёрдугаарт хүн тэр биеэ агуулдаг учир өөрийнхөө оюуны төрөл болон бие гэсэн зүйлтэй гэдгээ мэддэг. Үүнийг Плеснер шүүмжилж тусад нь биш, хамтатган судалж хоорондоо хамааралтай гэдгийг анхааруулсан.

Плеснерийн социологийн тухай бүтээл

“Хамтын амьдралын хилүүд” номын тухай. Плеснер энэ номоо 1924 онд бичсэн ба хүмүүсийн хамтын буюу социаль амьдралын янз бүрийн хэлбэрийн тухай асуултанд хариулсан. Хүмүүсийн хамтын амьдрал доторх тэнцүү бус байдлыг болон хоорондын хилүүдийг арилгах гэсэн оролдлогууд хүмүүст сөргөөр нөлөөлнө. Яагаад гэвэл хүн өөрөө бусдаас хиллэх, зайлах болон ганцаарчлах зайлшгүй шаардлагатай. Тиймээс Плеснер хамтын амьдралыг сул дорой үйлдэл гэж хэлээд тэдэнд заавал удирдагч хэрэгтэй, тэр удирдагч тодорхой мэдэлтэй болдог тул тэнцүү бус байдал үүсдэг гэжээ. Ингээд Ницшэгийн хэлсэн аморалийн шаардлага гардаг.

Плеснерийн хувьд хэн хүчтэй вэ гэхээр хамтын амьдралыг зөвшөөрсөн хүмүүс ба харин хэн сулхан хүмүүс вэ гэвэл хамтын амьдралаас зугатааж үгүйсгэсэн хүмүүс ажээ. Гэхдээ Плеснер нийгмийн тодорхой харьцаанууд болох социализм ба капитализмыг чухалчлаагүй, харин хамтын амьдралын абстракт идеалийг чухалчилсан.

Хамтын амьдралыг хоёр замаар эсэргүүцдэг. Эзэрхийлэх гэсэн морал ба Ницшэгийн хувьд хувь хүнийг бүгдийн дээгүүр тавих, нөгөөтэйгүүр нийгмийн морал ба энд Марксын хэлснээр ард түмнийг хувь хүний дээгүүр тавих.

Хэдийгээр аж үйлдвэрийн бүтээгдэхүүн болон шинэ технологиуд хүмүүст аюул авч ирдэг ч Плеснер техникийн дэвшлийг хүмүүст экзистэнцийнхээ цар хүрээг нэмэгдүүлэх боломж олгодог тул зөвтгөсөн. Гэхдээ техникийн эрин үед түүнийг зөвхөн дагах биш харин ухаарах хэрэгтэй. Мэдээж энэ ухаарал цөөн тооны хүмүүст оноогдоно. Тиймээс нийт хүмүүс ухаарч чадахгүй тэр чигээрээ үлдэнэ.

Техник ба нийгэм хоёр салшгүй холбоотой. Хэрэв техник гэсэн ухагдахууныг өргөтгөвөл багаж болон хэрэгслүүдтэй харьцах олон хэлбэрүүд гарч ирдэг.

Хамтын амьдралын боломжууд

Хөдөлмөрчин ба иргэн хоёрын хооронд шинэ холбоо үүссэн. Хөдөлмөрчин материаллаг дутагдалтай тул нийгмийг шүүмжилж эвсэн нэгдэнэ. Харин иргэн Этикийн зөрчилд орсон бөгөөд, техникийн хөгжил хүмүүсийн амьдралын хэв маягийг өөрчилсөн. Ингэж эзэрийлэх морал ба хамтын морал иргэд ба хөдөлмөрчдийг нэгтгэсэн. Эндээс нийгмийн хоёр төрөл гарч ирсэн. Нэгдүгээрт, цусан төрөл, хоёрдугаарт бодит төрөл.

Цусан төрөл

Цусан төрөл заавал биологийн биш, харин сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр хамтрах. Хэрэв энэ хамтын амьдрал хамаатан садангаас бүрдээгүй бол билэгдлийн чанартай учир энэ сэтгэлийн хөдөлгөөнөөр хамтран амьдрах идэвхитэй амьдралын хэлбэрийг үүсгэх ба үүнийг хайр гэнэ. Яагаад гэвэл хайр абстракт, бүхэл бүтэн зүйлд чиглээгүй тул зөвхөн нэгэн зүйлээр л илэрхийлэгдэнэ. Хүчтэй удирдагчид хүмүүсийн хайр чиглэх жишээ бий. Гэхдээ энэ хайр хугацааны хувьд хязгаартай төлөв бөгөөд энэ төлөв жишээлбэл хямралын үед, дайны үед идэвхижэнэ. Энэ төлөвийг хугацааны хувьд үргэлжийн болгох гэвэл хүмүүсийн хамтын хайр хэзээ ч тогтмол байх боломжгүйгийн эсрэг зогсдог. Эндээс л хамтын амьдралын дээд хязгаарын тухай ойлголт гарч ирсэн.

Бодит төрөл

Бодит төрөл үнэтүүдээр болон нормуудаар тодорхойлогддог. Тэр рационал болон интеллигэнц учир соён гэгээрлийн үеэс гаралтай. Тэдний багаж дайн биш харин үнэмшүүлэх. Тэднийг холбосон холбоо хайр биш харин ухамсар. Тэдний теори универсал хүчинтэй ба харин тэдний практик идейгээ биелүүлэхийн төлөө ажил.

Тэд бүхий л хүмүүс адилхан сайнаар амьдрах тухай үнэмшлээ орчин үеийн сайэнс авсан бөгөөд бодит төрөл болон сайэнс хоёр хоорондоо хамааралтай. Гэхдээ өдөр тутмын амьдралд абстракт идейг биелүүлэх боломж бага. Яагаад гэвэл амьдралын үнэн түүнээс ялгаатай. Амьдрал гэдэг богино, хүн өөрийнхөөрөө л санаачилдаг. Хүн бүрийн чөлөөт хугацаа болон уламжлалт заншлаар хязгаарлагдсан. Ингэж өдөр тутмын амьдрал нийгмийн доод хязгаарын тухай ойлголтыг гаргадаг.

Энд бид хамтын амьдралын хоёр сөрөг хил хязгааруудын тухай ярьлаа. Үүнд: олон нийтийг үгүйсгэх боломжгүй, хүн бүрийн амьдрал болон хүмүүсийн оюун хоёрыг адилтгах боломжгүй.

Дүгнэлт

“Хамтын амьдралын хил хязгаар” номондоо Плеснер хамтын амьдралыг хамтралжуулах биш харин нийгэмчлэх тухай ярьсан. Үүний тулд Плеснер антропологийн философийг хүчтэй гаргаж ирсэн. Хүмүүсийн хамтын амьдралыг үргэлжийн эв найрамдалтай байх боломжгүй гэж хэлсэн. Энэ төлөв байдал богинохон хугацаанд үргэлжилнэ. Жишээлбэл дайны үед хэн дээрх төлөвийг удаан хугацаагаар үргэлжлэхийг шаардана вэ, тэр хүн хүмүүсийн сэтгэлийг хүчлэхтэй адил. Яагаад гэвэл бие хүн хөгжихийн тулд бусдаас болон ойр орчныхоо хүмүүсээс зай авах шаардлагатай. Тиймээс Плеснерийн хэлснээр хүмүүсийн хооронд хил хязгаар зайлшгүй шаардлагатай. Ингэж чадсан хүмүүс нийгэмд бие даан амьдрах чадвартай болно.

Тиймээс олон нийтийн дунд биеэ авч явна гэдэг нийгмийн тоглоомын дүрмүүдийг сайн эзэмшиж, бусадтай найрсагаар болон эелдэгээр харьцах чухал гэдгийг Плеснер номондоо өгүүлжээ.

ОНТОЛОГ /БАЙХ-ЫН ТУХАЙ/ ФИЛОСОФИЙН САЛБАР

Мартин Хэйдэггэр /Германы философич, 1889-1976/

“БАЙХ БА ХУГАЦАА” номын орчуулга

Удиртгал

- “Байх” ухагдахууны учрын тухай асуултын экспозиц
- “Байх”-ын тухай асуултыг чухалчлах, структурлах ба урьдуурчлах

Нэг. “Байх”-ын тухай асуултыг давтаж буйн чухалчлал

Хэдийгээр бидний энэ хугацааг “Метафизик”-г дахин тиймлэх гэж дэвшилтэт гэж тооцдог хэдий ч дурьдагдаж буй асуулт өнөө үед мартагджээ. Гэтэл энэхүү хөндөгдсөн асуулт бол энгийн биш. Энэ асуулт Плато бас Аристотелийн судалгааны ажлыг өрнүүлсэн хэдий ч тэндээс эхлэн жинхэнэ шинжилгээнийхээ сэдвийн хувьд чимээгүй болсон. Энэ хоёр философичийн бүтээсэн бүтээлүүд хэдийгээр дарагдаж, засварлагдсан ч Хегелийн “Логик” хүртэл тэссэн. Тухайн хугацаанд гүн бодлыг феноменуудын дээд хэмжээнд хүргэж чадсан ч хэдийнээ тривиалчлагджээ.

Зөвхөн энэ биш. “Байх”-ыг интерпретацлах гэсэн Грекчүүдийн санаачлагын хөрсөн дээр нэгэн догма бүрдсэн. Тэр Байх-ын учрын тухай асуултыг зөвхөн илүү гээд зогсоогүй мөн тэр асуултыг орхисныг санцласан. Тэдний хэлсэнээр Байх генерал бас хоосон ухагдахуун. Ингэснээрээ тодорхойлох гэсэн оролдлого бүрийг эсэргүүцсэн. Хэт генерал, тодорхойлохын аргагүй ухагдахуунуудыг тодорхойлох шаардлагагүй гэжээ.

Хүн бүр тэдгээрийг үргэлж хэрэглэнэ. Хүн бүр бас юу гэснийг ойлгоно. Ингэснээрээ антикийн философийг үргэлж тайван биш болгож, үргэлж хөдөлгөдөг тэр нууцыг нарны гэрэл туссан мэт тодорхой ойлгомжтой болгосон. Түүгээр ч барахгүй тэр тухай асуусан хүн бүр методын алдаа хийж буй мэтээр ад үзэгдэх болжээ.

Байх-ын тухай шинжилгээ эхлэхийн өмнө түүний тухай бүхий л ялгаварлалыг авч үзэх боломжгүй. Яагаад гэвэл Байх-ын тухай асуултыг үргэлж шинээр асуух шаардлагагүй гэдгийг ургуулж бас арчилдаг. Үүний үндэс антикийн үеийн онтологид оршдог. Байх-ын тухай асуултын хариултыг бас тодруулгыг интерпретацласан хүрэлцээтэй гэдэг тул бид

энд ялгаварлалын дискуссийг нэг талын тодруулга болтол явуулах ёстой. Гэтэл дараахи гурван тодруулга бий. Үүнд:

Нэг. Байх генэрал ухагдахуун. Байх-ын тухай ойлголт бүхий л юманд хамт. Бүхий л “Байгаа”-нуудыг¹ бас хамруулдаг. Харин Байх-ын генэралчлал бүлгийн генэралчилал биш. Байх, байгаа-гийн регионуудын дээд хэсгийг хиллэсэн биш. Хэрэв тэдгээр бүлгээрээ, мөн төрлөөрөө илэрхийлэгдсэн гэвэл Байх-ын генэралчилал бүхий л бүлэгчилсэн генэралчлалыг давдаг. Тэгэхээр Байх дундад зууны онтологийн нэрлэгээгээр трансценденс. Бүлэг ухагдахууны эсрэг генэралчлалын трансцендентал генэралын нэгж бүлэглэлийн ухагдахууны олон гэдгийн эсрэгээр Аристотел аналогийн нэгж гэдгээр танигдсан. Энэ нээлтээр Аристотел Платогын онтологийн асуултаас хамааран Байх-ын тухай пролбемыг шинэ сууринд аваачсан. Категорын хамаарлуудын харанхуйд зөвхөн Аристотел гэрэл оруулаагүй. Дундад зууны онтологийн урсгалууд жишээлбэл Томистын бас Скотистын сургуулиуд энэ асуудлын тухай дискусс хийжээ. Харин олигтой тодруулгад хүрээгүй байна. Хэдийгээр Хегел Байх-ыг тодорхойгүй, хамааралгүй гэж тодорхойлсон “Логик” номондоо категорийн экспликациудыг цааш тодорхойлсон ч түүний харааны антикийн онтологитой нэгэн чиглэлд. Ингэснээрээ Хегел Аристотелийн тавьсан проблемуудыг категоруудын олноудын эсрэг гараасаа алдсан. Хэрвээ Байх-ыг ерөнхий ухагдахуун гэвэл энэ түүнийг тов тодорхой цааш судлах ямарч шаардлагагүй гэсэн үг биш. Байх-ын тухай ухагдахуун илүүтэй хамгийн харанхуй.

Хоёр. Байх-ын ухагдахуун тодорхойлогдохгүй. Үүнийг дээд хэмжээгээр генэралчилсанаас гарган авсан. Энэ ч зөв. Байх хэрэг дээрээ Байгаа-нууд гэдгээр ухагдахуунчлагдахгүй. Байх түүнд Байгаа-нуудыг хамааруулснаараа тодорхой болохгүй. Байх-ыг тодорхойлоход дээд ухагдахуунаас гаргалгаа хийх боломжгүй. Мөн доод ухагдахуунуудаар дүрслэх боломжгүй. Эндээс тэгэхээр Байх проблемгүй гэсэн үг үү? Үгүй. Эндээс юу гэж хэлэх вэ гэхээр Байх, Байгаа-нууд биш. Тэгэхээр Байгаа-нуудыг тодорхой хязгаар доторх зөвтгөсөн байгаа-нуудыг тодорхойлох аргууд байх-д хэрэглэх боломжгүй. Традиционал логикийн дефенецион антикийн логикт фундаменттэй. Байх-ын тодорхойлогдохгүй, өөрөө түүний учрын тухай асуултыг холдуулах биш, харин шууд шаардана.

Гурав. Байх өөрөө ойлгомжтой ухагдахуун. Бүхий л танихуйдад, хэллэгүүдэд, байгаа-нуудын төрхүүдэд, өөрөө өөртөө гаргах төрхүүд дотор Байх-ыг хэрэглэдэг. Ингэж илэрхийлсэн илэрхийллүүд ойлгомжтой мэт. Жишээлбэл: бүгд л ойлгодог. Тэнгэр хөх Байна-, би баяртай Байна гэх мэт Байх-ууд. Ерөөсөө энэ л дунд зэргийн ойлгомжууд ойлгомжгүйг бүтээдэг. Төрх бүрт мөн Байгаа-нуудад байх-ыг байгаанууд гэж буйд априори таавар өгөгдсөн. Бид хэдийнэ Байх-ын ойлголтуудын дотор амьдарч буй мөн Байх-ын учир харанхуйгаар бүрхэгжсэн гэх мэт суурь зайлшгүйг баталж буй бөгөөд Байх-ын учрын асуултыг давтах гэж.

Өөрөө ойлгомжтой гэсэн үйл ажиллагаа философийн суурь ухагдахуунуудынхаа хувьд мөн Байх ухагдахууныг ажиглахад эргэлзээтэй процесс гэмээр. Хэрэв өөртөө мэдээжийн нийтийн ухамсрын /Кант/ нууц ялгаварлал, мөн аналитикийн илэрхийлсэн сэдэв болж, мөн түүгээрээ үлдэх ёстой гэвэл /мөн аналитикийн философичдын хийдэг хөдөлмөр/ сэдвүүд болсон үед мөн цаашид байх ёстой үед.

Ингэж урьдчилан дурьдсан, юуг тодруулсан бэ гэвэл Байх-ын тухай асуултанд зөвхөн хариулт дутагдсан биш, мөн тэр асуулт өөрөө харанхуй, мөн чиг үгүй. Байх-ын тухай асуултыг давтсанаараа юуг хэлсэн бэ гэвэл дээрхи асуултыг тавилтаа хамгийн түрүүнд хангалттай боловсруулах.

¹ “Байгаа” гэсэн ухагдахуунаар Хайдэггэр номын чухал ухагдахууныг тэмдэглэсэн.

Хоёр. Байх-ын тухай асуултын формал структур

Байх-ын учрын тухай асуулт тавигдах ёстой. Хэрэв энэ асуулт Байгаа-д зогсохгүй бүр фундаментал асуулт гэвэл түүнийг тохирох хэмжээгээр транспарэнт² судлах шаардлагатай. Тэгэхээр юуг дурьдах хэрэгтэй вэ гэвэл энэ асуулт мөн үү гэдгийг тэгснээрээ Байх-ын асуултыг ил тод харагдахаар болгох.

Асуулт бүр эрэл. Харин эрэл бүр өмнөх эрлээс гаралтай. Асуулт гэж Байх ба ийм Байх-ыг таньсан эрэл. Таньсан эрэл судалгаа болох боломжтой. Өөрөөр хэлбэл юуг асуусныгаа чөлөөтэйгээр тодорхойлох. Асууна гэдэг асуугдаж буйгаа асуух. Бүхий л асуух түүнээс асуух. Асуухад асуугдсанаас гадна бас асуугдагч хамаарна. Судлагдсан энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр спицифик теоричилсон асуултанд асуугдсан тодорхойлогдох ёстой ба тэгснээрээ ухагдахуун болох ёстой. Асуугдсан дотор реал³ интэндиртэ асуугдагч өгөгдөх ба тэгснээрээ асуулт зорилгодоо хүрнэ. Асуулт өөрөө байгаа-гийн төрх. Өөрөөр хэлбэл асуугчийн ба Байх-ын характер. Нэгэн асуулт “зөвхөн ингэж л асуусан” эсвэл эксплицит асуулт тавих хоёрын аль нэг. Эдгээрийн онцлог уундаа вэ гэвэл асуулт өөрөө энэ бүхий л асуултын характеруудын нэрлэх үед өөрөө транспарэнт болдог.

Байх-ын учрын тухай асуулт тавигдах ёстой. Тэгснээрээ бид энд яригдсан структурын моментууд доторх Байх-ын асуултыг дурьдах зайлшгүйгийн өмнө хүрч ирнэ.

Эрэл гэдгийнхээ хувьд асуулт өмнө асуусны дамжуургыг шаардана. Тэгэхээр Байх-ын учир бидэнд эзэмших боломж хэрэгтэй. Юу гэсэн үг вэ гэхээр бид үргэлжийн л Байх-ын ойлголт дотор хөдөлдөг. Эндээс л Байх-ын учрын тухай асуулт урган гарч мөн түүний ухагдахууны тэндэнци урган гардаг. Байх юуг хэлж буйг бид мэдэхгүй. Харин бид Байх гэж юу вэ гэсэн асуулт тавьж буйгаараа Байх гэж юу гэснийг ойлгосон шиг өөрснийгөө үздэг. Байх-ыг ямар утгатай гэдгийг ухагдахууны хувьд фикс буюу яглаж чадаагүй тул. Бид хаанаас эхлэх, хэрхэн онох горизонтоо ч таниагүй. Энэ дундаж хэмжээний мөн таасан Байх-ын тухай ойлголт факт.

Байх-ын тухай энэ ойлголт хэт их хэлбэлзэлтэй, бүдэг бас энгийн үгээр хэлэхэд боломжгүй ч энэ Байх-ын тухай ойлголтын тодорхой биш өөрөө позитив феномени. Түүнийг тодруулах шаардлагатай. Тэгсэн хэдий ч Байх-ын учрыг шинжлэхийн тулд эндээс эхлэхгүй. Дундаж хэмжээний Байх-ын ойлголтын интэрпретацн хэдийд гарч ирэх вэ гэхээр Байх-ын ухагдахууныг зураглан гаргасны дараа. Ухагдахууны гэгээнээс мөн түүнийг эксплицит ойлголтоос бүдэг бас гэгээн болоогүй Байх-ын ойлголтууд зайлшгүй гарах ёстой.

Дундаж хэмжээний, таамагласан Байх-ын ойлголт бидэнд уламжлагдсан Байх-ын тухай теоринуудаар бас санаануудаар өгөгдсөн хэдий ч энэ теоринуудын эх булаг нийтлэг ойлголтынхоо хувьд нууцлагдсан хэвээр. Байх-ын тухай асуусан асуултанд буй эрлүүд ерөөс танихгүй биш хэдийгээр барьцгүй ч гэсэн.

Боловсруулах гэж буй асуултын асуугдсан Байх мөн Байгаа-нуудын Байгаа-нууд л гэж тодорхойлогдсон ба хэдийгээр олон дахин дурьдагдсан ч ойлгомжтой. Байгаа-гийн Байх, өөрөө Байгаа-нууд биш. Байх-ын пролбемыг ойлгоход анхны философийн алхам юу вэ гэхээр нэгэн түүхийн тухай яриа биш шүү. Үүнийг юу гэж ойлгох вэ гэхээр Байгаа-гийн Байгаа-г бусад Байгаа-нуудад аваачиж тавих биш өөрөөр хэлбэл Байх боломжийн Байгаа-нууд биш. Байх асуугдсан гэдгийнхээ хувьд өөрийн гэсэн ажиллагааг шаарддаг ба энэ Байгаа-нуудыг илрүүлэхээс ерөөс ялгаатай. Үүгээрээ асуугдагч ба Байх-ын учир өөрийн гэсэн ухагдахууныг нэхэмжилдэг. Энэ Байгаа-нууд өөрийнхөө утгыг тодорхойлсон ухагдахуунуудаас дээгүүр ойлголт.

Хэдийд Байх асуугдсаныг илэрхийлэх, мөн Байгаа-гийн Байх-ыг илэрхийлсэн үед Байх-ын асуултын асуугдагч Байгаа-нууд өөрөө. Энэ түүний Байх-руу чиглэн асуугдсан.

² Транспарэнт ойролцоогоор нэвтэрхий ба нэвт харагдах.

³ Реал-угийн, бодит, үнэхээрийн байдал

Хэрэв Байх-ын өөрийн характерууд хуурамч бишээр өгөгдсөн үед түүнийг юу вэ гэдгийг тодруулах гарц “Бий”. Байх-ын асуулт өөрийнхөө асуугдагчийн хувьд Байгаа-нуудад зөвөөр гарц гаргах баталгааг нэхэмжилдэг. Байгаа-нууд гэдгээрээ бид олныг бас янзын учиртайнуудыг нэрлэдэг. Байгаа-нууд бүгд бидний ярьдагууд, бидний санадагууд, бидний түүнд хэрхэн харьцаж буй төрхүүд. Байгаа-нууд бас бидний өөрсдийн *яаж* мөн *хэрхэн* Байх. Байх гэдэг Байх ба *ийм* Байх-, реалтигийн дотор, гарт одоо Байгаа, нөөц дотор, хүчинтэй дотор, Дазайн, энд өгөгдсний дотор. Тэгэхээр ямар Байгаа-нуудад Байх-ын учрыг олж тогтоох вэ? Мөн ямар Байгаа-нуудаас Байх-ын эхлэлийг тогтоох вэ? Эхлэл бүр дурынх гэж үү? Эсвэл тодорхой нэг Байгаа-нууд Байх-ын асуултыг боловсруулахад илүүд үзэгдэх ёстой уу? Ямар тэгээд эксэмплар Байгаа-нууд вэ?, мөн ямар учиртайгаар тэр илүүд үзэгдэх ёстой вэ?

Хэрэв Байх-ын тухай асуултыг илэрхийгээр тавьж мөн түүнийг транспэрэнсээр харах гэвэл Байх-ыг хэрхэн харж буйгийн экспликацийн тодруулгуудын асуултыг бүрэн боловсруулах шаардлагатай. Байх-ыг ойлгох мөн түүний учрыг ухагдахууны хувьд боловсруулах шаардлагатай. Байгаа-гийн алийг жишээ болгон зөвөөр сонгох боломжийг гаргаж тавих шаардлагатай. Мөн энэ Байгаа-нууд руу ямар замаар очихыг гаргаж тавих шаардлагатай. Харах, ойлгох, ухагдахуунжуулах, сонгох, мөн орох гэсэн дээрх асуултуудыг хэрхэн төлөвшүүлж мөн тодорхой нэг байгаа-гийн өөрийн “Байх” модусыг асууж буй асуугчид бид өөрсдөө “байгаа”. Байх-ын асуултыг боловсруулна гэдэг Байгаа-нуудыг нэвтэрхий харах боломжтой болгож өөрөөр хэлбэл асуугчдыг Байх-д нэвтэрхий болгохыг хэлнэ. Дээрх асуултыг асууна гэдэг Байгаа-нуудын Байх модусынхаа хувьд түүн дотор асуух, юу гэсэн үг вэ гэвэл Байх-ыг л асууж буй. Энэ Байгаа-нууд, бидний өөрсдийн л Байгаа бас тавьж буй асуултуудын Байх-ын боломжуудыг агуулж буй Байгаа-нуудыг бид терминологийн хувьд ДАЗАЙН гэдэг. ”Байх”-ын учрын тухай илэрхий бас нэвтэрхий асуултууд “Байх”-ын өөрийнх хувьд байгаа-гийн /Дазайн/ таарсан экспликацийг шаарддаг.

Иймэрхүү хичээлт ямар нэг гарцгүй тойрогт орчих биш үү? Байгаа-нуудыг эхлээд өөрийн Байх-д тодорхойлох ёстой гэвэл, үүний дараа Байх-ын тухай асуултыг тавьж эхлэнэ ба тойрог дотор эргэлдэхээс Байх-ын өөр гэдэг юу вэ? Хариултад өгөх ёстой асуулт урьдчилаад тавигдчихсан биш үү? Баталгаануудын тойргийн тухай хялбархан аргументанцуудыг гаргадаг принципийн судалгааны салбарт дээрх шинжилгээний конкрет замуудыг дурьдах залхуутай гэмээр. Бүгдийг нухацтай ойлгоход тэдгээр ямарч үүрэггүй бас судалгааны талбарт гарахад саадтай.

Хэрэг дээрээ дээр тусгагдсан асуултуудын хувьд аль нэг тойрог яригдаагүй. Байгаа-нууд өөрийнхөө Байх-аар л тодорхойлогдоно. Энд заавал Байх-ын тухай *ямар учиртайг* гаргасан эксплицит ухагдахуун хэрэгцээгүй. Хэрэв үүнээс өөрөөр гэвэл эдүгээ хүртэл онтологийн танихуй яригдаагүй гэх бөгөөд түүний нөөцөөс хэн ч татгалзахгүй. Байх энэ хүртэлх бүхий л онтологи дотор урьдчилан тавигдсан бөгөөд харин тэр өгөгдсөн ухагдахуун биш бас түүнийг эрэлхийлээгүй.

Байх-ыг урьдчилан тавих гэдэг Байх-руу хараагүй төвлөрүүлсний характер. Хараагүй төвлөрүүлсэн гэдэг Байгаа-нууд өөрийнхөө Байх-ыг таниулна гэсэн ойлголт. Байх-д хараагаа төвлөрүүлж буй дундаж Байх-ын ойлголтоос урган гардаг. Түүн дотор л бид хөдөлнө. Энэ эцэстээ Дазайны шинжийн төлөвт хамаардаг. Иймэрхүү урьдчилан тавих ямар нэг баталгаагүй суурь ойлголттой хамаагүй бөгөөд тэндээс өгүүлбэрийн дедуктив гаргалгааг гаргаагүй. Баталгаануудын тойрог Байх-ын учрын тухай асуултуудад тусгагдаагүй. Яагаад гэвэл дээрхи асуултыг хариулахад баталгааны гаргалгаа гаргахдаа биш харин түүний суурийг чөлөөлөхдөө. Байх-ын учрын тухай асуултанд баталгаануудын тойрог буй биш харин байгаа-гийн Байх модусын асуултанд нэгэн хачирхалтай буцаасан ба урагшлуулсан асуугч буй. Асуугчийн асуусан санаархал Байх-ын асуултын тухайлсан учирт хамаарна. Энэ юуг хэлсэн бэ гэхээр Дазайны характерээс Байгаа-нууд Байх-ын асуулт руугаа хамааралтай. Үүгээрээ тодорхой Байгаа-нууд Байх-ынхаа процесст танигдсан биш үү? Мөн Байх-ын асуултыг асуугдагч эксэмплар Байгаа-нууд гэдгээрээ

урьдаас өгөгдчихсөн биш үү? Энэ хүртэлх дурьдсан асуултууд дотор Дазайны урьдчилан танигдаагүй, мөн түүний Байгаа-нуудыг асуух гэсэн боломжийн бас зайлшгүй функцүүд ч шийдэгдээгүй. Энэ бүгдийг харин Дазайны урьдчилал гэж мэдээллэдэг.

Гурав. “Байх”-ын тухай асуултыг онтологчилсон урьдуурчилал

Асуултын формал структурын Байх асуултын характристынхаа хувьд энэ асуулт өөрийн шинжээ харуулсан. Тиймээс түүнийг боловсруулах бас түүний хариуг гаргахад хэд хэдэн фундаментал ажиглалтууд шаардлагатай. Байх асуултын тэмдэглэгээ хэдийд гэрэлд харагдах вэ гэхээр, хэрэв түүнийг функцийн хувьд, зорилгын хувьд, мотивацийн хувьд хангалттайгаар хязгаар тавьж чадвал.

Энэ хүртэл асуултуудыг үргэлжийн давтаж буйн зайлшгүй түүний гарлын эрхэмсэгээс мотивацитай. Энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр тодорхой хариултууд дутагдаж буй тул тэр ч бүү хэл хангалттай асуултууд хомсхон. Эндээс хүн юуг мэдэхийг хүссэн бэ гэхээр энэ бүх асуултууд тэгээд юуны тулд вэ. Асуулт гэдгээрээ Байгаа-д Байх уу?, эсвэл агаарт хөвсөн зөвхөн спикүлацийн ерөнхийлсөн ерөнхийнүүдийн үү эсвэл тэдгээр хамгийн принцип, хамгийн конкренг асуултууд уу?

Байх, Байгаа-гийн Байх тус бүр. Байгаа-гийн бүгд олон салбаруудыг хамааруулдагийнхаа хувьд тодорхой салбар бүрт хил хязгаарыг тогтоох ёстой. Жишээлбэл Түүх, Натур, Орон зай, Амьдрал, Дазайн, Хэл гэх мэт. Энэ салбар бүрийг сайэнсын хувьд биечлэн сэдэвчилж судалдаг. Сайэнсын судалгаа салбар бүрийг онцолж бас ягчлахдаа хэтэрхий гэнэн бас түүхий. Зарим салбаруудын суурь структурыг боловсруулахдаа сайэнсаас өмнө үзсэн үзлүүддээ тулгуурлачихсан. Түүнчлэн тухайн салбарыг гарган тавьж буй хязгаарлагдмал. Иймэрхүүгээс урган гарсан суурь ухагдахуунууд тухайн салбарыг конкretoор хамрагдуулахад удирдан чиглүүлдэг. Хэдийгээр судалгааны хүндийн жин үргэлжийн позитив ч түүний үндсэн дэвшлүүд гарсан хэмжилтийн үр дүнгүүдийг цуглуулахдаа мөн гарын авлагуудыг олшруулахдаа биш. Харин тэд дээрхи үр дүнгийн цуглуулга бас гарын авлагуудын олшруулалтаас урган гарсан асуултуудад илүү их реактиваар хандан ажилладаг.

Сайэнсын цаад хөдөлгөөн их ч, бага ч радикал бөгөөд суурь ухагдахуунуудын ил тод биш ревизионууд дээр тоглодог. Сайэнсын төвшин юугаараа тодорхойлогддог вэ гэхээр түүний суурь ухагдахуунууд кризүүдийг хэрхэн давах чадвартай гэдгээрээ тодорхойлогдоно. Иймэрхүү сайэнсын иманэнт кризүүд дотор асууж буй судалгаа асуугдаж буй хоёрын харьцаа өөрөө ганхаж эхэлдэг. Тиймээс янз бүрийн салбаруудад өнөөдөр ямар тэндэнц шинээр төрсөн бэ гэхээр судалгааны ажлуудыг шинэ фундаментууд дээр шилжүүлэн суулгах.

Хамгийн дэг журамтай, хамгийн бөх, зохион байгуулалттай мэт тусдаг сайэнс болох математик үндсэн кризтэй тулгарсан. Түүний формализмын ба интуиционизмын хоорондын тэмцэл сайэнсынхаа судлагдахуун руу аль түрүүлэн орох тухай хожлын бас баталгаажуулалт. Физикийн реалтив теори натураас хэрхэн хамаарах хамаарлаас гаралтай. Физик натурыг судалдаг теоригийнхоо хувьд хөдөлгөөний хуулиуд өөрчлөгддөггүй гэсэн бүхий л реалитивитэтүүдийн тодорхойлолтуудаар тодорхойлогдоно. Тэгснээрээ физик матери гэсэн проблем гэгдэх өөрийн салбарын структууудын асуултыг тавьдаг. Биологийн хувьд оргинизмын бас амьдралын өгөгдсөн тодорхойлолтуудын механизмыг бас витализмыг асууж мөн амьд биетүүдийн Байх төрлийг шинээр тодорхойлдог. Түүхчилсэн оюуны сайэнсын салбаруудад түүхчилсэн үнэхээрийнийг гаргах гэсэн эрмэлзлэл ардын аман яриа тэдгээрийн дүрслэл бас традицуудаар хүчирхэгждэг.

Уран зохиолын түүх асуудлуудын түүх болох ёстой. Теологийн хувьд хүний үнэмшлийн учраас эхлэлтэй. Мөн хүний Байх-аас гаралтай дүрслэлийг бурхантай дизайнсан дизайн. Тэдгээрийг Лутэрийнхаар баримтлалаас эхлэн удаан ч гэсэн ойлгож эхэлдэг. Түүний догматик систем өөрийн гэсэн фундаменттай. Тэр аль нэг үнэмшлээс эхлэлтэй асуултуудаас урган гараагүй ба тэдгээрийн теологийн пролбемуудад зориулсан

ухагдахуунууд зөвхөн хангалтгүй биш, харин нуун дарагдуулсан харанхуйлж бүдэгрүүлсэн.

Суурь ухагдахуунууд заавар бөгөөд энэ юуг заадаг вэ гэхээр сайэнсын бүхий л судлагдахуунууд сэдвийнхээ хувьд түрүүчийнхээ судалгааны салбарт хамаарагдах ба шинжилгээнүүд позитивоор тэдгээрийн тухай ойлголтонд хүргэдэг. Энэ ухагдахуунууд баталгаануудаа урид өмнө судалсан судалгааны салбаруудаас эх авдаг. Хэрвээ л тухайн салбар Байгаа-гийн хүрээнээс эх авдаг гэвэл тэдгээрийн суурь ухагдахуунаас эх авдаг судалгаанууд Байх-ын тухай үндсэн ойлголтуудад тулгуурлан Байгаа-нуудыг гаргаж тавьдаг. Иймэрхүү судалгаанууд позитив сайэнсуудын өмнө урьдчилан хийгдэх ёстой. Үүнийгээ ч тэд чадна. Үүний баталгаа Плато бас Аристотелийн ажлууд. Ингэж сайэнсд урьднаас эхлэн суурийг тавих түүнээс дараа гарах /Логик/-оос ялгаатай. Яагаад гэвэл логик /Метод/ дээр тулгуурлан сайэнсын тохиолдлын үйлдүүдийг хийдэг. Энэ цаанаа бүтээлч логик бөгөөд тодорхой нэг судалгааны салбарын өмнө явагдаж буй, тэдгээрийн Байх-ыг өөртөө нэгтгэсэн, мөн тэндээс гаргаж ирсэн структур позитив сайэнсын асуултуудад хэрхэн төвлөрөхийг “бий” болгодог. Жишээлбэл: философийн примэр түүхийн сайэнсын ухагдахуунуудыг бүтээх теори биш мөн түүхийг хэрхэн таньсан теори биш. Харин Байгаа-нуудыг түүхийн хувьд хэрхэн түүхчилсэн тухай интерпретаци. Иймээр Кантын “Цэвэр ухамсрын критик” натур гэж юу вэ, мөн натурд юу хамаардаг вэ гэдгийг гаргаж тавьсан болохоос биш танихуйн теорид хамааруулаагүй. Түүний трансцендентал логик натур гэсэн Байх-ын салбарын априори логик.

Ингэж асуусан асуулт мөн онтологийг хэдийгээр хэрэглэсэн ч онтологийн чиглэл бас төлвийг гаргахгүйгээр асуусан асуултанд өөрийн гэсэн удирдамж шаардлагатай. Онтологичилсон асуулт позитив сайэнсын онтын асуулттай харицуулахад илүү эртнийнх. Тиймээс Байх-ын учрын тухай Байгаа-гийн Байх-ыг араас судлахгүй орхих гэнэн хэрэг бөгөөд трансперент биш. Байх-ын бүхий л боломжит шинжийг дедукчлээгүй, конструкцлаагүй, дениалогийн тухай онтологийн үйлдэл дараах ойлголтыг тавих шаардлагатай. Бид Байх гэдэг илэрхийллийн дор юуг хэлэх гэсэн бэ.

Байх-ын тухай асуулт тэгэхээр боломжуудын апиори болзолууд өөрөөр хэлбэл зөвхөн сайэнсд зорихгүй мөн онтчилсон сайэнсын өмнө буй онтологийн боломжуудын болзлуудад зорьдог. Бүхий л онтологи хэдийгээр ихийг агуулсан бас барьцалдсан категорийн системтэй ч угтаа сохор. Мөн өөрийнхөө зорилгын урвуу, хэзээ вэ гэхээр Байх-ын учрыг хангалттай тодорхойлоогүй үед мөн түүний фундаментал даалгавар ухагдахуунжаагүй үед.

Зөвөөр ойлгогдсон онтологийн судалгаа эртнээс хэрэглэж ирсэн Байх-ын тухай асуултаас урьдуур тавигдах онтологийн хувид урьдуур оруулах. Байх-ын тухай асуултыг гарган тавидаг ба одоо хүртэлх ил тод биш проблемүүдийг дэмжиж олшруулахаас хол давсан асуултуудыг тавьдаг. Гэхдээ энэ сайэнсийн урьдуурчилал зөвхөн ганцхан биш.

Байх-ын тухай асуултын онтчилсон урьдуурчилал

Сайэнс гэдэг үнэн өгүүлбэрүүдийг хэрхэн баталгаажуулсан хамаарлуудыг нэгтгэсэн нэгэн бүхий л гэдгээр тодорхойлогдоно. Энэ тодорхойлолтууд бүрэн биш бас сайэнсын цаад учрыг оноогүй. Сайэнс хүний төрхүүд гэдэг утгаараа байгаа-гийн /хүн/ Байх төрөл. Энэ Байгаа-г бид терменологийн хувьд Дазайн гэдэг. Сайэнсын судалгаа цорын ганц судалгаа биш бөгөөд байгаа-гийн Байх төрлийн дараагийн боломж биш. Дазайн нөгөө Байгаа-гийн урьдуур тэмдэглэгдэнэ. Энэ тэмдэглэл хамгийн түрүүнд харагдахаар хийгдэх ёстой. Үүний тулд тэдгээрийг дурьдахын тулд дараах бас одоо ингээд эхлэх анализыг авч үзнэ.

Дазайн гэдэг зөвхөн байгаа-нуудын хооронд тохиолддог байгаа биш. Тэр илүү их онтынхоо хувьд тэмдэглэгдэнэ. Энэ байгаа-гийн өөрийн Байх тэр л Байх-ууд. Дазайн-ы Байх-ынх хувьд түүний Байх энэ Байх-тайгаа нэгэн Байх харьцаа үүсгэдэг. Энэ юуг хэлдэг вэ гэхээр Дазайныг ойлгохдоо өөрийн Байх-ын али нэг шинж болон илэрхийллийг Байх

дотор ойлгох хэрэгтэй. Энэ байгаа-нууд Байх-тай бас өөрийнхөө Байх-аар хамруулсан. Байх-ын ойлголт гэдэг өөрөө Дазайн-ы Байх-ын тодорхойлолт. Дазайны онтын тэмдэглэгээ юу вэ гэхээр тэр онтологичилсон.

Онтологчилсон Байх юуг хэлж эхлээгүй вэ гэхээр онтологийг байгуулахыг. Хэрвээ бид онтологи гэсэн гарчигийг байгаа-гын Байх-ын тухай эксплицит теоричилсон асуулт гэвэл энд ярж буй Дазайны онтологчилсон Байх онтологчилолын өмнөх гэж нэрлэгдэнэ. Үүний утга зүгээр нэг онтчилсон Байх биш харин Байх-ыг ойлгож буй шинжийг хэлнэ.

Байх өөрөө буюу түүнд Дазайн хэрхэн харицаж ирсэн бэ мөн яаж ийгээд үргэлж хэрхэн харицдаг вэ түүнийг бид эксистенци гэж нэрлэдэг. Яагаад гэвэл Байх-ын тухай биетийн тодорхойлолтууд юу гэснийг хариулж буй хариулт биш учраас түүний биет түүний Байх гэдгээр буй тул Дазайн гэсэн гарчиг цэвэр байгаануудыг нэрлэсэн Байх-ын илэрхийлэл гэдгээр сонгожээ.

Дазайн өөрөө заавал эксистенцээс эхлэлтэй ойлгогддог. Тэр түүний нэг боломж бөгөөд нэг бол өөрөө эсвэл өөрөө биш байх. Энэ боломжуудыг Дазайн нэгт өөрөө сонгосон, үгүй гэвэл түүнтэй тааралдсан, эс үгүй гэвэл түүн дотор ерөөсөө тэр өсч төлжсөн. Ингэж эксистенц тухайн Дазайн-аас өөрөөс нэгт хүлээн зөвшөөрөгдөж, эсвэл орхигдсон шинжээр шийдэгдэнэ. Эксистенцийн тухай асуулт үргэлжид эксист гэдгээрээ өөрийн гэсэн цэвэр ойлголтод хүргэдэг. Энэ ойлголтыг бид эксистенциэл гэж нэрлэдэг. Эксистенцийн асуулт тэгэхээр Дазайн-ны онтчилсон үйл хэрэг. Энд харин эксистенцийн онтологийн структурын теоричилсон трансперенц хэрэггүй. Үүний тухай асуулт эксистенц хэрхэн конституцлахыг зорьдог. Энэ структуруудын хамаарлуудыг бид эксистенциалитэт гэж нэрлэдэг. Түүний аналитик эксистенциэлийн биш харин экстенциэлийн ойлголтын характертай. Дазайн-ны эксистенциэлийн аналитикийн даалгавар түүний боломжуудын бас зайлшгүйнүүдийн онтчилсон Дазайн-аар тэмдэглэгдэнэ.

Хэдийд Дазайн-ы эксистенцийг тодорхойлох гэнэ, Байгаа-гын онтологчилсон аналитик али хэдийн эксистенциалитэт хараагаа чиглүүлдэг. Ингэж бид Байгаа-гийн байгаа-г ойлгодог ба тэр эксистэнэ. Иймэрхүү Байгаа-гийн идей дотор Байх-ын идей агуулдагдана. Иймэрхүү маягаар Дазайн-ны аналитикийг гүйцэтгэн явуулж буй боломж Байх-ын учрын тухай асуултыг боловсруулахад хамааралтай.

Сайэнс гэдэг Дазайн-ы Байх шинжүүд бөгөөд байгаа-нуудад харьцах харьцаа болохоос харин өөрөө биш. Дазайн-д хамаарагдахууд биет: ертөнц доторх Байх. Дазайн-д хамаатай Байх-ын тухай ойлголт тэгэхээр үндсэн язгуурынхаа хувьд ертөнцийн тухай ойлголт. Өөрөөр хэлбэл байгаа-гийн Байх-ыг ойлгох бөгөөд тэр өөрөө ертөнцөд буй. Дазайн гээгүй Байх-ын характерээс үүдэлтэй байгаа-нуудыг судалж буй онтологи Дазайн-ы онтын структурт суурилсан бас тэндээс мотивацитай. Тэр онтологийн өмнөх Байх-ын ойлголтыг өөртөө ухагдахуунжилдаг.

Тиймээс бүхий л онтологиудын булагладаг фундаментал онтологийг Дазайн-ы эксистенциал аналитик дотор хайдаг.

Дазайн тэгэхээр бусад бүх байгаа-нуудаас олон дахин урьдчилалдсан. Эхний урьдчилал онтчилсон байгаанууд өөрсдийнхөө Байх дотор эксистенцээр тодорхойлогдоно. Хоёрдах урьдчилал онтологичилсон. Дазайн өөрийнхөө эксистенци тодорхойлолтынхоо хувьд өөрөө онтологчилсон. Дазайн-д язгуур үндсийнхээ хувьд өөрөөр хэлбэл эксистенц ойлголтынхоо конститутын хувьд дараах хамаатай. Байх-ыг ойлгох гэдэг бүх дазайнчилсан биш байгаа-нуудыг хэлнэ. Тэгэхээр Дазайн гуравдах урьдчилалтай ба тэр бүхий л онтологуудын онтолж бас онтологчилсон боломжуудын болзол. Дазайн бусад байгаа-нуудаас урьдуур асуугчид онтологчилсон пример.

Эксистенциэлийн аналитик эцсийн эцэст өөрөө эксистенциэл. Энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр онтчилсон язгууртай. Хэрвээ философиор судалсан асуултууд өөрөө эксисттэй Дазайн-ы Байх-ын боломжуудыг эксистенциэлээр судалсан тохиолдолд эксистенцийн эксистенциалитэтийг хамааруулах боломж гарна. Үүгээрээ онтологior суурилсан

проблемуудыг хамруулах боломж мөн гарна. Үүгээр Байх-ын асуултын онтын урьдчилал тодорхой боллоо.

Дазайн-ы онтчилсон бас онтологичилсон урьдчилал нилээд эрт харагдсан хэдий ч Дазайн тэр үед онтологийнхоо структурт очоогүй ба мөн түүнд зорисон проблем ч үүсээгүй. Аристотел сүнс /хүн/ гэдэг тодорхой шинжээрээ байгаа-нууд гэж хэлжээ. Хүний Байх-ыг тодорхойлж буй сүнс өөрийн шинжүүд дотор нээгддэг. Бүх байгаанууд ингэж эсвэл ийм Байх гэснээрээ үргэлжийн өөрсдийнхөө Байх-д. Энэ Парменидын онтологичилсон тээ болох өгүүлбэрийг Акинийн Томас өөрийнхөө характеристик бичгүүдэд иш татжээ. Трансцэндэнцийн бүлгийн даалгавар дотор өөрөөр хэлбэл Байх-ын характерт байгаа гэдгийг хувьд трансцэндэнцар батлагдах ёстой. Үүний тулд “байгаа”-нууд өөрийнхөө Байх төрлийг эзэмшдэг гэдгээрээ бусад аль нэг байгаа-нуудтай хамтрах өөрөөр хэлбэл тохиролцох ёстой. Ингэж тэмдэглэж буй байгаа-нууд сүнс /Анима/. Энд ярьж буй онтологийн хувьд тодорхойлогдоогүй. Дазайн-ыг урьдчилж буй урьдчилал бусад байгаа-нуудтай зүйрлүүлшгүй бөгөөд өөрөөр хэлбэл байгаануудын огторгуйн субъектлэлтэй зүйрлэж болохгүй.

Байх-ын тухай асуултын онтчилсон болоод онтологичилсон тэмдэглэгээний баталгаа Дазайн-ы онтчилсон бас онтологичилсон урьдчилсан урьдчилал дотор суурьлагдсан. Байх-ын асуултын структурын анализ дээрхи асуултын доторх байгаа-гийн тэмдэглэгдсэн функц гэдгээр тодорхойлогдоно. Дазайн байгаа-нууд гэдгээрээ танигдах ба түүнийг онтологийнх хувьд хангалттай боловсруулах хэрэгтэй ба асуулт транспэрэнт болох ёстой. Эндээс харахад Дазайн-ы онтологийн аналтик фундаментал онтологи. Ингэж Дазайн асуугдаж буй байгаа-гын “Байх” гэдгээр тодорхойлогдоно.

Хэрэв Байх-ын учрын тухай интерпретаци аливаа нэг даалгавар гэвэл Дазайн асуугдаж буй байгаа-гынхаа хувид анхных биш. Тиймээс энэ “байгаа”-нууд өөрийнхөө “Байх”-ын тухай хэрхэн харьцаж буй асуулт дотроо харагдана. Тиймээс Байх-ын тухай асуулт Дазайн-д хамаарагдах Байх-ын тухай тэндэнцийг радикалчилж буй бөгөөд онтологийн өмнөх Байх-ын ойлголтыг радикалчилсан.

Санжаадоржийн МОЛОР-ЭРДЭНЭ

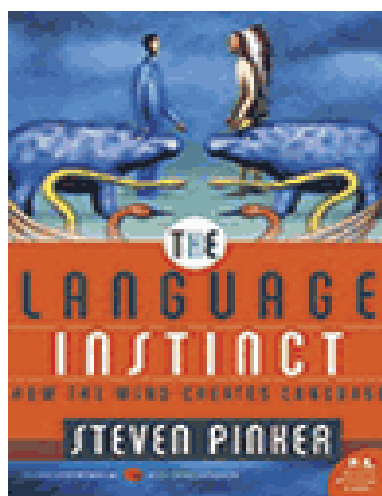
МАЙНДЫН /ОЮУНЫ/ ФИЛОСОФИ

Хэлний инстинкт

Канадын Монреал хотноо 1954 онд мэндэлсэн С.Пинкэр өөрийн карьерын ихэнх хугацаандаа Харвард болон ИТ их сургуулиудад ажиллаж байжээ. Хэл болон ухааны бүх аспектиуд түүний судалгааны гол чиглэл байсан ба “The Language Instinct”, “How the Mind Works”, “Words and Rules: The Ingredients of Language”, “The Blank Slate: The Modern Denial of Human Nature”, “The Stuff of Thought: Language as a Window into Human Nature” зэрэг ном бичсэн байна.

Стивен Пинкэр

Хүмүүс хар нүхний тухайгаас эхлээд динозаврын мөхлийн тухай хүртэл хязгааргүй сэдвээр ярилцдаг ба тэдний төгсгөлгүй сониуч зан энэ хэвээр л үргэлжилсээр. Харин С.Пинкэр “Хэлний инстинкт” хэмээх энэхүү номондоо хүмүүсийн мэдэхийг үргэлж хүсдэг хэл хэрхэн ажилладаг, өөрчлөгддөг, хүүхдүүд хэрхэн хэлийг сурдаг, тархи хэлийг яаж тооцоолдог, хэлний

үүсэл хийгээд хөгжил зэрэг хэлтэй холбоотой бүхий л асуудлыг өргөн хүрээнд ойлгомжтой тайлбарлажээ. *Гэвч “хэлний инстинкт” бол энциклопед биш юм.*

Бүлэг 1: Урлагийг эзэмших инстинкт

Та эдгээр үгсийг уншиж буйгаараа натурт ертөнцийн гайхамшгуудын нэгэнд оролцлоо. Та болон би тэмдэглүүштэй чадвартай специд хамаатай. Бид хэн хэнийхээ тархин дахь учралуудыг эксквизит нарийнаар дүрсэлж чаддаг. Гэхдээ би энд телепат, майндын контрол эсвэл зарим сайэнсын обсессуудыг яриагүй. Үнэмшигчдийн дүрслэлд ч эдгээр мохоо инструментууд чадвартай хамаатай гэдгийг бид бүхэнд үзүүлдэг. Тэр чадвар бол хэл. Энгийнээр, бид амаараа авиа гаргахдаа идейнүүдийнхээ шинэ шинэ нарийн комбинацуудаар бусдын майндад идей ургуулдаг. Энэ чадвар бидэнд натураас ирсэн бөгөөд бид тэр ид шидээ мартжээ. Танд би зарим энгийн демонстрацуудыг эргэн сануулъя. Хэдэн агшны турш миний үгийг хэрхэн төсөөлж буйг асуухын тулд зарим специфик бодлуудыг танаар бодуулъя.

Эр наймаалж эмийгээ харахад түүний хэвийн саарал бие гэнэт судалтай болдог. Тэр эмийнхээ дээгүүр хөвөн 7 тэмтрүүлээрээ түүнийг илж эхэлдэг. Хэрэв эм наймаалж үүнийг зөвшөөрвөл эр наймаалж хурдан түүнд дөхөн 8 дахь тэмтрүүлээ эм наймаалжийн амьсгалах гуурс руу гулсуулдаг. Спермүүдийн цуваа түүний тэмтрүүлийн ховил даган удаанаар шилжиж, эцэст нь эм наймаалжийн хөндийн бүрхүүл рүү гулсдаг...

Цагаан хүрмэн дээр черри жимс унасан уу? Сүмийн хувцас дээр дарс дуссан уу? Тэгвэл сода даруй хэрэгтэй. Содыг үйлдвэрээс анх гарсан шиг л толбыг маш сайн арилгадаг...

Дикси хаалгаа онгойлгон Тэидийг хараад гайхдаг. Яагаад гэвэл Дикси Тэидийг үхсэн гэж бодсон. Дикси түүнийг алгадаад зугтаах гэж оролдоно. Харин Тэид “I love you” гэж хэлэхэд Дикси түүнийг оруулав. Тэид Диксийг аргадаж, тэд бие биедээ автагдах үед Браин орж ирэх ба Дикси гайхиширсан Тэидэд Браин бид хоёр хэдийнэ гэрлэчихсэн гэж хэлнэ. Ингээд Дикси Браинд Тэд бид хоёрын харьцаа төгсгөл рүүгээ ирлээ гэж хэлдэг. Мөн Жем бол Тэидийн хүү гэдгийг хэлдэг. Гэтэл Тэид “Миний юу гэнээ?” гэж цочин асуув.

Одоо эдгээр үгс юу хийсэн талаар бодоцгооё. Танд би наймаалжийн тухай эргэн сануулахад тийм ч амар биш. Зарим хүсээгүй учралын үед та судлууд бий болохыг харлаа гэхэд дараа юу болохыг одоо мэднэ. Магадгүй та дараагийн удаа супермаркетэд сода хайхад мянга мянган ширхэгийн нэгийг л авах боломжтой, тэгээд нэгэн субстанц, нэгэн объект санаандгүй нэгдэх хүртэл хэдэн сар өнгөрсөн ч түүнд хүрэхгүй. Одоо та хүний хачирхалтай төсөөллийн бүтээгдэхүүн All my children нэртэй драмын протагонистуудын нууцыг энэ ертөнц дээрх бусад сая сая хүмүүстэй хуваалцана. Миний демонстрацууд бидний унших ба бичих чадвараас хамаатай ба энэ бидний коммуникацыг хийж, хугацаа, орон зайн болон бидэнд танил зүйлсийн алдагдалуудыг гүүрлэдэг. Өөрөөр хэлбэл тэдгээрийн тасалдлуудыг холбодог. Гэхдээ бичих бол маргаангүй опционал хэрэгсэл, харин бидний үгэн коммуникацын жинхэнэ хөдөлгүүр бол хүүхэд насандаа эзэмшсэн ярианы хэл.

Хүний специгийн натурын аль ч түүхэнд хэл пре-эминэнт онцлогоос гадуур байжээ. Мэдээж, ганцхан хүний специ л проблемуудыг шийдэж, инженерийн ажлуудыг хийсэн. Робинзон Крузогийн төрлийн хүмүүс ч харь гаригийн хүн биш. Бабелын цамхагийн түүхэнд хүний специ хамгийн сайнаар дүрслэгдсэн ба нэг л хэлээр ярьдаг хүмүүс Бурхны сүр хүчээр сэтгэдэг диваажинд очно гэж тэмдэглэжээ. Түгээмэл хэл коммунистийн гишүүдийг информацаа солилцож нэгэн сүлжээнд оруулахад коллективийн хүчээр холбодог. Хэн ч онцгой чадвартай хүмүүсийн бүтээл, ослууд болон бүтэлтэй ба бүтэлгүй цэцэн үйлдлүүдээс өнгөрсөнд ч өнөөдөр ч ашиг авсаар. Мөн хүмүүс

багаар ажилладаг, тэдний зүтгэлүүд тохиролцсон зөвшилцлөөр зохицуулагддаг. Үүний үр дүнд Хомосапенс яг л цэнхэр, ногоон далайн замаг болон чийгийн улаан хорхой зэрэг специнүүдтэй адил гариг дээрх өргөн хүрээний өөрчлөлтийн шалтгаан болсон нэг специ. Археологичид Францын нутаг дахь хадны ёроолоос мянга мянган зэрлэг морьдын ясыг олсон ба тэд палеолитын үе буюу 17000 жилийн өмнө анчдад хөөгдөн хадны оройгоос унацгаажээ. Ангаас үлдсэн эдгээр чулуужсан яснууд яагаад эртний олон төрлийн амьтад утсаны шалтгаан нь орчин үеийн хүн тэдний амьдрах ахуйд ирсэн гэдгийг, мөн тэд хэрхэн хамтардаг байсан хамтралуудыг гэрчилсэн. Бидний өвөг дээдэс тэднийг агнасан бололтой.

Хэл бол хүний эксперенсэд маш хатуу чанга зохиогдсон ба үүнгүйгээр амьдралыг арай гэж төсөөлнө. Хэрэв та дэлхийн хаа нэгтээ хамт буй хоёр эсвэл түүнээс дээш хүн олвол тэд хоорондоо үг солих нь тодорхой. Харин ярилцах хүн үгүй үед хүмүүс өөртэйгөө эсвэл нохойтойгоо эсвэл таримал ургамалтайгаа ярьдаг. Бидний социаль харилцаанд овог үүсэх хурдан бус, харин аман яриан дээр явагддаг. Маш сонирхолтой илтгэгч, мөнгөн хэлт уруу татагч, эсвэл персуасив хүүхдүүд өөрсдөөс илүү эцэг эхчүүдээсээ хүслийн лонх хожих гэх мэт. Тархины гэмтлийн улмаас хэлэнд алдаа гардаг, энэ бэрх кейсүүдийн үед гэр бүлийн гишүүд хүнээ бүхлээр нь үүрд алдсан мэт сэтгэдэг.

Энэ бол хүний специгийн хэлний тухай ном. Гарчигтаа “хэл” гэсэн үгтэй ихэнх номнуудаас ондоо, энэ ном нэр үгийг ашиглах, хэлц үг болон бүдүүлэг үгсийн үүслийг олох, эсвэл палиндром, анаграм, эпониуудаар таныг сатааруулахгүй, эсвэл амьтадын бүлэгт өгсөн тэдгээр гоё нэрс “наргианд хөөрөхтэй” адил тухай таныг зэмлэхгүй. Би англи болон бусад хэлний тухай бичээгүй, харин илүү үндсэн зүйл болох суралцах, ярих, хэлийг ойлгох инстинктийн тухай бичнэ. Түүхийн эхэн үед энэ тухай зарим зүйлс бичсэн ба 35 жилийн өмнө шинэ сайэнс төрсөн. Одоо “когнитив сайэнс” гэж нэрлэдэг бөгөөд хуманы интелгенцийн ажлыг тайлбарлахын тулд психологи, компьютер сайэнс, лингвистик, нойробиологийн багажуудыг хослуулдаг. Хэлний сайэнс үүнээс хойш улам гүнзгийрсэн. Ойлголтод хүрэх болон камер хэрхэн ажилладагийг эсвэл дэлүү юунд зориулагдсан гэдгийг мэдэх гэх мэт хэлний олон феномен бий.

Би эдгээр нээлтүүд, мөн орчин үеийн сайэнсын чамин зүйлсийн заримтай ойлголцоно гэдэгт найдаж байна, гэхдээ надад илүү чухал хэлэлцэх асуудал бий.

Лингвистик чадваруудын саяхны иллуминац хэлний тухай бидний ойлголт болон хуманы ажиллагаа дахь хэлний роли, хүний специгийн тухай бидний үзэлд хувисахуйц импликацтай. Ихэнх боловсролтой хүмүүс хэлний тухай нэг саналтай. Тэдний мэддэгээр хэл бол хүний хамгийн чухал културын бүтээл, биологийн хувьд хүнийг бусад амьтадаас эргэлтгүй тусгаарласан нь түүний симбол хэрэглэх чадлын гол жишээ. Мөн тэд хэл бодлуудыг гаргадаг, ондоо хэл бүр тухайн хэлээр яригчдыг реалитиг ондоо маягаар илэрхийлэхэд нөлөөлдөг гэж мэддэг. Хүүхдүүд хэлийг моделиудын ролиос бас асрагчдаасаа сурдаг гэж тэд мэднэ. Мөн тэд сургуульд грамматикийн софистикац мөрдөгддөг ч, суларч буй боловсролын стандарт, нийтийн културын уналт зэрэг дундаж хүний грамматикийн өгүүлбэр зохиох чадвар буурахад хүргэдэг гэж мэддэг.

Түүнчлэн англи хэл бол инээд хүрмээр, энэ хэл хэн нэгэн машин парклах, зам дээр явах, зам дээр зогсдог шиг логик зөрчилтэй.

Номын хуудаснуудын дагуу би танд дээрхи түгээмэл саналууд бүгд буруу гэдэгт итгүүлэхийг хичээнэ. Тэд бүгд бурууд нэг шалтгаан бий. Хэл бол холбооны засаглал хэрхэн ажилладаг, хугацааг хэлэхийн тулд сурдаг соёлын артефакт биш. Үнэндээ энэ бол бидний тархины биологийн бүтцийн ондоо хэсэг. Хэл бол комплекс, мэргэшсэн чадвар(скилл), ухааны дайчилгаа эсвэл формал зааварчилгаа үгүйгээр хүүхдэд аяндаа үүсдэг. Хэл бол сэрүүний логикийн нөлөөгүйгээр бэлэн байдаг, индивидуал бүрт ижил квалитатив, информац боловсруулах эсвэл интелгенцтэй үйлдэх ерөнхий чадваруудаас ондоо. Эдгээр шалтгаануудын улмаас когнитив сайэнтистууд хэлийг психологийн факулти, ментал эрхтэн, неурал систем, тооцооллын модул шигээр дүрсэлдэг. Гэвч би “инстинкт” гэдэг термийг илүүд үзсэн.

Инстинкт хүмүүс ондоо хүрээнд хэрхэн ярихыг мэдэх идеяг, аалзнууд тороо хэрхэн нэхэхийг мэдэх “сенсе”-ийг дамжуулдаг. Аалзны нэхсэн тор зөв боловсрол буюу архитекторын авъяас, бүтээх мэргэжилд хамаагүй ба зарим онцгой аалзаар бүтээгдээгүй. Аалзнуудад /аалзны/ тархи бий учраас тороо нэхдэг, тархи тэдэнд нэхэх шаардлага, бүтээх компетенцыг өгдөг. Хэдийгээр үгс болон торнуудын хооронд ялгаатай ч би энэ маягаар хэлийг харуулахыг зориглоно. Энэ маяг бидний судлах феномены сенсийг бүтээхэд тусалдаг.

Хэлний бодол инстинктээр түгээмэл висдомыг солидог, ялангуяа энэ хуманити, социал сайэнсийн дүрэмд уламжлагдсан. Хэл бол биеэ зөв авч явах аас илүүгүй културын бүтээл. Тэр бол симболыг хэрэглэх ерөнхий чадалын манифест биш. Хэл хүнийг амьдарч буй төрлүүдийн дотор гайхамшигтай чадварлаг, хосгүй болгосон ч биологийн салбарын хүн судлалыг шүүхийг \sequestering\, мөн энэхүү амьдарч буй гайхамшигтай чадварлаг, хосгүй төрөл амьтны аймгийн хосгүйгээс өөр байхыг шаарддаггүй. Доплерийн үелзэл мэдрэгчийг хэрэглэхэд зарим төрлийн сарисан багваахай нисдэг шавжинд багтсан. Нүүдлийн шувуудын зарим төрөл хэдэн мянган милл далай дээгүүр нисэхдээ одны ордуудын позицоор жил ба өдрийн хугацаагаа тохируулдаг. Ийнхүү натурын талант бид өөрсдийн акттай, бичний энгийн специ гэдгийг бидний информац дамжуулж буй зуршлаар үзүүлдэг.

Нэг өдөр та хэлийг хуманы хосгүй эссене гэдгээр биш, харин информац дамжуулах биологийн адаптаци гэдгээр үзэж эхэлнэ. Хэлийг бодлын нуугдмал дүрсжүүлэгч гэдгээр харах боломж үгүй, харин бид тийм биш гэдгийг харна. Үүнээс гадна хэлийг байгалийн инженерчилсэн гайхамшгуудын нэг гэж харж буй. “Структурын төгс ба ко-адаптац нь бидний бахдалыг хөөргөдөг” гэсэн Дарвины үгс органы хамт таны жирийн хоч болон ихэд муулагдсан Англи хэлний /аливаа хэлний/ төлөө бидэнд шинэ хүндэтгэл өгдөг. Сайэнтистуудын үзлээр хэлний комплекс бол бидний биологийн төрөлхийн хэсэг, энэ бол эцэг эхчүүд хүүхэддээ заах, эсвэл сургуульд боловсрогдох ёстой зүйл биш.

Оскар Ваилдын хэлсэнээр “Боловсрол бол хүндэтгэмээр, гэхдээ зөвхөн заагдсанаар л мэдэхийн үнэ юу ч биш гэдгийг хугацаанаас хугацаанд санах хэрэгтэй”. Сургуулийн өмнөх насны хүүхдүүдийн граммарын нуугдмал мэдлэг ойлгоход бэрх гарын авлага эсвэл одоогийн компьютерийн хэлний системээс илүү софистикацлагдсан, мөн мэргэжилийн төвшний өгүүлбэрзүйн засаршгүй хугарал өсвөр насны скетээр гулгагчдынхтай адил бүх эрүүл хуманд ашиглагддаг. Эцэст, хэл сайн инженерчилэгдсэн биологийн инстинктийн бүтээгдэхүүн. Би төрөлх англи хэлний зарим сүрийг дахин сэргээхийг хичээнэ мөн англи хэлний үсэглэх системийн тухай зарим сайхан зүйлсийг хэлнэ.

Хэлний концепцийг инстинктийн төрөл гэдгээр анх удаа 1871 онд Дарвин тодорхойлсон. Тэрбээр “Хүний өвөг” зохиолдоо хэлний асуудлуудыг авч үзсэн. Бүх тохиолдолд түүний ажиглалтууд хачирхалтай ба орчин үеийн байв.

Филологийн хүмүүнлэг сайэнсийг үндэслэгчдийн нэгний ажигласнаар хэл бол жигнэх, нэрэхтэй адил урлаг. Гэвч бичих бол арай сайн харьцуулал болсон. Мэдээж энэ инстинкт биш, хэл бүхэн суралцагдах ёстой. Энэ жирийн урлагуудаас ялгаатай, нялх хүүхдийн шулганаанаас харахад хүн ярих инстинктив тенденцтэй харин жигнэх, нэрэх, бичих инстинктив тенденцтэй хүүхэд үгүй. Үүнээс гадна, аливаа хэлийг зориуд зохиогдсон гэж таамаглах филологч байхгүй, хэл олон алхмуудаар удаан, ухаангүй хөгждөг.

Дарвин хэлний чадвар бол “урлаг эзэмших инстинктив тенденц” гэж дүгнэсэн. Өөрөөр хэлбэл зөвхөн хүмүүст онцгой биш, жишээлбэл бусад специнүүдэд дуулж сурч буй шувуу шиг харагддаг гэсэн үг.

Хэлний инстинкт хэлийг хуманы интеллектгийн оройн цэгээр авч үзэх, эсвэл инстинктийг өдтэй болон үслэг Зомбинуудыг далан барихыг, бас өмнөд рүү нисэхийг албадах балмад түргэн зан шиг үзэхтэй магад үгүй үл нийцнэ. Дарвиныг дагагчдын нэг У.Жеймс инстинктийг эзэмшигчид “үхлийн автоматон” шиг үйлдэл хэрэггүй гэж

тэмдэглэсэн. Тэр “Бидэнд амьтадын хийдэг бүх инстинктүүд болон тэдгээрээс олон инстинктүүд бий, бидний флексибл интелгенц олон инстинктүүдийн өрсөлдөөний харилцан үйлчлэлээс гаралтай” гэж маргасан. Үнэндээ хүний инстинктив натур бодол бидэнд зөвхөн энэ бол инстинкт гэдгийг харуулахаар үүнийг шаргуу хийдэг.

Энэ натурал хачин юм шиг санагдахыг бүтээх процессыг түгээхэд суралцахаар уруу татагдсан майндыг авдаг ба хүний аливаа инстинктив үйлдэлийн яагаадыг асуудаг. Метафизикчийн хувьд талархахаараа бид яагаад хөмсөг зангидахгүй, инээмсэглэдэг вэ гэсэн ганцхан ийм асуултууд санаанд орно. Яагаад бид олон хүнтэй ярилцаж чадахгүй, ганц найзтайгаа л ярилцдаг? Яагаад сайхан бүсгүй бидний оюуныг урвуугаар эргүүлдэг?

Харин нийтийн хүн зөвхөн “мэдээж хэрэг бид ингээмсэглэдэг, мэдээж бидний зүрх олны харцанд дэлсдэг, мэдээж гоо үзэсгэлэн төгс формтой учир бид сайхан бүсгүйг хайрладаг, мэдээж бүхнийг үүрд хайрлахын тулд” гэж л хэлнэ. Тэгэхээр магад үгүй амьтан бүр партикуляр зүйлсийн талаар мэдэрдэг, энэ партикуляр объектийн гадаад төрх рүү тенденцлэдэг. Эр арсланд эм арслан хайрыг бүтээдэг, баавгай эм баавгайд. Өндөглөгч тахианд магадгүй ертөнц дэх бүтээл аварга том мэт төсөөлөгдөж, түүний өндөгүүдийн үүр гайхалтай бус, гоё биш санагдаж, хэзээ ч түүнд байнга суух объект биш байж болно. Тиймээс бид хачин хэдий ч зарим амьтадын инстинкт бидэнд тусаж магад үгүй, бидний инстинктүүд ч магад үгүй тэдэнд багагүй хачин тусна.

Бид магадгүй үүнийг шийдэж амьтад үүнийг дагадаг, инстинкт бүрийн алхам, импульс бүр өөрийн хангалттай гэрлээр гэрэлтдэг, тухайн агшинд зөвхөн үүрдийн эрх ба зөв зүйл хийх шиг санагдана. Эцэстээ тэр нэг онцгой навч, эсвэл сэг, эсвэл аргалын багахань нээхэд магад үгүй ямар сэтгэлийн хөөрөл нисэх итгэл алдуулахгүйгээр бүх ертөнцөөс гадуур түүний өндөг хадгалах эрхтэнийг үүргээ биелүүлэхээр стимулацлаж чадах вэ? Түүнд зөвхөн тохирсон зүйл санагдсаны дараа үүргээ гүйцэтгэхгүй юу? Тэр ирээдүйн авгалдай буюу түүний хоолны тухай мэдэх, анхаарах хэрэгтэй юу?

Би өөрийн гол зорилгын тайлбарыг тийм ч сайн биш гэж бодож байна. Хэлний ажлууд бидний сэрүүнээс ялгаатай. Бидний бодол бидний амнаас идэвхгүйгээр гардаг ба биднийг ихэвчлэн ичээж мөн бидний ментал сенсороос оргодог. Бид өгүүлбэрийг ухахад үгийн урсгал ойлгомжтой. Автомат утгаар харж, киног гадаад хэл болон хадмал орчуулгатайг мартана. Хүүхдүүд ээжүүдийг дууриаж, ээжүүдийнхээ хэлээр сайжирдаг гэж боддог. Харин нэг хүүхэд “Намайг битгий шоол”, эсвэл “Бид бяцхан туулайнууд барьсан” гэж хэлэхэд энэ дууриаллын акт биш. Би таны майндыг эдгээр натурын бэлэгнүүдийг ер бусын болгоход, наанаа тавлаг харагдах чадваруудын “яагаад”, “яаж” – ийг асуухад суралцахад уруу татахыг хүсч байна.

Цагаачид хоёр дахь хэлээ үзэн ядах, эсвэл саа өвчтэй хүн эхний удаа ухаан алдах, эсвэл хүүхдийн ярианы хэлийг конструкцлах, компьютерийн программыг англи хэлээр ойлгохыг хичээх зэргийг авч үзэхэд энгийн яриа ялгааг харахаас эхэлдэг. Идэвхгүй, хялбар, автоматчилалууд иллиуз бөгөөд агуу гоо, баян системийн багаар далдалсан систем. Энэ зууны “хэл инстинкттэй адил” гэсэн хамгийн алдартай аргумент лингвистикч Ноам Чомскигоос гаралтай.

Тэр анх удаа системийн будлианы маскийг хуулсан. Магадгүй хэл болон когнитив сайэнс дахь орчин үеийн хувьсгалд хамгийн их үүрэгтэй хүн. 1950-аад оноос социал сайэнс Ж.Ватсон, Б.Ф.Скиннэр нарын дэлгэрүүлсэн бодлын сургууль бэхэйвэрзмээр зонхилогдсон. “Мэдэх”, “бодох”-той адил ментал термүүд сайэнсийн биш “майнд”, “төрөлх” зэрэг бохир үгсээр тамгалагдсан. Бэхэйвэр, хархнууд товчлууур дараад хоолоо идэх, нохой хөгжмийн аянд шүлсээ ялгаруулах зэргийг судалж чадсан стимули-респонс сурахын хэдхэн хуулиар тайлбарлагдсан. Гэвч Чомски хэлний тухай хоёр фундаментал фактад анхааралаа хандуулсан.

Нэгд, өгүүлбэр бүр хүн хэлэх эсвэл ойлгох үгсийн цоо шинэхэн комбинац гэдгийг ертөнцийн түүхэнд анх удаа тусгаж буй. Тиймээс аливаа хэл хариуцлага хүлээгч болж чадахгүй. Тархи үгсийн хязгаарлагдмал жагсаалтаас гадуур өгүүлбэрүүдийн хязгаарлагдмал биш багцыг босгож чадах программ эсвэл заавраас бүрдэх ёстой. Тэр программ магад ментал граммар гэж нэрлэгдэнэ. Хоёр дахь фундаментал факт бол хүүхдүүд эдгээр комплекс граммар огцом ба формал инструкцгүйгээр хөгждөг ба өмнө хэзээ ч учирч үзээгүй туужийн өгүүлбэрийн бүтцэд интерпретац өгч өсдөг. Тиймээс хүүхдүүд бүх хэлний граммард нийтлэг болон универсал граммард төлөвлөгөөтэйгээр бэлтгэгдэх ёстой, тэдэнд эцэг эхийнхээ ярианаас гаралтай синтактик хэвээс хэрхэн товчлохыг граммар хэлнэ гэж маргасан.

Энэ бол өнгөрсөн хэдэн зууны интеллектуал түүхэнд физикал болон ментал хөгжил ондоо замуудад ойртож очсон тухай хачин факт. Хэн ч хуманы гар далавчнаас илүү байх эксперенсээр хүний организм суралцдаг буюу партикулар эрхтнүүдийн үндсэн бүтэц санаандгүй эксперенсийн үр дүн болдог гэсэн үнэмшмээр саналыг авахгүй. Хэдийгээр, хэмжээгээр тийм хэмжигдэхүүний дагуух өөрчлөлт, хөгжлийн хурд гэх мэтчилэн гадны фактор хэсэг хамаарах ч организмын физикал структур генетикээр тодорхойлогдсон. Өндөр төвшиний организмууд дахь персоналитигийн хөгжил, бэхэйвэр паттэрнс, когнитив структур тогтмол, ялгаатай замуудад ойртож очицгоосон. Эдгээр домайнуудад социалын ахуй бол доминант фактор гэж таамагласан. Майндын структур хугацааны туршид зоргоороо, санаандгүй хөгждөг, харин хүний биш натур түүхийн онцгой бүтээгдэхүүнээр хөгжихөөс салангид. Гэвч хуманы когнитив систем физикал структураас илүү будлиантайгаар илэрсэн /организмын амидрал дахи хөгжил/.

Яагаад бид зарим комплекс биет эрхтэнийг судалдаг шиг хэл мэтийн танихуйн структурыг эзэмшихийг судлах ёсгүй гэж? Ойртон анзаарах эдгээр эргэлзээнүүдийг тараана. Лингвистик универсалуудын тухай субстанцын маш жижиг субстанцийг мэдэх явцад ч бид боломжит олон хэлүүд дүржин хязгаарлагдсан гэдэгт итгэлтэй байж болно. Хүн бүр хэлний хэсэг бусад нотолгоогоор бүтэлгүй, доогуур тодорхойлогдсоныг бүрэн дүүрэн, комплекс өгүүлбэрийн бүтэц гэж эзэмшдэг. Тийм боловч индивидуалууд коммунитигийн ярианд ижил хэлээр хөгждөг. Энэ факт хэлзүйн өгүүлбэрийн бүтцийн тайлбарлагч маш их хязгаарлагдмал горимуудыг хэрэглэдэг гэсэн зөвхөн таамаглалаар тайлбарлагдана.

Нийтлэг хүмүүсийн эх хэлний хэсэг гэдгээр хүлээн зөвшөөрсөн өгүүлбэрүүдийн техникийн анализуудыг нямбай гүйцэтгэсэнээр Чомски болон бусад лингвистикчид ментал граммар партикулар хэлний талаархи хүмүүсийн мэдлэгийг далдалж буй, мөн универсал партикулар граммаруудыг далдалж буй теоринуудыг хөгжүүлсэн. Эхэн үедээ Чомскигийн ажил бусад сайэнтистуудыг зоригжуулсан ба хүүхдийн хөгжил, ярих мэдрэмжээс неорологи, генетик хүртэл хэл судлалын шинэ бүсийг нээсэн. Одоо сайэнтистуудын коммунити Чомскигийн тоог мянга мянгаар өсгөсөн асуудлуудыг судалж буй.

Эдүгээ тэрбээр бүх хуманитигийн хамгийн их иш татагдсан 10 хүний нэг. /Хегел, Цицерогоос эхлээд Маркс, Ленин, Шекспир, Библи, Аристотел, Плато, Фройд/.

Тэдгээр ишлэлүүд юу хэлсэн ондоо хэрэг. Чомски хүмүүсийг дасгалжуулсан. Айж биширсэн хүндэтгэлийн хариу үйлдлийн цар хүрээг ерөнхийдөө тэсэх боломж үгүй хараал руу явж буй ер бусын шашны култуудын гуру нарт нөөцөлсөн, харин академикууд өндөр артад хөгжсөн. Учир нь энэ хэсэгт Чомски хуманы псих тойрон буй култураар бүрэлддэг гэдэг “Стандарт социал сайэнсийн модел”-ийг ХХ зууны интеллектийн фондуудын нэг болтол дайрсан. Харин түүнийг игноранслах бодогч үгүй. Түүний хамгийн хэцүү шүүмжлэгчдийн нэг философич Хилари Путнамын хүлээн зөвшөөрсөнөөр хэн нэгэн Чомскийг уншиж буй үед тэр агуу интеллект бүхий хүчний сенсе-гээр довтлогдож, ер бусын майнд-тай тулгарч буйгаа мэддэг. Энэ бол өвөрмөц шинж, цамаан зан болон

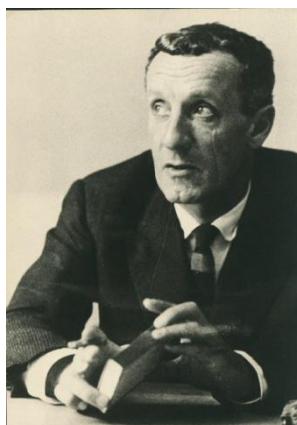
өнгөцийг жиших, позицыг дахин сэргээх бэлэн байдал гэх мэт түүний хүчтэй персоналити, түүний илэрхий интелектний эрдмүүд.

Энэ ном дахь түүхүүдэд мэдээж Чомски нөлөөлсөн. Гэхдээ яг түүний түүх биш, мөн би үүнийг Чомскигийн хэлснээр хэлэхгүйг хүссэн. Чомски олон уншигчдыг Дарвины натурал селекц хэлний эрхтний үүслийг тайлбарлаж чадсан, үгүй тухай скептицизмээр будилуулсан. Миний бодлоор хэлийг нүдтэй адил түүний ерөнхий хэсгүүд чухал функцуудыг биелүүлэхээр зохиогдсон эволюцийн адаптаци гэдгээр авч үзвэл үр дүнтэй. Хэлний факултигийн натурын тухай Чомскигийн аргументууд үгийн болон өгүүлбэрийн структурын анализууд дээр суурилдаг ба ихэвчлэн ойлгоход хэцүү формализмаар тэмдэглэгдсэн. Хэдийгээр би түүний аргументуудын ихэнхтэй санал нийлж буй ч, майндын тухай дүгнэлтэнд олон төрлийн нотолгоонууд огтлолцож буй бол үнэмшилтэй.

Энэ ном дахь түүх маш өргөн хүрээний, ДНА тархийг хэрхэн бүтээхээс сонины хэлний тоймчдын понтификацийг багтааж буй. Эхлэх хамгийн сайн газар бол хуманы хэл яагаад хуманы биологийн, инстинкт гэдэгт итгэх ёстой гэдгийг асуух.

Нэргүйн БААСАНХҮҮ

Перцепцийн феноменологи

Мэрлау Понти /Францын философич, 1908-1961/

Бүлэг 1: Сенсаацыг туршлагын нэгж гэх

Перцепцийг судлах үед бид хэлний асуудалтай таарсан ба тэр бол сенсаацын тухай ойлголт. Яагаад гэвэл энэ ойлголт бидэнд чухал. Жишээлбэл надад улааны сенсаац, цэнхэрийн сенсаац, халууны сенсаац эсвэл хүйтэний сенсаац бий. Энд конфигузи гарсан ба уншигч зөвшөөрдөг ч традицийн анализаа перцепцийн феноменийг үгүйдэг.

Эхний удаад би сенсаац гэдгээр юуг ойлгох вэ гэхээр хэрхэн би аффектлаж буйгаа, мөн өөрийнхөө биений талаар эксперенс хурааж буй вэ гэдгийг ойлгох хэрэгтэй. Би нүдээ анихад намайг тойрох саарал би болон түүний хооронд ямар ч зай аваагүй, харин миний чихэнд сонсогдох дуу авиа, миний толгойд сонсогдох чимээ магадгүй надад цэвэр сенсаацын индикацийг өгөх мэт. Магадгүй би үүний дараа сенсе-эксперенс \сентир\ сенсе авах бөгөөд өөрөөр хэлбэл би сенсаацлана. Улаан, цэнхэр гэсэн өнгөнүүд миний өмнө нэг зураг мэт. Цэвэр сенсаац дифиренцлэгдээгүй, бас инстант дотлайк импакт.

Энэ ойлголтыг ямар ч автор бидний эксперенс дотор өгөгдөөгүй гэж бичжээ. Жишээлбэл бидний фактчилсан перцепцийн тухай \эм тахиа ба эм бич\ зөвхөн релацаар өгөгдсөн ба энэ тухай абсолют терм өгөгдөөгүй. Гэхдээ бидний эксперенсийг импрессийн давхарга гэсэн теориг зөвтгөх тухай биш. Бүгдээрээ хомоген бекгроунд дахь цагаан толбыг төсөөл. Толбон доторх бүх цэгүүд адилхан функцтэй ба тэд өөрсдийгөө нэг шэйпт формчилдог. Шэйпийн өнгө илүү интенс бөгөөд зургийн бекгроундаас илүү резист. Дээрх элементар перцепц хуучны санаануудаар нэрлэгдэх ба шэйп болон бекгроунд нэгэн бүтэн гэдгээр сенслэгдэхгүй. Харин нэгэн объект гэдгээр сенслэгдэх ёстой.

“Gestalt theory” бекгроундад фигурийг энгийн сенсе гэдгээр информацладаг ба гэхдээ энэ фактчилсан перцепцийн характеристик биш гэж бид хариулдаг. Фактуал перцепц идеалын анализид биднийг чөлөөтэй орхидог ба импрессийн ойлголтонд хүргэдэг. Энэ бол перцепцийн феномений үнэхээрийн тодорхойлолт ба үүнгүйгээр перцепцийн феномен гэж нэрлэж болохгүй. Перцептуал зарим юм үргэлж ондоо юмсын дунд буй бөгөөд талбарын нэг хэсгийг формлодог. Үнэхээр хомоген эриа перцепцээр хүлээн авах боломж үгүй.

Актуал перцепцийн структур перцепц гэж юу вэ гэдгийг бидэнд заана. Тиймээс цэвэр импрессийг илрүүлэх боломж үгүйгээс мөн түүнийг перцепцлэх, инстант перцепц гэдгээр ч төсөөлөх боломж үгүй. Визуал талбарууд лимитэд буюу хязгаартай харцуудаар хийгдсэн биш. Аливаа объектийг харна гэдэг олон зүйлсээс хамааралтай. Орон зайн цэгүүд хоорондоо экстернал.

Хэрэв бид юмсыг персивдэх оролдлогын ментал туршилт хийлээ ч перцепцийн изолацилагдсан датумыг төсөөлөх боломж үгүй. Гэвч ертөнцөд нэг бол изолацлагдсан объектууд эсвэл физикийн хооснууд. Иймээс би сенсаацыг цэвэр импресс гэж тодорхойлох чармайлтаа алдана. Харах өнгөнүүд болон гэрлүүдтэй, сонсох дуунуудтай, сенсет квалитетуудтай байх. Сенсэ-эксперенс гэж юуг мэдэхэд улааныг харах, А-г сонсох хангалттай биш үү? Гэвч улаан ба ногоон сенсаац биш, улаан ба ногоон сенселэгдсэн, мөн квалити ухааны элемент биш объектийн шинж. Хязгаарлагдсан сэнс гэсэн энгийн санаагаар хангахын оронд хэрэв бид үүнийг эксперенсэд тооцвол квалити объект шиг баялаг, мөн хачин эсвэл персивлэгдсэн бүхэл үзэгдэл гэдгээр өөрийгөө үзүүлдэг.

Хивсэн дээрх улаан толбыг хөндлөн сүүдрийн виртугээр л хардаг. Түүний квалити түүн дээр тоглох гэрэл мөн орон зайн конфигурт буй элементийн релацаар тусна. Түүнээс гадна өнгө тодорхой хэмжээний эриа эзлэх ба хэтэрхий жижиг эриа тэдгээр термүүдэд дүрслэгдэх боломжтойгоор бус. Төгсгөлд, хэрэв хивс улаан ноос үгүй бол улаантай адил биш. Анализууд квалитет бүрт буй санааг нээх ба тэдний дотор бий.

Цэвэр сенсаац сенсаац биштэй адил ба эдгээр бүгд сэтгэл үгүй гэдгийг бид харсан. Нотлогдсон сенсаацын өөрийн баталгаа ухааны ямар нэг тестимон дээр суурилдаггүй, харин өргөнөөр прижудайсийг барьдаг. Перцепц өнгөтэй, дуутай объектуудаар биднийг хангадаг учир бид харах, сонсох, сенселэх гэдгээ сайн мэддэг гэж боддог. Бид анализ хийх гэж оролдох үед тэдгээр объектуудыг ухаандаа буулгадаг. Бид өөрсдийн мэддэг зүйлсийг бидний ухаанд буй гэдгээр ухаандаа оруулдаг гэсэн санаатай психологичидын “эксперенсийн эррор” гэж нэрлэдгийг хийдэг.

Бид персивлэгдсэн юмсаас гадна перцепцлэдэг. Персивлэгдсэн юмс өөрсдөө зөвхөн перцепцээр л шууд хялбар ойлгогддог. Хэрэв квалити эксперенсэд шууд өгөгддөггүйг бид харсан бол мөн бүх ухаан бол нэг л ухаан. Энэ зарим гарцаагүй идентифиабл объект ч биш. Квалитигийн тухай алдаатай байх хоёр зам бий. Нэгд ухаанд зориулсан объектийн үед түүнийг ухааны элемент болгох, түүнийг коммуникацлаж болохгүй импресс гэдгээр авч үзэх, гэсэн ч түүнд үргэлж санаа бий. Хоёрт квалитетын төвшин энэ санаа болон энэ объект бүрэн хөгжсөн ба детермайнчлагдсан гэж бодох. Хоёр дахь эррор эхнийхтэй ижил ертөнцийн тухай бидний прижудайсаас үүсдэг. Ертөнцийн багаханых ямар нэг агшинд бид геометр болон оптик хэрэглэн, түүний төсөөллийг нүдний торлог бүрхэвчиндээ буулгадаг.

Ямар нэг сенситив эриад ойгоогүйгээс хойш гадны зүйлүүдийн периметр бидний аньсан нүдэнд ойхоос илүү бидний визионд аффектлахгүй. Бид харын бүсээр хүрээлэгдсэн, хоорондоо завсар үгүй квалитетээр дүүргэгдсэн зайлшгүй тодорхойлогдсон ертөнцийн сегментийг персивлэх хэрэгтэй. Факт туршлага үүнтэй адил юу ч бишийг өгдөг ба визионы фийлд гэж юу болохыг ойлгох. Визуал фийлдийг тойрсон ригионыг тодорхойлоход амар биш, гэвч хар ч биш саарал ч биш гэдэг илэрхий. Энд юугийн болон ондоо юугийн детерминант биш визион тохиолдоно, миний ард буй юу бол визуал присенсийн зарим элемент үгүйгээр биш экстрем тохиолдолыг өгнө.

Миуллэр Лайэрсийн оптикийн иллюз дэх хоёр шулуун шугам тэнцүү бас тэнцүү биш. Энэ асуулт зөвхөн объектив ертөнцөд бий болдог. Бусад ижил ертөнц хамаарахгүй бололтой. Гэвч түүний приват контекст бүрийг авдаг, тэр харицуулалт бүр боломжтой, байхын хүрээг оноосон, тэр талбай, Muller-Lyergs -ын тэнцүү шугам биш, бие биенээ түлхэлцсэн үгүйсгэсэн ойлголт, хачин бүс, визуал талбай. Психологичид урт хугацааны туршид эдгээр феноменийг анхаарсан боловч анзаараагүй. Ертөнц дахи бүх юм дэтэрминацлагдсан. Бүрхэг өдөр ландскейпт олон тодорхой биш зүйлс харагддаг, гэвч бид үргэлж реал биш ландскейп өөрөө тодорхой биш гэж хэлдэг. Психологичдын баталснаар объект хэзээ ч эргэлзээтэй биш харин зөвхөн бидний анхаарал үгүйгээс эргэлзээтэй болдог. Визуал фийлдийн зааглалт өөрсдөө хувирамтгай биш, объект харагдаж эхлэхэд агшин байдаг гэхдээ бид үүнийг анхаарахгүй. Харин бидний бүрэн үзүүлэх гэж буй анхаарлын ойлголт ухаанаар хангагдсан баталгаа үгүйгээр дэмжигдсэн. Объектив ертөнц дэх прижудайсыг хадгалах гэж хөгжүүлсэн нэмэлт гипотезээс илүү биш. Бид позитив

феноменон шиг индетерминацыг таних ёстой. Энэ атмосфер дэх энэ бол квалити бий болгодог. Түүний санаа хоёрдмол утгатай. Логикийн гэхээс илүү илэрхийллийн волуэтэй холбогдсон. Эмпиризм детермин квалитигаар сенсац бол ухааны элемент биш, харин объект гэж тодорхойлох гэж хичээсэн. Үнэхээр энэ сүүлд сайэнсийн ухааны хөгжсөн объект болсон. Үүнд хоёр шалтгаан бий. Энэ илчлэгдсэн субъективитигээс илүү далдлагдсан субъективити.

Сенсаацын хоёр тодорхойлолтыг шууд илэрхий гаргахыг хичээсэн. Тэд персивчлэгдсэн объект дээр суурилсаныг бид харсан. Энд тэд түгээмлээр тохирсон, энэ мөн түүнийг удирддаг объектив болзлуудаар сенсблгийг идентификацласан.

Визибл гэдэг нүдээр сонирхол татсан юу, сенсбл гэдэг сенсээр сонирхол татсан юу. Сенсаацын идей үүнд сууриласныг бататгацгаая. Ядаж бидний олсноор түүний каусуудад мөн объектив орижинуудад сенсацийн эксперенс байхгүй гэдгийг тайлбарлалын концепт шиг үргэлжлүүлсэнд ямар нэг шалтгаан бий юу?

Ертөнцөд физиологийн объектууд бий учраас экстенц. Реакцын элемент ба ситуацын элемент бүрийн хоорондын теоригийн корреспондэнцыг байгуулдаг нервийн функцийн лонгтудинал теоригоор, стимулийн хэв ба сайжруулалтаар, рефлексээр бехейвэр нууцлагддаг. Рефлекс теорины кейсээр, перцепцийн физиологи дефинит транмиттерийн *рэсийвэрээс* тэнцүү мэргэшсэн рекордын стейшн рүү хүргэсэн анатомын замыг таньснаар эхэлдэг.

Объектив ертөнц өгөгдсөн. Сенсе органууд мессеж өгөөд тэр регистрацлагдах ёстой ба оригинал текстийг бидэнд репродукцласнаар нууц тайлагддаг. Элементар перцепц ба стимул хооронд констант коннекц бий, мөн бидэнд цэг цэгийн корреспондэнц бий. Констант гипотез ухааны датануудтай зөрчилдөх ба психологичид түүний цэвэр теорины характерийн танилтыг зөвшөөрсөн. Жишээлбэл, түүний төвшинг бууруулсан тодорхой нөхцлөөс дууны хүч нь дор. Туслах шугамын нэмэлт объективли тэнцүү хоёр фигурийг тэнцүү биш болгодог. Будагдсан эриа түүний бүхий л гадаргууд ижил өнгөтэй тусдаг. Харин нүдний торлог бүрхэвчийн ондоо хэсэгүүд нэг газар улаан, нөгөөд улбар шараар зарим кейсд өнгө үгүй болгож магадгүй.

Ялгалт ба анхаарал нэмэлт факторуудаар тайлбарлагдсан, констант хуулийн бүтэц дотор тогтоогдсон стимулд феноменон таарахгүй, эдгээр тохиолдолд констанцийн хууль өөрөө, эсвэл болих ёстой юу? Улаан ба ногоон хамтдаа үзэгдэхэд дүн саарал гарна, энэ бол объектив стимул биднийг бидний найдаж байсанд хүргэснээс стимулын төв комбинац ондоо сенсацийг үүсгэж чадна гэдэг. Объектийн тодорхой хэмжээ, тодорхой зай эсвэл өнгө объектын тухай бидний реколлекцтэй тусахад сенсор процессыг төв нөлөөлөлд иммуни биш гэдгийг таньсан. Тиймээс энэ кейсд сенсбл гэдэг бол экстернал стимулийн эффект гэдгээр тодорхойлогдохгүй.

Бидний дурдсан эхний гурван жишээнээс ижил дүгнэлт гарж чадахгүй юу? Констант хуультай шугам руу үлдсэн эсвэл урт хугацааны практик эцэст перцепцийг авчирвал, энэ хуулийн универсал валидитийг гэрчлэж чадахгүй, жишээлбэл, эхний үзэгдэх байдал сенсор характерийг эзэмшсэнээр маргашгүй финал үр дүнг олж авна. Асуулт аттентив перцепц эсэх, субъектийн концентрац визуал фийлдийн цэг дээр, жишээлбэл, Миуллэр-Лайэрсийн оптик иллюзийн хоёр гол шугамын аналитик перцепц биш, нормал сенсаацыг үзүүлэхийн хооронд, оригинал феноменд онцгойлон байрлуулж субститутладаг.

Констант хууль критикал экспериментийн эсрэг ухааны илрэлийн эсрэг хэрэг болохгүй. Хэрэв бид феноменонд эргэж ирвэл, бид квалитигийн үзэгдэх байдлыг харна, яг тэр хэмжээ бүхэл перцептуал контекстоор хүлэгдсэн, мөн шууд импрессиийг изолацлахыг бид эрэлхийлсэн бөгөөд стимул биднийг шууд бус санаагаар удаан хангаагүй. Харин бид сенсаацын объектив тодорхойлолтыг хайхад энэ зөвхөн хуруугаар өнгөрөөх физикийн стимул биш. Модерн физиологичид олсон шиг сенсор аппарат, уламжлалт сайэнсаар

гээгдсэн трансмиттерийн роли удаан таарахгүй. Халуун ба хүйтэн эсвэл даралтын сенситив цэгүүдийн концентрацыг хүрэх аппаратын кортикал биш гэмтэл багасгах эргэлзэл үгүй. Мөн үлдсэн сенситивитийг багасгах.

Өгөгдсөн мэдээний энгийн дамжуулагч шиг нервийн процессын ямар нэгэн тодорхойлолтоос дүрэм гардаг ба, сенсаац констанцыг хадгалдаг, хувирамтгай физикийн бөөгнөрөл, моторын системтэй сенсорын коллаборац ба хагас стимулын хэсгүүд дээр хамтдаа ажилладаг, сенсибл энгийн шатанд орж чадна. Харахын эвдрэл, хаа нэгтээ гэмтвэл ижил хуулийг дагадаг. Бүх өнгөнүүд анхны байршилд аффектласан, тэдгээрийн хангалт алдагдсан. Удалгүй хоёр өнгийг мөн дөрвөн өнгийг багасгасан ба энгийнчлэсэн спектр. Эцэст саарал монохромын үе сунгагдсан, гэсэн хэдий ч патологийн өнгө ямар нэгэн нормал өнгөтэй хэзээ ч идентифицилэх боломжтой бус. Тэгэхээр нервийн субстанцын алдагдал дагалдах гэмтэл шиг төвийн үр дүн зөвхөн тодорхой квалитинуудын хомсдол биш. Интегралын процесст гадаад ертөнцийн текст их хуулагдаагүй байдаг шигээр нормал функц ойлгогдох ёстой. Иймээс цэвэр сенсаацыг хязгаарлах бидний чармайлт хол явахгүй, мөн илүү комплекс перцепцээс төвшин зөвхөн ялгагддаг, али хэдийн санаагаар хангагдсан, гэвч формат аль хэдийн бүрэн хүлэгдсэн, хувирамтгай гарцаагүй мэдэгдсэн функц, бид индивидуал физикийг хайгаагүй, хэрэв бид биеийн феномений алслалт дотор сенсаацыг барьж авахыг оролдвол тэр энэ замыг бүрдүүлнэ.

Тэнд сенсаацын физиологийн тодорхойлолт үгүй, мөн ерөнхийдөө тэнд илүү физиологийн психологи үгүй ба автоном, яагаад гэвэл физиологийн тохиолдол биологийн болон психийн хуулиудыг дагадаг. Элементар физикийн функцийн идентифайэнт-ын хамгийн лавтай методыг дагалдах болзол удаан хугацааны турш бодогдсон ба биеийн субструктуртай хатуу биш супериор функцээс тэд ялгардаг. Гэсэн ч хаагдмал анализ давхардсан функцийг хоёр төрлийг дэлгэдэг. Элементар учрал хэдийн санаа орсон байдаг ба субординац операцуудыг сублимацлах ба ашигласнаар илүү хүчинтэй адаптац эсвэл экзистенцийн илүү интэграцчилагдсан шинжийг функц авчрах болно. Эсрэгээрээ сенсе-эксперенс бол витал процесс. Психологи болон физиологи илүү гүнзгий биш хоёр паралэл сайэнс, гэвч бэхэйвэрийн хоёр интерпретац бий.

Эхнийх абстракт, хоёр дахь нь конкрет. Бүх сайэнс түгээмэл сенсээс зээлдэг мөн тэдний хөгжилд саад болдог реалист прижудайсаас салахыг физиологич хичээсэн. Модэрн физиологид “элементар” гэсэн термийн санаа өөрчлөгдсөн ба философийг зарладаг. Сайнтист гадаад ертөнцийн идейг шалгах ёстой ба ингэснээр фактууд түргэн мөн мессеж трансмицлэх бие гэдгээр орхисон. Юу сенсэд ойлгогдсон тэр бол сенсибл. Юуг бид цэвэр бодсон гэвэл рефлекс хоёр дахь сайэнсийн рефлекс хүртэл тодорхойгүй гэдгийг бодсон. Бид сэтгэх, харах, сонсохоо мэднэ гэдэгтээ итгэдэг ба одоо үгнүүд проблемыг нэмэгдүүлдэг. Бид юмсыг дахин тодорхойлохын тулд тэднийг дамжуулж эксперенсийг урьдаг.

Сенсаацын уламжлалт ойлголт рефлектээс төрсөн концепц биш, гэвч иймээс илүү тодорхой биш ба түүний оригинал сурвалжаас алсад хөдөлгөсөн, ертөнцийн төлөөллийн сүүлчийн элемент объект руу чиглэсэн бодлын сүүлийн продукт. Субъективигийн объектив сайэнсийг үндэслэснээр мэдлэгийн продуктыг хууль захирдагийг нээснээр сайэнсийн мэдлэгийн циркл хаагдсан ба актуал перцепцийг үүнд сууриладгийг дахин реконституцлахыг оролдсон, тэдний физик химийн шинжүүдээр үндэслэгдсэн стимул физикийн систем шиг хүний биеийн зураг хөгжсөн, энэ ерөнхийдөө объект руу зүтгэдэг зайлшгүй сайэнс.

Гэвч зайлшгүйгийн чармайлт бүтэлгүйтэх ёстой. Гешталт теори юуг тодорхой хийсэн гэвэл гол хэв боломжтой хийх хэмжээнд зөвхөн эффектлэснийг тэд хэрэглэсэн, хэсгийн хувьд хэсгийг захирахгүй сенсор талбайн гаднах болзлууд тэр бүх нээлтийн бид анхных нь, хэрэв бид объектийн шалгалтанд эргэж ирвэл. Ойлгомжийн ямар нэг төрлийн замыг нээх ба физик математикийн анализуудын инструментуудыг сайн мэдэхээс бүрэн зугтах үр дагавартай, тэдгээр нь урт биш физикийн хувирамтгайнууд, болзлын биологийн

санаа шиг организм доторх структур хувирамтгайгаас хамаарна. Бид перцептуал руу эргэж ирвэл, субъективитигийн зөвхөн шинжийг бүтээхдээ л сайэнс амжилт олохыг ойлгоно. Юмсын тухай сенсаацын интерпретациал, эксперенс санаагаар дүүргэгдсэн хэвийг үзүүлдэг. Зөвхөн сайэнсийн универсыг сенсе хийдэг, энэ хүч феноменал унивэрсээс категорууд руу.

Тэнцүү эсвэл тэнцүү биш байх ёстой хоёр ижил реал персивлэгдсэн шугамыг шаарддаг ба персивлэгдсэн кристал слайдын тоогоороо тодорхойлогдох ёстой. Түүний контекстээр дүрсжинэ, мөн өөрчлөгдөнө. Миуллэр-Лайэрсин иллюзийн шугамын нэгийг зогсоовол тэнцүү ба бусад гаднах тэнцүү биш болно. Изолацлагдсан объектив шугамууд ба ижил шугамын фигур өгөгдсөн. Энэ идентифицлэх боломжтой хоёр функц зөвхөн аналитик перцепцээр идентифицлэх боломжтой болдог ба натураар биш. Ижил замд персивлэгдсэн хоосон зайнуудыг персивлэх бүтэхгүй биш. Түүний хажуу талыг тооцноор байх үгүйгээс ердийн шейп байх шиг кристалыг магадгүй би харах болон хүрэхээрээ танина.

Сенсаацын теори мэдлэгийн реал сэдвүүдээс илүү идеалийг, абсолют болон цэврийг, бүх салаа утгатайгаас объектийг цэвэрлэж өгдөг, тогтоогдсон квалитэтээс гадна бүх мэдлэгийг ихэсгэдэг, товчхондоо энэ ухааны суперструктуртай саяхныг хүртэл нийцтэй хөгжсөн. Хаана сенсаацын идэй буй вэ гэвэл ойролцоогоор танигдах. Үүний өмнө инстинктийн төлөвлөгөө тэр имиж, тэдгээр генэрац бүрийн уламжлалыг сэргээх эсвэл энгийн мөрөөдөл, тэдгээр анхны байрлалдаа генуин перцепцтэй тэнцүү тулах цэгтэйгээр үзүүлсэн ба аажимдаа шүүмжилсэн хөдөлмөрөөр, үнэн, үзүүлэх ба илэрхий перцепц бол фантаазаас ялгагдсан.

Перцепц гэсэн үг примитив функцээс илүү чиглэлийг заадаг. Ялгаатай зайнд объектийн үзэгдэх хэмжээний униформитийг эсвэл объектийн ондоо ондоо гэрлүүдтэй өнгийг насанд хүрэгчдээс илүү хүүхэд мэддэг. Хүүхдээс насанд хүрэгч сенсаацын теоритой илүү зохицдог ба хүүхдийн хөгжөөгүй стэтээс насанд хүрэгчийн хөгжсөн локал стимултай перцепц илүү хатуу хүлэгдсэн. Илүү тодорхой ба илүү тодрох түүний зангилаатай нэттэй энэ адил. Примитив бодол зөвхөн примитив хүмүүсийн хариу үйлдэл, тэдгээрийн шийдвэр мөн социологичдын перцептуал эксперенсийн фондтай релацласан интерпритацуудаар ойлгогдсон аргаар зурагдсан. Энэ заримдаа түүний контекстийн персивлэгдсэн объектын баримт ба түүний вискосити, заримдаа позитив шалтгаан үгүйгийн пресенс, идентифицлэх боломжтой термүүд ба дистинкт, шийдэж болох цэгцтэй болохоос бүхэл тооны ба хугацааны, зайн болоход саад болдог. Энэ бол при-объектив реалм хэрэв бид сенсе-эксперенсийг ойлгохыг хүсвэл өөрсдөө судлах хэрэгтэй.

Даваасүрэнгийн САНЧИР

Жаргалын хаалга гэдэг дотогшоо
онгойдоггүй тул хүн жаргалыг авахын тулд
гүйж орох биш, харин жаргалын хаалга өөрөө гадагшаа
онгойдог тул хүн юу ч хийх хэрэггүй.

Киеркегаард

“ЗӨВ”-ИЙН ФИЛОСОФИ

Жон Роулс /Америкийн политикийн философич, 1921-2002/

АНУ-ын эрхийн философич Жон Роулс 1921 онд төрсөн. Роулсын гол бүтээл бол 1971 онд хэвлэгдсэн “Theory of Justice” /“Зүй”-гийн онол/ ном юм. Номын гол зорилго тэнцүү байдлын онол дээр тулгуурлаж, утилитаризмын онолын эсрэг үндэслэгээ дэвшүүлсэн.

Ном гурван дэвтэртэй бөгөөд эхний дэвтэрт “Зүй-гийн теори”, хоёрдугаар дэвтэрт “Зүй-гийн институцууд”, гуравдугаар дэвтэрт “Зүй-гийн зорилгын талаар” гардаг. Нэгдүгээр дэвтэр “Зүй-г фейрнес гэх”, “Зүй-гийн суурь горимууд”, “ Үндсэн нөхцөл” гэсэн гурван бүлэгтэй. Хоёрдугаар дэвтэр “Бүгдэд адилхан фрийдом”, “Тэнцүү хуваарьлалт”, “Үүрэг ба даалгавар” гэсэн гурван бүлэгтэй. Харин гуравдугаар дэвтэр “Сайныг ухамсартай гэх”, “Зүй-гийн мэдрэмж”, “Зүй-тэйгийн сайнууд” гэсэн гурван бүлэгтэй. Роулсын “Зүй”-гийн онол бол Ж.Локкэ, И.Кант, Ж.Руссо нарын нийгмийн гэрээтэй адилаар нийгмийн онол болж чадсан чухал бүтээл билээ.

“Зүй”-гийн теори

Бүлэг 1: “Зүй”-г фейрнес гэх.

Удиртгал болгон энэ бүлэгт “зүй”-гийн тухай бодлынхоо бүдүүвчлэлийг хийсэн ба энэ бодлоо цааш үргэлжлүүлэн хөгжүүлсэн. Энэ дүрслэл хөнгөн, мөн дараа дараагийн аргуудад цаашдын замыг бэлтгэнэ. Зарим давтагдсан хоорондын давхацлууд цаашид тохиолдохыг арилгах боломжгүй. Би “зүй”-гийн тухай болон түүний ролийг тодорхойлохдоо хамтран амьдрах социалаар эхэлсэн ба “зүй”-гийн тухай гол ойлголтуудад богинохон анализ хийсэн. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн суурь структурт. Үүний дараа гол бодлуудаа гаргаж тавьсан ба эдгээр “зүй”-г фейрнес гэх “зүй”-гийн тухай теори. Энэ бол өнөө үеийн нийгмийн гэрээний төсөөллийг генэралчлах, мөн абстракцын өндөр төвшинд хүргэнэ.

Нийгмийн холбоо хэлхээсийг мөн аргументацуудыг боловсруулахдаа хязгаарласан анхны ситуацаар орлуулсан ба мөн “зүй”-гийн тухай суурь асуултуудтай анхлан тохиролцоход тааруулсан гэгээрүүлэх зорилготойгоор харьцуулан тавихдаа би “зүй”-гийн тухай классик утилитаризмын болон институцийн төсөөллүүдийг авч үзсэн. Тэдгээрийн хоорондын ялгаануудыг ажиглаж мөн “зүй”-г фейрнес гэсэн цааш удирдах бодол “зүй”-гийн тухай теорыг хөгжүүлэх, тэгснээрээ харах харцанд хэрэгцээтэй алтернативыг зураглах ба энэ бол философийн традицад удаан хугацаагаар ноёлож ирсэн.

“Зүй”-гийн роль

“Зүй” бодлын систем дотор үнэн эрдэм бийтэй адил социалын институц доторх анхны эрдэм. Хэдийгээр элегант ч гэсэн мөн хэмнэлттэй методуудыг хэрэглэсэн ч теори өөрчлөгдөх, мөн хаягдах зайлшгүй хэрэг гардаг. Хэрэв тэр үнэн биш гэвэл үүнтэй адил хуулиуд болон институцууд хэдийгээр сайн ажилладаг ч, хоорондоо таарч тохирдог ч түүнийг “зүй”-тэй биш бол өөрчлөх, мөн хүчингүй болгох шаардлагатай. Хүн бүрийн “зүй”-тэй гэсэн барил нийт нийгмийн тусын тулд гэсэн үүднээс ч устгагдах ёсгүй. Тиймээс хувь хүний “зүй” олонхийн сайны төлөө хүний фрийдом алдагдахыг зөвшөөрдөггүй. “Зүй” олонхийн ашиг дээгүүр хэмжигдэж, харин цөөнхийнх доогуур хэмжигдэн хохирохыг зөвшөөрдөггүй. Тиймээс “зүй”-г барьж нийгэмд иргэний эрхүүд тэнцүүгээр хийгдсэн. Аливаа эрхүүдэд түшиглэсэн “зүй” политикин тохиролцооны бус, мөн социал сонирхлуудын объект биш.

Буруу теоригоор хүн хэзээ ханамжтай вэ гэхээр түүнээс дээр теоригүй үед үүнтэй ижил биш байдал хэдийд хэрэглэгдэдэг вэ гэхлээр түүнээс дээш биш байдлыг устгахад чухал бол хүмүүсийн хийх акцуудын гол эрдэм үнэн ба “зүй” хоёрыг хэзээ ч тохиролцоогоор шийдэж болохгүй гэдэг.

Энд ярьж буй субъект “зүй” хаа ч тааралдах ёстой гэсэн бидний интуитив үнэмшил. Мэдээж энд дүрсэлсэн дүрслэл хурц. Ямар ч гэсэн би энд ярьж буй баталгаануудыг хэр ухамсартай гэдгийг шинжилнэ. Мөн цаашлаад ухамсартай тохиолдолд тэдгээрийг баталгаажуулна. Үүний тулд “зүй”-гийн тухай теорийг хөгжүүлэх чухал ба ингэснээрээ дээрхи баталгаануудыг тодруулж ялгааг гаргана. Би “зүй”-гийн тухай суурь сургаалаас эхэлнэ. Эхлээд нийгэм гэдэг их ч, бага ч битүүлэгдсэн хүмүүсийн нэгдэл ба тэдний хоорондын релацад ямар нэг замаар биеэ авч явах горимуудыг таньж, мэдэх ба ихэнхидээ түүгээр залагдана. Цааш хэлэхэд дүрмүүд хамтын ажиллагааны системийг тодорхойлдог ба тэр оролцогч тус бүрийн таатай нөхцөлд зориулагдана. Тэгэхээр нийгэм гэдэг хэний ч ашгийг дэмждэг үйл хэрэг ба характерынхаа хувьд зөвхөн сонирхлууд таарч тохирох биш бас зөрчилдөөн дагалдана.

Сонирхол таарч тохирох гэдэг нийгмийн хамтын хөдөлмөр бүгдэд амьдралаа сайжруулах боломж өгнө гэсэн үг. Сонирхлын зөрчил гэдэг хамтын хөдөлмөрөөс үүссэн бүтээгдэхүүнийг хэрхэн хуваарьлах асуулт ба яагаад гэвэл хүн бүр л илүү ихийг хүртэх гэдэг. Тиймээс суурь сургаалууд чухал. Үүний шалтгаан бүтээгдэхүүний хуваарилалтыг хэрхэн зохицуулах нийгмийн дүрэм горимуудыг шийдэж, үүний талаар тохиролцоонд хүрэхийг зорих чухал. Дараахи бол социал “зүй”-гийн тухай суурь сургаалууд. Тэдгээр нийгмийн институцуудын эрх ба үүргийг чиглүүлнэ. Мөн тэдгээрүүд нийгмийн хамтын хөдөлмөрийн жимс шүүсийг бас дарамт хүндэрлүүдийг хуваарьлахыг заана.

Бид зөвхөн нийгмийн гишүүн бүрийн ая тухаар тухайн нийгмийг журамтай гэхгүй харин хамтын “зүй”-гийн тухай төсөөллүүдээр үр нөлөөтэй залуулснаар дэг журамтай нийгэм гэнэ. Тэгэхээр энд хүн бүр адилхан “зүй”-гийн тухай суурь сургаалуудыг танин мэдсэн, мөн хүн бүр бусдыгаа мэдсэн гэдгийг, түүнчлэн нийгмийн суурь институцууд дээрхи сургаалуудыг хүлээн зөвшөөрсөн нийгмийн тухай ярих гэж байна.

Мэдээж ийм нөхцөлд хүмүүс бусаддаа хэтрүүлсэн шаардлага тавина. Тиймээс тэд хамтын масштабыг таньсан. Үүний үр дүнд шаардлагуудаа ялгах боломжтой. Хувийн ашиг сонирхол хүн бүрийг өөрийнхөө замаар явахыг тулгадаг ч “зүй”-гийн тухай хамтын мэдрэмж хүмүүсийг нэгдэн ажиллах боломжтой болгодог. Янз бүрийн зорилготой хүмүүсийн хооронд хамтын “зүй”-гийн тухай төсөөллүүд иргэдийн энх тайвныг сахиулдаг. Генэралчлагдсан “зүй”-гийн тухай эрмэлзлэл тус бүрдээ ялгаатай зорилгуудыг хязгаарладаг. Тэгэхээр дэг журамтай хүний нийгмийн суурь хууль /конституц/ бол хамтын “зүй”-гийн тухай төсөөлөл.

Үнэхээр нийгмүүд ховорхноор дээрхитэй адил тийм ч дэг журамтай биш. Яагаад гэвэл “зүй” ба “зүй” биш хоёр маргаантай. Хүмүүс нийгмийн хамтын амьдралынхаа

үндсэн дүрмүүдэд санал нэгтэй биш, тэглээ ч гэсэн хүмүүст “зүй”-гийн тухай төсөөлөл бий. Хүмүүс хүний үндсэн эрх болон үндсэн үүргийг зайлшгүй гэдгийг мэддэг, бас нийгмийн хамтын ажил хөдөлмөр дэх ашигтай болон саадтай субъектийн хуваарьлалтыг хэрхэн ба буруу гэдгийг таньдаг. Тэгэхээр хүн хэдийгээр олон төрлийн “зүй”-гийн тухай төсөөллүүдтэй ч эндээс бас “зүй”-гийн тухай ойлголтыг бодох боломжтой. Хэрэв нийгмийн үндсэн эрхүүд болон үндсэн үүргүүд хүмүүсийн хооронд дураар ялгавар гаргахгүй, мөн нийгмийн дүрмүүд хоорондоо өрсөлдөх тансаг амьдралын төлөөх өрсөлдөөнийг тэнцүүлж чаддаг бол хэдийгээр хүмүүсийн “зүй”-гийн тухай төсөөллүүд ялгаатай ч институциуд “зүй” шүү гэдэгтэй санал нийлдэг. Ингэж институциудын “зүй” санал нэгдэх боломжтой ба дураараа ялгаварлах тухай болон утгатай тэнцүүлэл зэрэг “зүй”-гийн тухай ухагдахуунууд дотор орсон. Эдгээрийн тодорхойлол хүмүүсийн эрх ба үүргүүд хэдий хэр адил талуудтай мөн хэдий хэр зөрөөтэйг тодорхойлдог. Энд бас бүтээгдэхүүний хуваарьлалт хэр зөвийг тодорхойлдог.

“Зүй”-гийн болон нэг бүрчилсэн төсөөллүүдийн тухай, ухагдахуунуудын тухай ялгаа мэдээж чухал асуудлыг шийдвэрлэж чадахгүй. Энэ зөвхөн социал “зүй”-гийн тухай суурь зарчмуудын ролиудыг мэдэхэд үүрэг гүйцэтгэдэг.

“Зүй”-гийн тухай төсөөллүүд нэгдмэл, бүрэн ажиллагаатай, хүний нийгмийн цорын ганц урьдчилсан нөхцөл биш. Үүнээс илүү социал проблемууд буй жишээлбэл координац, эффицэнт мөн стабилитэт. Нэг бүрчилсэн хүмүүсийн төлөвлөгөө нийгэмд ямар хэмжээнд зохицуулагдсан вэ гэхээр хийж буй хөдөлмөр хоорондоо авцалдаатай, мөн бүгд хамтран ажиллагаагаа явуулдаг, цаашилбал хэн нэгний хүссэн биелэгдэхгүй үед сэтгэлээр унахааргүй хичээх ёстой. Энэ хамтын ажиллагаа нийгмийн зорилгуудыг биелүүлэхэд зориулсан ба түүгээр ч барахгүй өндөр ашигт актын коэффициенттэй бас “зүй”-н замаар явагдана. Эцсийн эцэст нийгмийн хамтын хөдөлмөрийн схем стабил болох хэрэгтэй. Боломжоороо үүний төлөө хичээх хэрэгтэй ба гол дүрмүүдээ бас нийтээрээ сахих ёстой. Эдгээрийг зөрчвөл зөрчлүүдийн эсрэг үйлчлэх хүч мөн дүрэм журмыг сахиулах хүчнүүд болох ёстой. Эдгээр гурван проблемууд “зүй”-гийн тухай проблемуудтай хамаатай. “Зүй”-тэй эсвэл “зүй”-гүйн талаар хүмүүс нэгдсэн нэгдэлгүйгээр хамтын хөдөлмөр таарч тохироход хүндрэлтэй бөгөөд хэн хэндээ ашигтайгаар релац үүсэхэд ч бас хүндрэлтэй. **Хэн хэндээ итгэлцэхгүй байдал нийгмийн холбоосыг тасалдаг.**

Мөн хардаж сэрдэх дайсагнах байдал хүмүүсийг хэзээ ч хийхгүй актууд руу толгойг эргүүлдэг. “Зүй”-гийн тухай, төсөөллийн тухай энэ онцлогууд суурь эрхийг болон суурь үүргийг тохиролцох, мөн хуваарьлахыг шаарддаг. Эдгээр бол эффицэнт, координат, болон стабилитэт гурваас хамааралтай. Хэдийгээр “зүй”-гийн тухай төсөөлөл “зүй”-гийн тухай ухагдахууныг тодорхойлоход чухал ч гэсэн зөвхөн ганцаараа тэнцүү хувиарлалтанд нөлөөлөхгүй. Тэгэхээр хүн түүний бусад салаануудыг анхаарах хэрэгтэй. “Зүй” бол институциудын чухал эрдэм учраас хамгийн эн тэргүүнд тавигдах ёстой. Тэглээ ч тухайн үед зарим “зүй”-гийн тухай төсөөллүүд хэдийгээр урт хугацаанд ашиггүй ч сайн мэтээр сонгогдоно.

“Зүй”-гийн субъектууд

Хүн олон субъектуудыг “зүй” эсвэл “зүй” биш гэдэг. Эдгээр бол зөвхөн хууль тогтоолууд, институциуд болон нийгмийн системүүд биш харин янз бүрийн хүний акцууд бий. Жишээлбэл шийдлүүд ялгаж буй ялгаврууд болон моралийн үнэлгээнүүд. Тэр ч бүү хэл хүний хандлагуудыг, мөн биеэ авч явж буйг ч бусад хүмүүс “зүй”-тэй эсвэл “зүй”-гүй гэдэг. Гэхдээ бид энд социал “зүй”-гийн тухай ярьж буй. Бидний хувьд “зүй”-гийн тухай анхны объект, нийгмийн суурь структур. Яг хэлэхэд нийгмийн чухал институциуд үндсэн эрхүүдийг болон үндсэн үүргүүдийг, мөн нийгмийн хамтын хөдөлмөрийн ашгуудыг хэрхэн хувиарьялаж буй төлвийг хэлнэ. Чухал институц гэдгээр би ойлгосон ба эхлээд конституцаа, цаашлаад чухал эдийн засгийн болон социал релацуудыг тэдгээрийн жишээнүүд, бодлын фрийдом болон үнэмшлийн фрийдомыг хуульчлан баталгаажуулах, зах зээлд өрсөлдсөн уралдаанууд орших, үйлдвэрийн хэрэгслийг хувь хүн эзэмших

боломж, мөн гэр бүл, моногами буюу нэг эхнэр, нэг нөхөр гэсэн зарчимд тулгуурлах гэх мэт. Бүгд нийлсэн энэ институц хүний эрх болон үүргийг тодорхойлох ба тэдний амьдралын шаансуудад нөлөөлж, хүн хэн болох боломж, мөн тэд хэдий хэр сайн болох боломж зэрэгт нөлөөлнө. Суурь структур бол “зүй”-гийн тухай гол объект. Тэдний үйлчлэлүүд гүн ба эхнээсээ л агуулагдана. Хүн интигтивээр төсөөлөх боломжид олон төрлийн социал позицууд бий, нийгэмд шинээр төрж буй хүн янз бүрийн шаансуудыг эдэлдэг. Тэдний нэг хэсэг политикийн системээс нөгөө хэсэг эдийн засгийн болон социал релацуудаас хамаардаг.

Нийгмийн институциуд зарим амьдралын гараануудыг тааламжтай болгодог. Эдгээр бол гүн гүнзгий тэнцүү биш байдлууд. Тэдгээр зөвхөн хаа ч үйлчлэх биш, мөн хүн бүрийн амьдралын гарааны анхны шаансуудад нөлөөлдөг. Харин анхны шаансуудад хувь хүн гийгүүлээгүй, мөн гавъяа байгуулаагүй. Энэ мэт тэнцүү биш байдлуудыг аль ч нийгмийн суурь структуруудад арилгах боломжгүй, тиймээс социал “зүй”-гийн тухай суурь зарчмууд хамгийн түрүүнд үүнийг тусгах ёстой. Эдгээрүүд түүний дараа политикийг тодорхойлно, мөн эдийн засгийн болон социал системийн гол чиглэлийг бас тодорхойлно. Нийгмийн моделийн “зүй” ихэвчлэн хамаарал үндсэн эрхүүд болон үндсэн үүргүүд, эдийн засгийн боломжууд, мөн социал релацууд нийгмийн янз бүрийн салбаруудад хэрхэн тодорхойлогдсоноос хамаарна.

Бидний шинжилгээ хоёр субъект дээр хязгаарлагдмал. Эхлээд би “зүй”-гийн тухай проблемийн онцлог дээр ажиллана. Би институциудын “зүй” болон нийгмийн ажиллагаануудыг генералаар авч үзэхгүй бас иргэдийн эрхүүдийн тухай “зүй” болон төрийн хоорондын релацын “зүй”-г зөвхөн дурьдана. “Зүй”-гийн тухай ухагдахууныг авч үзэхдээ хэрхэн хэрэглэгдэж буйг л сонирхоно. Суурь структурууд тохиолдол бүрт хүчинтэй болох албагүй. Эдгээр хувь хүмүүсийн байгууллагууд болон нийгэм дэх цөөн групп хүмүүсийн хувьд хэрэгцээгүй. Магадгүй хүмүүсийн өдөр тутмын амьдралын заншил болон тогтсон ёснуудад ямарч хамаагүй. Тэдгээр “зүй”-гийн тухай хэлээгүй магадгүй фейрнесийн тухай ч гэсэн, сайн дураараа нийлсэн нийгэмлэгүүдийн тухай ч гэсэн, мөн контракт хийсэн хүмүүсийн дүрмийн тухай ч гэсэн.

Хэрэв би нийгмийн суурь структурт зориулсан ухамсарт “зүй”-гийн тухай ухагдахууныг томъёолж чадвал сэтгэл ханамжтай бөгөөд бид энд ярьж буй нийгмийг эхлээд хаалттай систем гэж төсөөлөх ёстой. Энэ бусад нийгэмтэй холбогдоогүй гэсэн үг. Энэ онцгой тохиолдол илэрхийгээр хүрэлцээтэй утга агуулсан. Энд тавьсан таамаглал хэрэгцээтэй теори гаргаж чадвал бусад “зүй”-гийн тухай проблемуудыг хэлэлцэхэд хөнгөвчлөх. Зарим өөрчлөлтүүдийг хэрэглэснээр тиймэрхүү теори, зарим ондоо проблемуудыг шийдвэрлэх түлхүүр болох боломжтой.

Энд бидний ярилцаж буй субъектын өөр нэг хязгаарлалт бол би “зүй”-гийн тухай суурь сургаалуудыг ярихдаа зохион байгуулалтанд орж чадсан нийгмүүдийг ихэнхидээ авч үзсэн. Урьдчилсан хэд хэдэн нөхцлүүдийг энд ярих хэрэгтэй. Жишээлбэл хүн бүр “зүй”-тэй хийдэг, мөн хүн бүр өөрийнхөө үүрэг хариуцлагаа “зүй”-н институциудад оролцоогоо зориулдаг. “Зүй” магадгүй Хюмийн хэлснээр болгоомжтой, хардалт сэрдэлттэй эрдэм. Тэгсэн хэдий ч төгс “зүй” мөн нийгэм ямрыг бид асуух хэрэгтэй. Хамгийн түрүүнд би бүрэн биш конформетэдийн теоригийн эсрэг бүрэн конформетэдийг хэлэлцэнэ. Эдгээр “зүй” биш өөрөөр хэлбэл “зүй”-гүйг судлахад хэрэглэгдэнэ. Үүнд шийтгэлийн теори, “зүй” дайны теори, “зүй” биш дарангуйллын эсрэг олон төрлийн “зүй” эсэргүүцэх хөдөлгөөнүүдийн теори, иргэний хүлцэнгүйгийн теори, цэрэгт явахаас татгалзах теоригоос авахуулаад идэвхитэй бослого мөн хувьсгалууд. Тэдгээрт бас хамаардагууд тэнцүүлсэн “зүй” мөн институциудын хоорондын “зүй” бишүүд орно.

Хэрэг дээрээ бүрэн биш конформетэдийн теоригийн проблем хамгийн яаралтай мэт. Тэдэнтэй бид өдөр тутмын амьдралдаа тааралддаг. Хэрвээ би идеалчлагдсан теоригоос эхэлнэ гэвэл үүний шалтгаан яаралтай проблемуудыг системчлэн хэлэлцэхэд

цорын ганц суурь. Жишээлбэл түүн дээр иргэний хүлцэнгүйгийн маргаан тулгуурладаг. Үүнээс өөрөөр би гүн ойлгох боломжгүй. Би төгс “зүй”-тэй нийгэм гэдгээр зүйтэйгийн теоригийн үндсэн хэсэг гэж үздэг.

Шууд хэлэхэд суурь структурын ухагдахуунууд энд тодорхойлогдоогүй. Түүнд ямар институциуд, мөн ямар функциуд хамаарах бол хэзээд тодорхой биш. Тэглээ ч энэ тухай бодож эхлэх арай л эртэдсэн. Би хамгийн түрүүнд суурь асуудлуудаа ярилцах ба үүнд хэрэглэгдэх субъектууд бидний интуицээр суурь структурт хамаарагдана. Дараа би суурь асуудлуудынхаа хэрэглээг өргөтгөнө. Тэгснээрээ структурын гол хэсгүүд боловсруулагдана. Магадгүй суурь асуудлууд бүхлээрээ генэрал болох талтай. Гэхдээ л үүний магад бага. Социал “зүй”-гийн тухай чухал асуудлуудыг авч үзвэл хангалттай шүү дээ. Бидний мартаж болохгүй суурь структурын “зүй”-гийн тухай ухагдахуун өөрөө үнэт. Хэдийгээр суурь асуудлууд газар бүр хэрэг болохгүй ч түүнээс татгалзах ёсгүй. Социал “зүй”-гийн тухай нэг ухагдахуун хамгийн түрүүнд нийгмийн суурь структурын хэрхэн хуваарьлаж буй шинжийг ялгахад масштаб болдог. Гэхдээ бусад төрлийн эрдэмүүдийг тодорхойлдог суурь асуудлуудтай сольж болохгүй. Суурь структур ба нийгэм дэх социал релацууд дээгүүр эсвэл доогуур ашигт актын коэффициенттойгоор ажиллаж чаддаг, бас фрийдомтой, мөн фрийдомгүй ч.

“Зүй”- эсвэл “зүй”-гүүгийн хажуугаар бусад шинжүүд ч олон. Бүхий л эрдэмүүдэд зориулсан суурь асуудлуудын тухай нийтлэг төсөөлөл нийгмийн зөрчилтэй асуудлуудтай хамтран “зүй”-гийн тухай ухагдахуунаас ч илүү ойлголт. Энэ бол нийгмийн идеал. “Зүй”-гийн тухай суурь асуудлууд тэдгээрийн зөвхөн нэг хэсэг биш харин ч магадгүй чухал. Нийгмийн идеал, нийгмийн төсөөлөлтэй хамаатай. Өөрөөр хэлбэл нийгмийн хамтын хөдөлмөрийн зорилгуудын визион. “Зүй”-гийн тухай төсөөллүүдийн янз бүрийн байдал хүний амьдралын натураасаа зайлшгүй ба боломжуудын янз бүрийн төсөөллүүдийн цаад учраас гаралтай нийгмийн янз бүрийн төсөөллүүдээс эхлэлтэй. **Хэрэв хүн “зүй”-гийн тухай төсөөллийг бүрэн ойлгоё гэвэл түүнд суурилсан төсөөллийг нийгмийн хамтын хөдөлмөрөөс гаргах хэрэг болно. Гэхдээ л хүн “зүй”-гийн тухай суурь асуудлуудын болон түүний гол субъектуудийн онцгой ролиудыг хараанаасаа салгаж болохгүй.**

Удиртгалын хэсэгт би хоорондоо өрсөлдсөн хэрэгцээнүүдийг хэрхэн тохиромжтойгоор тэнцүүлэх тухай “зүй”-гийн тухай ухагдахуун болон тэнцүүлэхийг тодорхойлох, хоорондоо хамааралтай чухал суурь зарчмуудын тухай, “зүй”-гийн тухай төсөөллүүдийн хоорондох ялгааг ялган харуулсан. Шулуухан хэлэхэд “зүй” гэдгийг нийгмийн идеалийн нэг хэсэг гэж би тодорхойлсон. Гэхдээ миний гаргасан теори “зүй”-гийн тухай өдөр тутмын ойлголтыг өргөтгөсөн. Энэ теори өдөр тутмын утгуудыг тайлбарлаагүй, харин нийгмийн суурь структурт зориулсан тодорхой хуваарьлалтын суурь зарчмуудыг тайлбарласан. Миний бодлоор боломжоороо бүрэн хийгдсэн этикийн теори дээрхи суури проблемуудыг шийдэх суурь зарчмуудыг агуулах ёстой. Тэдгээр ямар байдлаар ч хийгдсэн тэдний “зүй”-гийн тухай теориг гарган тавина.

“Зүй”-гийн тухай ухагдахуун хэрхэн тодорхойлогдох вэ? Эрх ба үүргийг хэрхэн олгох суурь зарчмуудаараа мөн нийгмийн сайчуудыг хуваарилснаараа тодорхойлогдоно. Эдгээрийн функцын илэрхийлэл бол “зүй”-гийн тухай төсөөлөл.

Магадгүй эдгээрүүд одоогийн традицуудтай таарч тохирохгүйгээр бидэнд тусаж болох ингэж ч би үзэхгүй. Аристотел “зүй”-гийн тухай сургаалд яг таарсан учрыг өгсөн ба эдгээрээс ч бусад сургаалууд гаралтай. Түүнийхээр плеонексиагаас татгалзах. Энэ бусдын юмыг булааж, өөртөө давуу талыг гаргах, жишээлбэл өмчийг булаах, байгуулсан гавъяаг булаах, албан тушаалыг нь булаах, мөн бусдад хамаатай субъектыг нуун дарагдуулах. Цаашилбал амлалтаа биелүүлэхгүй, өрөө төлөхгүй, үзүүлэх ёстой тусламжаасаа татгалзах зэрэг. Эдгээр тодорхойлолтууд хэрэг дээр түшиглэсэн ба хүмүүс “зүй” субьектийг хийж актлах гэсэн тогтвортой үр нөлөөтэй хүслийг характераа болгосон цагт “зүй” гэж хэлэгддэг. Аристотелийн тодорхойлолт ямар анализыг урьдчилсан нөхцөл болгосон бэ гэхээр хүнд “зүй”-гээрээ ноогдох ёстой болон мөн хүмүүс авах “зүй”-г илэрхийлсэн.

Минийхээр эдгээр авах “зүй”-гийн тухай ойлголт социал институцээс урган гарах ёстой. Аристотелийг дээрхитэй санаа нэг биш гэж тааварлах шалтгаангүй бөгөөд тэр социал “зүй”-гийн тухай төсөөллүүдтэй.

Миний тодорхойлолт чухал субъектийг хамааруулсан. Суурь структурын “зүй” традицтай харшлахгүй.

Даваасүрэнгийн САНЧИР

Соён гэгээрэл гэдэг өөрийн буруугаас амаа таглахаас салах гарц.

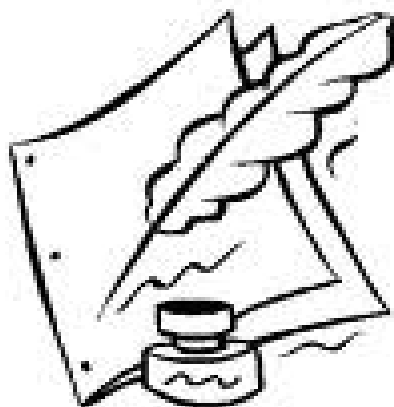
Кант.

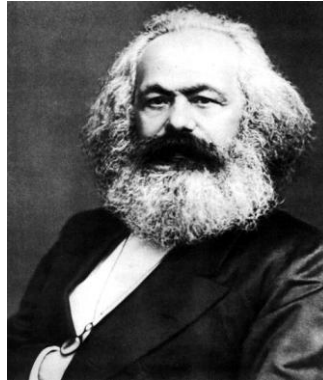
Философи гэдэг хүмүүст харуулдаг урлаг биш.

Философи гэдэг үгэн дээр бус үйлдэл дээр тогтоно.

Философи хүний оюуныг боловсруулна, амьдралыг замбараажуулна, үйлдлийг тодорхойлно. Хүмүүст юуг хийхийг бас юуг орхийг заадаг.

Сенека.

Карл Маркс /Германы философич, 1818-1883/

Байх ба ухаан (“Политикчимон экономийн критик” номын өмнөх үг)

Хүмүүс өөрсдийнхөө амьдралд зориулсан нийгмийн бүтээгдэхүүн гаргах явцдаа тодорхой, зайлшгүй мөн өөрсдийнхөө хүслээс хамааралгүй харьцаанд оролцдог. Энэ харьцааг бүтээх харьцаанууд гэх ба хөгжлийн тодорхой төвшинд хүмүүсийн материаллаг бүтээгч хүчтэй таардаг. Энэ бүтээх харьцаануудын нийлбэр нийгмийн экономын структурыг байгуулдаг ба үүнийг реал бааз гэнэ. Энэ бааз дээр хуульчилсан болон улс төржсөн барилга босох ба тэр барилга тодорхой нийгмийн формуудтай таардаг. Материаллаг амьдралын бүтээгдэхүүний шинж социал, социалчилсан, политикчилсон болон оюунчилсан амьдралын процессыг нөхцөлдүүлнэ. **Тиймээс хүний ухаан түүний байхыг тодорхойлохгүй, харин урвуугаар хүмүүс хэрхэн нийгэмд байгаа тэдний ухааныг тодорхойлно.**

Нийгмийн хөгжил тодорхой төвшинд хүрэх үед нийгмийн материаллаг бүтээгч хүчүүд өгөгдсөн бүтээх харьцаануудтай зөрчилдөнө, эсвэл хуулийн хэллэгээр өмчийн харьцаануудтай зөрчилдөнө. Яагаад гэвэл тэд энэ л хүрээн дотор явцгаасан. Бүтээгч хүчүүдийн хөгжлийн формууд дээрхи харьцаануудыг оосорлон хүлдэг. Үүний дараа социалын революцын эрин эхэлдэг. Экономын сууриудыг өөрчилж эхэлснээр дээр хэлсэн аймшигт том барилга удаан эсвэл шахуу хувирна. Ийм хувиралыг ажиглах үед юуг үргэлж ялгах ёстой вэ гэхээр нэг талаас экономчилсон бүтээгдэхүүний нөхцлүүд доторхи материаллаг болон натурын сайэнсийг чухалчилсан хувьралт, харин нөгөө талаас хуульчилсан, политикчилсон, шашинчилсан, урлагчилсан эсвэл философичилсон буюу товчоор идеологичилсон формуудыг ялгах ёстой ба үүнд хүмүүс дээрх зөрчилдөөнийг ухаарах ба тэмцэнэ.

Индивидум гэж юу вэ гэдгийг ялгаж чадахгүйтэй адил, дээрх хувьслын эринийг хүмүүсийн ухаанаар ялгах боломжгүйтэй адил тэдний ухааныг амьдралын зөрчлүүдээс нь илүү тайлбарлах боломжтой. Тэр зөрчил нийгмийн бүтээгч хүчүүд ба бүтээх харьцаануудын хоорондын зөрчил.

Бүхий л бүтээгч хүчүүд хөгжиж гүйцээгүй цагт нийгмийн формац хэзээ ч унадаггүй ба материаллаг эксистенц нөхцлүүд хуучин нийгмийн өвөр дээр өсөж торнисон цагт шинэ дээгүүр бүтээх харьцаанууд гарч ирэхгүй. Тиймээс хүн төрөлхтөн зөвхөн шийдэж чадах даалгавруудын өмнө зогсоно. Яагаад гэвэл тэдгээрийн шийдлийн материаллаг нөхцлүүд эртнээс өгөгдсөн ба эсвэл наанадаж болох процесс дотор агуулагдсан. Томоор хэлэхэд азийн, антикийн феодалын болон модерн иргэнжсэн бүтээх

шинжүүдийг экономчилсон нийгмийн формацын прогрессив эрин гэдгээр нэрлэх боломжтой.

Иргэнчилсэн бүтээх харьцаанууд нийгэмчилсэн бүтээх процессийн сүүлчийн антагонист форм. Антагонист гэдгээрээ индивидуал антагонизмын утгаараа биш харин индивидуумын нийгмийн амьдралын нөхцлүүдээс урган гарсан антагонизм. Гэхдээ иргэний нийгмийн өвөр дээр хөгжсөн бүтээгч хүчүүд дээрх антагонизмын материаллаг нөхцлүүдийг гаргадаг. Энэ нийгмийн формацын хамтаар хүний нийгмийн өмнөх түүх төгсдөг.

- ✓ Бүтээгч хүч
- ✓ Бүтээх харицаа
- ✓ Антагонизм
- ✓ Формац
- ✓ Революц
- ✓ Идеологи

Нэргүйн БААСАНХҮҮ

Зүй ба амьдралын чанар

Марта Нуссбаум /Америкийн философич/

Марта Нуссбаум 1947 оны 5 сарын 6-нд төрсөн Америкийн философич. Тэр эртний Грек ба Ромын философи болон Политикийн философи, Этикийн чиглэлээр судалгаа хийдэг.

Түүний гол зохиолууд “Сайны хэврэгшил: Грекийн трагед ба философийн аз, этик” /1986/, “Боловсорсон хүн төрөлхтөн” /1997/, “Секс ба социал зүй” /1998/, “Хүн төрөлхтөнөөс нуугдах нь” /2004/, Амарта Сентэй хамтран “Амьдралын чанар” /1993/ гэх мэт олон бүтээл туурвижээ.

Зүйг чухалчлах уу эсвэл сайн амьдралыг чухалчилах уу гэсэн философийн эртний асуултуудыг Америкийн философч эмэгтэй Нуссбаум нухацтайгаар бодож түүнийгээ бүтээл болгон бичжээ.

Аристотелоос эхлэлтэй философийн эртний сэдэв бол сайн амьдрал мөн сайн төр. Тиймээс Нуссбаум төрийн даалгавар хамгийн түрүүнд сайн амьдралыг нэгдүгээрт тавихыг чухалчилж зайлшгүй урдуурчилахыг энэ номоороо баталсан.

Орчуулагч

Аристотелийн социалдэмократизм

Нэг. Иргэн хүн амьдралын хэрэгцээт зүйлсээр дутагдсаны улмаас зовох ёсгүй.

Аристотел хүний тухай болон хүний сайн амьдралын тухай ярьжээ. Тэр бас амьдралын олон салбарт төрийн институцийг зохион байгуулах талаар ярьсан. Тэдгээр нь түүнийхээр бол хууль хийгчдийн ажилд хамаарах ёстой. Аристотел төрийн төлөвлөгөө хийгчдийн даалгавруудад дээрхи хоёр зүйлсийг уялдуулсан. Тэр даалгавар нь иргэн бүрт материалын, институцийн болон сурган хүмүүжүүлэхийн нөхцлүүдийг бий болгох, тэгснээрээ хүн сайн амьдралд зам нь нээгдэж, мөн хүнийг сайн амьдрал, сайн үйлдлийн төлөө шийдэл гаргах боломжтой болгоно гэжээ. Би энд Аристотелийн бодолд тулгуурласан улс төрийн концепцэд философийн тодорхойлолт өгсөн. Энэ концепц нь ямар нэг хэлбэрээр либерализмийг илэрхийлэх ба мөн энэ концепцийг үнэтэй бас нилээд найдлагатай гэдгийг тодруулсан. Дээр гарчигт хэлсэнчлэн энэ концепц

социалдемократизмийн тодорхой вариантуудыг философийн үүднээс судалсан концепцийг гаргасан. Энэ вариант өнөө үеийн хэлэлцүүлгүүдэд нэг талаас либерализмийг хуваалцдаг, нөгөө талаас шийдвэрлэх асуудлууд дээр либерализмыг няцаадаг. Бид концепцдоо шинжилгээ хийхийн тулд дараах гурван зүйлийг Аристотелийн “Politik” номоос ажиглацгаая.

Бидний биед хамгийн их, цаг үргэлж хэрэгцээтэй зүйлс бол эрүүл мэнд, ус, агаар гэсэн байгалийн нөлөөлөлүүд. Тиймээс нэг талын баримжаатай төрийн хувьд зөвхөн уухад зориулсан ус мөн, бусад хэрэгцээнд зориулсан ус гэж заавал ялган салгадаг (politik 1330 b ii).

Ингээд тариачны хувьд хэнд юу ноогдох тухай ярилцъя. Жишээлбэл эзэмшил бол хамтынх байж болохгүй. Харин найз нөхдийн дунд хамтынх болгож болно. Нөгөөтэйгүүр хэн нэгэн төрийн иргэн амьдралын хэрэгцээгээр дутагдан зовж болохгүй. Хамтдаа өдрийн хоол, оройн хоол заавал идэх бол зөв зохион байгуулалттай төрийн илэрхийлэл. Үүнд бүхий л төрийн иргэд оролцох ёстой. Гэтэл ядуу хүмүүс өөрийнхөө хувийг нийлүүлж, үүний хажуугаар мөн өөрийнхөө гэр аж ахуйг хангахад хүндрэлтэй. Тиймээс газар эзэмшлийг газрын дээр ба газрын доорхи гэж хоёр хэсэгт хуваах шаардлагатай ба газрын доорхи хамтын эзэмшил харин газрын дээрхи хөрс нь хувийн эзэмшил. Энэ хоёр хэсэг дотроо хоёр хуваагдах ба нэг нь бурхны буюу буяны үйлсэд зориулсан, нөгөө нь өөрт хоол унданд зориулсан. Ингэснээрээ тэнцүү байдал, зүйт буюу зөв байдал биелэгдэнэ (politik 1329 b 39).

Төрийн тэргүүний засаглал гэдэг бол чөлөөт болон тэнцүү хүмүүсийг удирдах (politik 1255 b 20).

Дээрхи гурван иш татлалын нэгд огцом шилжилт явагдсан. Ус болон агаар эрүүл мэндэд маш чухал. Тиймээс хүний сайн амьдралын гол хэсэг бол энэ ресурсыг хүртээмжтэйгээр бэлэн байлгах ба энэ бол төрийн үүрэг.

Хоёрдугаар иш татлал мөн дээрхитэй ойролцоо алхам хийгдсэн ба сонирхолтой үр дүнд хүрчээ. Дараахи байдлаар аргументалсан байна. Үүнд: хамтаараа өдрийн болон оройн хоолтой байх социал амьдралын үнэт хэсэг. Гэтэл хязгааргүйгээр хувийн өмчтэй системийн хувьд ядуучууд оролцох боломжгүй нөхцлийг үүсгэдэг. Ингэснээрээ төрийн иргэн экзистенцийн үнэт хэсгээ алддаг. Энд нэрлээгүй нэг асуудал бол ерөөс хувийн өмчгүй системийг зөвшөөрөх боломжгүй. Аристотелийн дүгнэлтээр бид ямар системийг хүсч байна вэ гэхлээр нэг талаас хувийн өмчид тодорхой хэм хэмжээ өгөх ёстой. Нөгөө талаас иргэн бүр амьдралын хэрэгцээгээр дутагдаж, зовох ёсгүй. Хамтын хоол ундны хувьд ч гэсэн мөн бусад үнэтэй гэж үнэлдэг үнэтүүдийн хувьд ч гэсэн энд санал болгож буй шийдэл өнөөгийн хүмүүнлэг төрийн өнцгөөс харахад хэвийн биш. Яагаад гэвэл газрын хөрс ба газрын доорхи хоёрын талыг нь хамтын өмч гэж тодорхойлж байгаа тул энэ хоёроос орох орлогын тал нь олон нийтийн зардлыг төлөх ёстой. (Жишээлбэл: дуурийн урлаг, драмын урлаг, урлагийн тоглолтууд, түүний хажуугаар сурган хүмүүжүүлэх болон култур боловсрол). Үлдсэн нь бол бүхий л иргэд хамтын хоол ундаар хангагдах.

Аристотел өөрийнхөө энэ шийдэлд проблем буйг анзаарсан. Хамтын хоол унд бол бүх иргэдийг тэжээхэд чухал үүрэгтэй. Мөн олон нийтийг эв нэгдүүлэхэд чиглэгдсэн (1272 a 19-20). Жишээ нь спартчууд иргэн бүрээс хамтын хоол унданд өөрийнхөө хувийг нийлүүлэхийг шаарддаг. Хэрвээ хэн нэгэн иргэн өөрийнхөө хувийг нийлүүлж чадахгүй бол хамтын хоол унданд оролцохоос хасагдах ба түүгээр ч барахгүй шийтгэл хүлээдэг. Тэр шийтгэл үндсэн хуулийн зүйл ангиуд тэр иргэнд биелэгдэхээ болидог. Аристотел энэ системийг шүүмжилсэн ба харин Кератануудын системийг магтсан. Энэ систем бол нийтэчийг илтгэсэн характертай. Тэднийхээр бол хамтын хоол унд нь мал аж ахуйн орлогоос төлөгдөх ба мөн хамтын газар нутгийн жимс жимсгэний орлогоор ч бас төлөгдөнө. Энэ Аристотелийн идеал төрийн модел нь Кератануудын төрийн моделд ойртсон ба тэр ч бүү хэл энэ моделийг ч давсан. Яагаад гэвэл Аристотел төрийн иргэн биш

хүмүүсээс орлогын татвар авах боломжгүй тул газрын хөрс ба газрын доорхийн ихэнхи хэсэг хамтын үйл хэрэгт зориулагдах ёстой гэжээ.

Энэ бүгд тийм ч хангалттай биш. Аристотел хувийн эзэмшилд буй газрыг хүртэл хамтын хэрэгцээнд зориулагдах боломжтой болгох ёстой гэсэн. Үүгээрээ тэр юуг хэлж байна вэ? Түүний номын хоёрдугаар дэвтэрт бичсэнээр “Хууль гаргагчид иргэд өөрийн эзэмшлээ зөвхөн дотны найз нөхөддөө эдлүүлэх биш, мөн хамтын хэрэгцээнд зориулах ёстой гэж хууличлах нь зөв” гэжээ. Тэр бас хэд хэдэн жишээг хэлсэн байна. Үүнд хэрэв хүмүүст хэрэгцээтэй бол бусдын боол, мөн морь болон нохойг ч хэрэглэж болох ба талбайд нь ургасан жимс жимсгэнийг хэн ч хэрэглэж болно гэжээ(1263 а 30).

Аристотел хууль гаргагчдыг хэрхэн энэ зорилгод хүрч болохыг биднээс нуугаагүй. Хамгийн тодорхой нь Аристотелийн энэ л төрийн иргэн бүр дуртай цагтаа аж амьдралдаа хэрэгцээт зүйлээр хангагдах боломжтойгоор зохицуулагдсан, тэр ч бүү хэл хувийн эзэмшил зөвшөөрөгдсөн газар хэн нэгэнд хэрэгцээ гарвал тэр эзэмшлээс нь хуваалцах зөв. Энэ бүгд ямар шалтгаануудаар тайлбарлагдсан бэ гэхээр зүй ба тэнцүү байдлын ёс /equality/ хоёрт зориулагдсан гэжээ.

Гуравдугаар иш татлал бол засгийн буюу засаглалын ямрыг тодорхойлсон. Аристотелийнхоор бол засаг чөлөөт хүмүүсийн болон тэнцүү нөхцөлтэй хүмүүсийг удирдах төрлөөр ажиллах ёстой гэжээ. Энд хоёр санаа гарч ирсэн ба засаглагч ч, засаглуулагч ч хоёулаа чөлөөтэй, мөн тэнцүү нөхцөлтэйгээр хийгдэх ёстой бөгөөд мөн үүнтэй адил хэзээ нэгэн цагт засаглагч засаглуулах, засаглуулагч засаглах боломжтойгоор харилцан солилцох нөхцлийг бүрдүүлэх ёстой гэжээ.

Энд бид гурван аспектиг авч ярьлаа. Нэгдүгээрт хүний сайн амьдралын концепц. Үүнийг энд гүнзгийрүүлэн ярилцахгүй ба бидний тодорхойлсноор юу гэж ойлгох вэ гэхээр хүний биеийн байдал, сайн мөн бусадтай сайнаар социал нөхцлүүдээр хангагдахыг хэлжээ. Хоёрдугаарт политикин засаглалын концепцийг авч үзсэн. Үүгээр бол сайн амьдралыг дэмжихийн тулд бүхий л нөхцлүүдийг бий болгож, бас тогтоон барих (Иргэн хүн амьдралын хэрэгцээгээр дутагдаж зовох ёсгүй), мөн иргэдтэй чөлөөт мөн тэнцүү нөхцөлтэйгөөр харицах ёстой. Гуравдугаарт институцийн суурь структурыг авч ярьсан бөгөөд хэдийгээр хувийн эзэмшлийг зөвшөөрсөн ч хоёр зүйлийг хязгаарлажээ. Нэгд хамтын өмч, хоёрт хувийн эзэмшлийг хугацаат зүйл гэж ойлгох. Энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр бусдад хэрэгцээ гарвал зөвхөн хувийн эзэмшил гэхээ болино шүү гэсэн ойлголт. Энэ бүгдийг өөрөөр хэлбэл энэ дүрмүүдийг конкрет, деталчлан төсөөлөхөд хүндрэлтэй, харин юу гэсэн гол санаа бол тодорхой.

Энэ гурван аспектийн хоорондын холбоог би энд тодорхойлж, мөн дараахи зүйлийг гаргаж тавина. Юу вэ гэвэл энд ярьж буй хүний сайн амьдралын тухай дүгнэлт цаашаа политикин засаглалын тухай зөв ойлголтонд хүргэж, тэгснээрээ политикин концепц гаргах боломж олгох ёстой. Бид хамгийн түрүүнд юуг асуух вэ гэхээр хэрхэн Аристотелийн энэ концепцууд дээрхи зайлшгүй нөхцлүүдийг баталгаажуулах вэ? Хүний сайн амьдралын тухай теорийг хэрхэн томъёочлох вэ? Мөн үүний дараа төрийн ямар журам хамгийн сайн гэж шийдэх вэ?

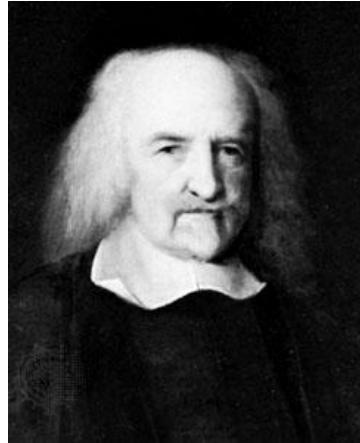
Бидний судалгааны хамгийн том асуудал бол хүний сайн амьдралын тухай дүгнэлтийг шинжлэх, мөн цаашилбал Аристотел энэ дүгнэлтүүдэд хэрхэн хүрсэн тухай асуух. Би энд юуг харуулах вэ гэхлээр хүний сайн амьдралын тухай дүгнэлт хүн гэсэн концепцд тулгуурладаг болохыг харуулна. Энэ концепцийг би хүний эрчтэй вагэ концепц гэж нэрлэх ба мөн түүнтэй холбоотой сайн амьдралын концепцийг сайны эрчтэй вагэ концепц гэж нэрлэлээ. Яагаад би ингэж ялгасан бэ гэхээр зарим либерал теоринуудад сайны тухай концепцийг хэрхэн тусгаснаас заавал ялгах гэж. Үүгээрээ би юу хэлэх гэж буй вэ гэхээр миний энэ сайн амьдралын тухай концепци Жон Роулсын сул теориноос ялгаатай ба нилээд ерөнхий бөгөөд мөн олон спецификацуудыг агуулсан.

Хамгийн гол нэг зүйл бол хүний тухай энэ концепц метафизик биш шүү. Зарим либерал теоричид өөрийнхөө төсөөллөөр Аристотелийн эсрэг зогсдог. Энэ концепц бол илүү этик-политикийн концепц. Нилээд суурь болон ерөнхий төвшинд бөгөөд янз бүрийн культуруудад байдагтай адил тул интеркултурэлчлэгдсэн этик-политикийн судалгааг дүрсэлдэг. Бид Аристотелчсон концепц дотор шийдэх чөлөөт хэр их үүрэг гүйцэтгэж буйг харна. Мөн политикийн засаглал хэрхэн чөлөөт болон тэнцүү нөхцөлтэй иргэдийг засаглах тухай асууна. Бидний бас нэг асуух асуулт бол зорилгуудын хэрхэн плюрал спецификацууд буйг асуух. Эдгээр нь биднийг Жон Роулсын болон Роналд Дворкин нарын төлөөлсөн либерализмын вариантуудтай ямар харьцаатай болохыг харуулах ба мөн скандинавын социалдемократ теорины суурь ойлголтуудтай ойртуулна.

Батжаргалын ГАНСҮХ

ТӨРИЙН ФИЛОСОФИ

Төрийн теори

Томас Хоббс /Английн философич, 1588-1679/

Төрийн теори төрийн дефиницүүдийг, эх үүсвэрүүдийг, формуудыг, үүргүүд болон зорилгуудыг, мөн түүний институцийн, социалын, этикийн, хуулийн болзлуудыг ба хязгааруудыг судлах доктрин. Политикийн философийн, мөн нийт төрийн сургаалын тодорхойлолтын салбар гэх үүднээс төрийн теоринууд олон шинжит аспектуудыг хөнддөг. Эдгээр аспектууд олон салбарууд болон сайэнсуудын оролцоотой. Үүнд: *философи, теологи, политикийн сайэнс, эрхийн сайэнс, социологи, улс ардын аж ахуй*.

Хугацааны эпох болон теоригийн зонхилох байршлаас хамаараад төрийн теоригийн актиорууд дараахи хэлбэрээр илрэх боломжтой.

- Суверен буюу хязгаар үгүй ноёрхогч
- Төр өөрөө абстракт биетээр
- Төрийн ард иргэд
- Дан ганц хүн
- Социалын давхарга
- Үйлдэгч эдийн засгийн субъектүүдийн нийлбэр

Төрийн теори маш олон департерын поинтуудаас гарах боломжтой. Дүрслэдэг, легитимацладаг эсвэл шүүмжлэдэг түүхийн одоо байгаа төрийн системүүдээс, политикийн замбараагийн теоригийн идеалаас тухайлбал төрийн утоп, мөн экономийн эсвэл политик-социалын хүчний структууруудаас, этикийн идейнээс, үүнээс салбарлах хүний зөвүүд ба мэдэлийн ангилал⁴ мэтчилэн. Урьдаас олгогдсон, бурханлаг ч бай, натурын хуулийн эсвэл гэрээний дагуу тохиролцсон замбараа.

Натурын төлөв

Анхлах гол цэг бол төр бүрэлдээгүй эрин үеийн натурын төлвийг тодорхойлох явдал. Английн эртний эрин үеийн философич, төрийн теоретикч Томас Хоббс нийгмийн

⁴ Үүнд демократын гол 3 багана болох *executive, judicative, legislative power* хамрагдана.

гэрээг өөрийн зохиол “Левиатан” -нд бүгд бүгдийн эсрэгийн тэмцлийн (*лат.: bellum omnium contra omnes*) натурын төлвөөс тусгадаг.

Цаад шалтгаан Англи, Шотланд хоорондын иргэний дайнаас буюу парламентын ба хаант засаглалын зөрчилдөөнөөс үүдэлтэй. Энэ натурын төлөвт өрсөлдөөн, үл итгэлцэл ноёрхоно. Ийм үед хүмүүс ямар ч бүтээмж үгүй. Энэ бий болох натурын төлвөөс гарахын тулд хүний ухамсар илүү их натурын хуулиудыг хөгжүүлдэг. Ухамсраас үүдээд хүн бүрийн хүн бүртэйгээ байгуулах сайн дурын гэрээ бий болно. Гэрээнд тулгуурлаад бүгд өөрийн чөлөөг хязгаарлах ба тодорхой эрхийг суверенд даатгана. Ингэснээр тэд төрд хязгаарлагдахгүй хүчийн монополийг гаднаас ба дотроос хүч хэрэглэх халдлагаас хамгаалуулах үүрэгтэй. Гагцхүү суверен өөрөө хүмүүстэй гэрээ байгуулсан биш. Гэрээний бүтэц зөвийн үүднээс тэмдэглэгдсэн бус, харин дарангуйлалын ба абсолют.

Төрийн удирдлагад гарагсад замбарааг үүсгэх үүрэгтэй. Тэд ард иргэдийнхээ эрхшээлээр аюул үгүйг хангах зорилготойгоор бий бологсод. Хэрвээ Руссо радикал демократын төрийн теоригийн байр суурийг төлөөлдөг бол Жон Локк натурын төлвийг чөлөөт болон тэнцүү зөвийн тухай хүний натурын талаас үзнэ. Руссогийн хүн бүр гэрээнд хамрагдаж хамтралыг байгуулах ба үүгээрээ тэд ивээлд автана гэх нийгмийн форм “Левиатан” -ыг бичигч Томас Хоббсынхоос багагүй ялгаатай. Үүгээр Руссо төрийн идеалд хамгийн илүүтэй дөхөхүйц нь олонхийн принцип гэж үзнэ.

Тэгвэл Хоббсын хувьд хүн бүр хууль ба төрд натураасаа баригдалгүй амьдарсан. Натурын төлөвт хэн ч хэнийгээ үл ойшоох ба бүгд бүгдийнхээ эсрэг тэмцэлдэх ертөнцийг үзэх сөрөг зураглалтай. Тэд хэнийг ч хайхралгүй эм ч бай, хүүхэд ч бай хүч хэрэглэхээс зайлсхийсэнгүй. Натурын хуулийн формоор моралийг мэдэх авч өөрийг хамгаалах албадлагаар хайхралгүй орхино. Энэ тэмцэлд хүн үргэлжийн айдас ба аймшигт үхлийн заналхийлэх аюулт, туйлын ганцаардмал, айсан, адгуусын бас богинохон амьдралаар амьдардаг. Хоббсын хувьд хүн амиа бодсон эгоист, социал биш бас хүсэхийн чөлөөг агуулсан байдаггүй.

Натураас бид энэ амьдралд зориулагдаж бүтээгдээгүй, хүн амьдралыг өөрийнхөөрөө бүтээдэг. Амьдралын хэрэгцээгээр бүх хүн бүгдийн ханамжит, энх хамтран оршихуйг сахиулах эрхээс үүдэлтэйгээр гэрээ байгуулсан. Жон Локк энэ аргументыг олон тооны төрүүд болон хүмүүсийн хамтран амьдрахын формуудад үндэслэн гаргасан. Натурын төлөв бол тэнцүү зөвийн байдал, тиймээс натурын хууль хэний ч амьдрал, эзэмшилд хохирол учруулах ёс үгүйг сургадаг. Зөрчсөн тохиолдолд натурын зүйг сахин шийтгүүлэх ёстой, ингэснээр хүн бүрийн тэнцүү зөвийг хангах хийгээд зүйг сахиулах боломжтой. Хоббсын хүнийг үзэх үзэл примитив бол Локкын хувьд интелгенцтэй болоод зогсохгүй *эксекутив* болон *юдикатив* хүчийг байгуулна. Легитимчлэгдсэн засаглал үгүй ч Локкийн натурын төлөв хүний хамтран амьдрахуйгаар бүтээгдсэн.

Руссогийн хувьд хүн бүр натураас тэнцүү бөгөөд автоном, хэн ч төрөхдөө сайн эсвэл муу гэгдэх үндэслэл үгүй ба тэд гагцхүү өөрсдөө зөвт, зөвт биш байдалыг ялгах ёстой. Натурын төлвөөс хүн хувийн өмчийг өөрийн ба бусдын гэж ялгахгүйтэй адил үүний ялгааг ч олохгүй. Натурын төлөвт тэрбээр хүний авъяасын хөгжлийг олж харахгүй, тиймээс хэрэв хүн натурын төлвөөс гарахгүй бол интелгенц цааш төлөвших боломж үгүй ба ямагт хүүхдээрээ үлдэх аюул бий. Натураас үүсэх гачигдлыг давахын тулд хамтран амьдрахын формыг бий болгох чухал. Руссогийн гол зорилго бол натурын төлөвт хүн хүнтэйгээ байгуулах бүх нийгмийн гэрээ. Гэрээг байгуулснаар хүнд бусдын хамт байгуулцсан гэрээнд тулгуурлах нийгэмд харъяалагдах боломж бүрдэнэ. Нэгдсэнээр бусадтай компромисыг олохын тулд хүн өөрийнхөө чөлөөтийг хязгаарлахад хүрнэ. Энэ дурын чөлөөтөөс татгалзах гэрээний эцсийн зорилго өөрийн чөлөөтийг болон аюул үгүй байдалыг хангах. Нийгэмд хамрагдснаар гишүүн бүр политийн нэг субъект. Субъектуудын нийлбэр ямагт олонхийг дагана. Натурын төлөв бол зөвгүйдэл, тиймээс

этикийн натурын төлөвт хүн этикийн хамтралын биет болохын тулд өөртөө хууль оноодог.

Баяраагийн ГАНХӨЛӨГ

Хугацаа гэж юу вэ? Хэн ч надаас
түүний тухай асуухгүй бол би түүний тухай мэднэ.
Харин асуусан хүнд хариулах гэхээр би мэдэхгүй.

Августин

“Би бодож буй тул би байна”.

Декарт.

Демократ төр судлал

Иозэф Алоис Шумпэтэр /Австри-Америкийн экономич, 1883-1950/

Демократ төр гэж ярихаас өмнө "демократ" гэдэг өөрөө юу, ямар болзлуудыг хангаж, хэрхэн явагдаж, хэн түүнийг хэний төлөө ямар метоодоор яаж хэрэгжүүлэх ёстой вэ гэдгийг анхлаад авч үзэх шаадлагатай.

Демократ гэдэг үг эртний Грекийн “*демос*” болон “*кратос*”, орчуулвал *ард иргэд* ба *засаглал* гэсэн хоёр үгнээс бүрдэх ба “*ард иргэдийн засаглал*” бүхий утга илэрхийлнэ. Анх цөөн тооны иргэд Афины төв талбайд цуглан, төрийнхөө хуулийг батласнаар *демократ* бий болсон гэж судлаачид үздэг. Тэр үед демократ ардуудын цуглаан хэлбэрээр явагддаг байсан бол цаашид өргөжсөөр дэлхийн политикин⁵ томоохон салбар болоод зогсохгүй, хамгийн түгээмэл төрийн систем болж чадсан. Хуманы оршиж буй аль ч демократ нийгэмд тухайн улсын иргэд төрийн засгийн удирдлагыг чөлөөт, нууцлагдмал, бусдын албадлагад үл автан, зүйт сонгууль явуулах тэнцүү зөвтэй. Өөрөөр хэлбэл демократ гэдэг иргэдийн төлөөллөөр бүрдсэн төрийн засгийн тэнцвэрт засаглал. Иймд, албаны тушаал, нийгмийн гарал үл харгалзан хэдэн удаа сонгогдох нь тус улсын хуультай уялдан зуун хувь иргэдийн сонирхлоос гардаг ба үүнд хэрэв хууль зааглахгүй бол аль ч салбарын, ямар ч боловсрол, мэргэлжилтэй хүн нэр дэвших боломжтой.

Аливаа политикин демократ систем өөрийгөө бүрэн демократжсан гэж тодорхойлоход сонгуулийн дараахи шинжүүд агуулагдана. Үүнд:

- Нийтлэг сонгууль явуулах. Хуульд заасан насанд хүрсэн иргэн бүр бусдын нөлөөнд үл автан сонгох ба сонгогдох зөвтэй.
- Тэнцүү зөвт сонгууль явуулах. Сонгуульд оролцож буй иргэн бүр тэнцүү зөвтэй ба тухайн сонгуульд нэг кандидатад санал өгөх зөвтэй.
- Чөлөөт сонгууль. Хэн ч бусдын албадлага, дарамт, шахалтанд үл автан сонгуульд оролцох зөвтэй.
- Нууцлагдмал сонгууль явуулах. Сонгогч бүр өөрийн саналыг бусдад үзүүлэлгүй, дэмжсэн кандидатыг сонгох зөвтэй.

Гагцхүү үүнтэй уялдуулаад демократжсан системийн сөрөг талууд илрэх магадтай. Хүн бүр өөрийн зөвөө эдэлж сонгуульд нэрээ дэвшүүлэхээс зайлсхийн, эцэстээ ганц кандидат “*өрсөлдөж*” зуун хувийн санал авах тохиолдолууд гардаг. Дээрхи иргэдийн

⁵ Монгол хэлэнд хэвшсэн “улс төр” хэмээх ухагдахуун политикин сайэнсын төвшинд бүрэн утгаа илэрхийлж чадахгүй гэх үүднээс тус үгийг политик гэдэг үгээр орлуулсан болно.

оролцоо үгүйгээс бус харин нэг намын ноёрхолд автсан эсвэл тоталитар дэглэмт улсуудад явагддаг. Тухайлбал, демократжсан гэх Хойд Солонгосын ерөнхийлөгчийн сонгуулиар ганц кандидат дэвшигдэн зуун хувийн саналтайгаар буюу нэг ч иргэний түтгэлзэл үгүйгээр сонгогддог. Энэ бас демократ систем мөн гэж үү? Туркменистан зэрэг Төв Азийн зарим оронуудад мөн л ялгаа үгүй... Тиймээс сонгуульд кандидатын тоо хоёр ба түүнээс дээш, өөрөөр хэлбэл ямарваа сонгуульд ялагч ба ялагдагч зайлшгүй.

Сонгуулийн тогтолцооноос гадна демократыг тодорхойлох ондоо шалгуур бол халдашгүй байдал. Үүнд:

- Санал, бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх болон хэвлэл, информацын нээлттэй байдал. Иргэн бүр реал информацаар хангагдаж, өөрийн санал, бодлоо чөлөөтэй илэрхийлэх боломжтой.
- Цугларах, хуралдах зөв. Аливаа улсын иргэн бүр хориг үгүйгээр хурал, цуглаан зохиох, нам, нийгэмлэг байгуулах зөв хязгаарлагдахгүй.
- Сонгогчид хэнийг сонгож буйг мэдэх үүднээс тухайн кандидатын талаар информацтай байж, төрийн засаг болон нийгмийн амьдралтай холбоотой бүхий л информацд хүрэх боломжуудаар хангагдах.

Ямарваа улсын удирдлага доорхи шинжүүдийг агуулсан тохиолдолд демократ төрийн засгийн тухай ярих боломжтой. Үүнд:

- Хэрвээ тухайн улсын иргэд шууд ба шууд бусаар төр засгаас гаргаж буй шийдвэрүүдэд оролцож чадаж буй тохиолдолд.
- Тухайн улсыг тодорхойлох газар нутагт орших иргэд өөрсдөө гадны нөлөөнд авталгүйгээр улсынхаа дотоод бодлогод нөлөөлж чадаж буй тохиолдолд.
- Аливаа политикин нормууд шийдвэр гаргах референдум буюу иргэдийн төлөөлөлүүдтэй бол.
- Демократыг тодорхойлох сонгодог арга бол хувьсгал гаргалгүйгээр төрийн засгийн удирдлагыг солих боломж.

Түүхэнд демократ улсууд хоорондоо дайтсан удаа үгүй. Демократын суурь бол зөвийн чөлөөт байдал. Зөвийн чөлөөт байдлыг олж чадаагүй улс, төрийн засаг демократ системийг бүрэн утгаар хангах боломж үгүй. Өөрөөр хэлбэл төрийн засгийг удирдаж буй удирдагчид шууд ба шууд бусаар хуулиудыг батлан өөрсдөө түүн дор захирагдах демократын нэг хэлбэр.

Америкийн “Фрийдом хаус” -ын 1999 оны судалгаагаар дэлхийн 192 улсаас 85 нь демократ системд шилжсэн байв. Энэ факт 1900 оны нийт 55 тусгаар улсын нэг нь ч эмэгтэйчүүдийн зөвийг хамгаалсан төгс демократжилт явагдаж чадаагүй байсантай харьцуулвал том ялгаа. Монгол Улс XX зууны сүүлээр элсэх ихэнх зүүн Европ болон Төв Азийн шинэхэн демократуудын нэг.

Иозэф Алоис Шумпэтэр - “Капитализм, социализм ба демократ”

Эхний удиртгал хэсэгт дурдсан демократ системийн ерөнхий ухагдахууныг Иозэф А. Шумпэтэрийн - “Капитализм, социализм ба демократ” хэмээх номтой уялдуулж тус хэсэгт тодотгохыг зорилгоо.

Капитализм ба демократын уялдаа, мөн хоорондын харьцааг эдүгээ хоёр зуун жилийн өмнөөс судлан амжилттай хэрэгжүүлсээр ирсэн. Хэрэв одоогийн баруун Европын орнууд технологийг хөгжүүлэн, улмаар үйлдвэржилт бий болгож, буржуазууд төрсөн

капиталист нийгмийг байгуулаад өнөөг хүрсэн бол Монгол Улсын төрийн засгийн тогтолцоо үүнтэй харицуулбал ерээд оны эхээр капитализмыг алгасан социализмаас демократ руу шилжин орсон. Барууны болон бусад өндөр хөгжилтэй орнуудад үзүүлсэн капитализмын гавъяа их. Капитализм юуг бий болгосон бэ гэхээр үйлдвэржилтийг хөгжүүлээд, өөрсдийн хэрэгцээг хангах бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх, экспортлож борлуулах зэрэг эдийн засагийн салбарт тууштай нөлөө үзүүлсэн. Энэ шилжилтийн амжилт жижиг, том дамжлага дээр ажиллуулахаас эхлээд иргэдээ ажлын байраар хангах явдал байв. Хүн бүр ажлын байртай болно гэдэг худалдан авах чадвар бий болж, дэлхийн зах зээлд өрсөлдөх чадвараар хангагдана. Ингэснээр иргэдийн дийлэнх ажлын байртай болж, мөнгөний эргэлт үүсч мөн үйлдвэрлэсэн бараагаа эргэлдүүлэх бололцоотой.

Юун түрүүнд өөрийн хэрэгцээг хангана гэдэг тус улсын гадаад харилцааны салбарт давуу талтай бөгөөд бусдаас хараат бус байдлыг бий болгодог. Өнөөдөр Монгол Улс буцалтгүй тусламж, зээл, төлбөрийн зэрэг санхүүгийн туслалцааг гадаадын хөрөнгө оруулагчдаас авахаас ондоо арга үгүйд хүрдэг. Гэвч үүнийг дагаад тухайн орнуудын Монгол Улсад үзүүлэх нөлөө, политикин дарамт нэмэгдэх сөрөг үр дагавартай. Өнөөдөр цахилгааны болон газрын тосны хэрэгцээ хойд хөршөөс хэт хамааралтай. Барель тосны үнийг цөөхөн хэдэн төгрөгөөр нэмэхэд шатахуунаа дагаад бусад тээвэр, хүнс, үйлчилгээний салбарууд үнээ нэмэх хандлага ажиглагддаг. Шатахуун, цахилгаан хойд хөршөөс хараат бол бусад хүнс, хувцас болон ахуйн бараа Хятадаас импортолдог. Эдийн засгийн хараат байдал цаашлаад политикин нөлөөлөл, хязгаарлалд хүргэх эрсдэлтэй.

Шумпэтэр өөрийн ном “Капитализм, социализм ба демократ” -даа капитализмд шилжсэн орнууд амжилт олохын үр дүнд социализмд шилжинэ хэмээн тусгадаг. Капитализм капитал ба хөлсний ажилд тулгуурлан үйлдвэр анх байгуулагдсан XVII зуунаас хойш өргөжсөн. Уг номоороо Шумпэтэр Карл Марксын “Капитал” -д анализ хийж ойролцоогоор наян жилийн дараа бичихдээ капитализм нуран унаж, хуман социалист рэжимд шилжихдээ хувьсгал гарсантай уялдуулах биш, эсвэл капитализм өөрөө амжилт олоогүйдээ бус харин капитализм амжилт олоод зогсохгүй эдийн засгийн дэвшилтэт амьдрал энэ шилжилтийг бүрдүүлэх болсон гэж тэмдэглэжээ. Хэт бурократжилт бий болсноор капитализмд жихүүцэл ажиглагдан цаашдаа нуран унах гол фактор болсон. Тэр капитализмыг цаашид дангаар оршиж чадахгүй гэдэг ба капитализмын их ололт социализмд хүрэхээс ондоо арга үгүйд хүрнэ.

Аливаа капиталист системд аажим явагдах эв хамтрал заавал бий, бас зайлшгүй тулгарах зүйл. Капитализм эхний ээлжинд феодалын институцын системийг үгүй хийх боловч, нэг талаас капитализм оршин буй үед демократ байх боломж үгүй. Хөрөнгөтний нийгэмд политикин демократжилт эдийн засгийн реал харилцааг далдлах халхавч болно. Нөгөө талаас, мэдлийг устгах нь хүн хүнээ “дарлахыг” эцэс болгож ард түмний засаглалд хүргэнэ. Йозэф А. Шумпэтэр өөрийн зохиолыг Карл Марксын эдийн засгийн теоригоос гаргасан анализаар эхлүүлдэг. Түүний дэвшүүлсэн теоринуудыг дурьдвал, нийгмийн секторуудын хоорондын тэмцэл. Үүнд: ажилчдын анги ба капиталистуудын хоорондын тэмцэл. Хоёрт сорон мөлжилт. Ажилчдын үйлдвэрлэх бүтээгдэхүүний өртөгийг тухайн бүтээгдэхүүнийг үйлдвэрлэхэд зарцуулж буй ажлын хөлстэй харьцуулах харьцаа зөвхөн капиталистуудын мэдэлд. Дараагаар ашигт хандлагын хууль. Үүнд сөплус волуэгийн⁶ тодорхой хэмжээ бүтээгдэхүүндээ зориулагдах хэдий ч хэвээр үлдсэн сөплус волуэгийн ашгийн хувь багассан мэт харагддаг. Үүнийг зөвхөн томоохон капиталистууд их хэмжээний капитал гаргаснаар мэдэх боломжтой. Түүнчлэн хоосорч ядуурах теори. Капитал өөрөө цаашдаа машин, техник, технологийг боловсронгуй болгож, ажилчин ангийг орлоход хүрнэ. Энэ ямар үр дагавартай вэ гэвэл ажилчдын цалин багасах, доод хэмжээнд хүрэх, орон тооны цомхотгол явагдаж, их хэмжээний ажил үгүйдэл бий болно. Улмаар худалдан авагчдын чадвар багасч, ядуурснаар пролетариуд нэгдэн

⁶ *ger.*: “Mehrwert”; Карл Марксын гаргасан ухагдахуун ба мөнгөний эргэлтэнд оруулсан, ажлын хүч ба социалын хангамжаас гаргаж авсан илүү үнэлэмжийг хэлнэ. Монголоор нэмүү өртөг гэж ташаа орчуулсан.

капиталистуудын эсрэг политикийн эргэлт гаргана. Энэ бүхэнд тулгуурлан социализмд хүргэх эхлэлийг тавина.

Ийм маягаар капиталист нийгэм социалист нийгэмд хүрнэ гэсэн Шумпэтэрийн анализ хэдий Карл Марксынхтай дүйцэх боловч энэ иргэдийн ямар нэг уриа лоозонгаас үүдэлтэй биш. Шумпэтэрийн тодотгосон жишээгээр галт тэрэг бүтээгдснээр хүмүүсийг тээвэрлэх түргэн үйлчилгээ бий болж буй ч, үүгээрээ сүйх тэргийг ашиглалтаас хасч, улмаар олон зуун сүйх тэрэг эзэмшигч иргэдийг ажил үгүй болгоход хүрч буйн илрэл. Капитализмын гол зорилго цөөн хүмүүсийг биш, харин нийт иргэдийг техник, технологээр хангах. Шумпэтэрийнхээр капитализм ард түмний хэрэгцээг хангаад зогсохгүй мөн зүйт хуваарьлалтыг нийгэмд бий болгох нь чухал.

Капитализм мөхөх ондоо шалтгаан бол интелгенц бий болсонтой холбогдох ба оюунлаг хүмүүс төрөн гарсантай уялдана. Хуманы аль ч нийгэмд пример хэрэгцээ хангагдсан буюу хүмүүсийн амьдралд дутагдах юм үгүй, хангалуун болсон үед оюуны боловсролыг чухалчилдаг. Машин, технологи хөгжихийн хажуугаар капитализм нийгмийн тэнцвэржилт, нийгмийн тогтолцоо мөн цаашлаад нийгмийн бүх секторуудад хамрагдах иргэдэд зориулагдсан эмнэлэг, сувилал, жижиг ба дунд компаниудыг дэмжих бололцоо бий болсон.

Шумпэтэрийн дэвшүүлсэн санаа капиталист нийгэмд интелгенцтэй хүмүүс олширсноор капитализм мөхөхөд хүрнэ. Капитализм өөрөө цөөн капиталистууд ба олонхийг бүрдүүлэх ажилчин анги хоёроос бүрдэх тул интелгенцтэй иргэд бий болвол тэд зүй, нийгмийн тэнцвэрт зөвийн төлөө ажилчин ангийг уриалж, капиталист удирдагчдыг эсэргүүцдэг. Иймээс капитализм, социализмыг араасаа дагуулдаг гэж интерпретацладаг. Социализмд шилжснээр эдийн засаг яаж явагдах вэ гэж та магад гайхаж болох. Тэгвэл шаардлагатай бүтээгдэхүүнийг төлөвлөгөө ба нормативын дагуу үйлдвэрлэж, энэ цаашдаа төвлөрсөн төлөвлөгөөт эдийн засагт шилжих боломжийг бүрдүүлнэ. Өөрөөр хэлбэл эрэлт нийлүүлэлтийн тэнцвэрийг баримтална. Гэвч демократ метод социалист режимд капиталист режимээс илүүтэй нийцэх үү гэдэг дараагийн асуулт. Социалистуудынхаар социалист нийгэм демократ метод хоёр комбинацлах боломжтой. Демократ систем ямарваа улсын функцүүдыг политикийн метод дор харьяалуулахаас зайлсхийх ба социализмаас гадуур демократжилт явагдах боломж үгүй. Гэтэл демократ метод эдийн засгийн төвлөрсөн төлөвлөгөөтэй уялдаж чадахгүй. Тэгвэл капиталист режимд демократжилт амжилттай хэрэгжиж чадах эсэх талаар эргэцүүлэн бодоцгооё.

Орчин үеийн демократ метод хөрөнгөтжилтийн явцын бүтээгдэхүүн болж, капиталист нийгмийг бүрэлдүүлэх хөрсийг бий болгох үүднээс капиталистуудад илүү позитив. Хөрөнгөтний систем төрийн мэдлийн хүрээг хязгаарлаж, политикийн хүрээг мөн хязгаарлах хандлагатай. Шумпэтэр демократ засаглалыг зөвхөн мэдэлд хүрэхэд зориулан политикчдын зохиосон зохиомол арга гэж интерпретацладаг. Их санал цуглуулж чадсан хэн ч сонгогдох боломжтой гэх ба иргэдийн итгэлийг олохын тулд кандидатууд хуулийн хүрээнд бүх боломжийг ашиглан аль болох олон санал хураахыг эрмэлздэг. Демократ засаглалын гол үүрэг сонгуулийн системийн дагуу шууд ба шууд бусаар бүх иргэдийн саналаар сонгогдсон кандидат улсын удирдлага болж, төрийн засгийг бүрдүүлэх. Шумпэтэр демократжилтыг тодорхойлохдоо сонгогчдын саналын төлөө дэвшигдэх конкурент тэмцлийн тусламжтай шийдвэр гаргах хүчинд политикийн шийдвэрүүдийг хэрэгжүүлэх зорилгот институцын тэнцвэржилт. Демократжилт бол политикчдын ноёрхол. Тиймээс сонгогч иргэд өөрсдөө удирдахгүй, харин кандидатаар дамжуулан шууд бусаар төрийн засгийн шийдвэрт оролцох оролцоогоор хангадаг гэж Никлас Лууман (*Niklas Luhman*) демократ засаглалын тухай дэвшүүлсэн өөрийн теорид тэмдэглэсэн. Тэгэхээр демократ төр бол иргэдийн засаглал гэж шууд хэлэх боломж үгүй. Хувь хүний санаа, үзэл бусдынхаас ялгагддаг тул бүгд зуун хувь санал нийлэх боломж үгүй.

Ард иргэдийн эрмэлзэл гэдэг политикийн процессын фактор биш. Сонгуулийн ерөнхий функц засаглалыг бүрдүүлэх. Олонхийн хүсэл бол бүгдийн хүсэл биш, демократ

бол ноёрхогчдыг сонгох ард иргэдэд олдох боломж. Демократын амжилтын болзлуудаас дурдвал политикчдын хангалттай квалитет, политикийн шийдвэрүүдийн хязгаарлагдмал хүрээ, чадалтай бөгөөд тусгаар бюрократажилт, демократжилтын өөрийн контрол, интелгенцтэй, төрийн идэвхи, оролцоотой сонгогчид болон бусдын үзэлд хүлцэнгүй хандах толеранц.

Тиймээс аливаа демократ нийгэмд иргэдийн оролцоо, политикийн идэвхи чухал. Иргэд өөрсдөө идэвхи үгүй бол төрд тавих хяналт багасдаг. Тэд мөн боловсрох шаардлагатай, ингэснээр чадварлаг хүмүүсийг сонгох гол үүрэг болоод зогсохгүй олон намын тогтолцоо тэлж, сөрөг хүчин үйлчилж, нэг нам дарангуйлахаас сэргийлвэл демократ системийн гол зорилго. Демократ засаглал цөөн олонхийн сонгосон шийдвэрийг зөвшөөрч, сонгуулиар сонгогдсон төрийн засаглалдаа захирагддаг. Тэгэхээр олонхи мэдлэгтэй, боловсорсон, политикийн идэвхтэй байх аль ч демократ төрд шаардлагатай ба улсын хөгжил үүнтэй холбоотой.

Монголын демократ гэгдэх ардчилсан систем хориод жил тогтнолоо. Ерэн оны эхэн үеийн төрийн засгийн шилжилтээр анх тавигдсан аливаа шахалтанд авталгүйгээр өөрийн санаа, бодолоо илэрхийлэх, үнэн информацаар хангагдах, нийгмийн гарал, шашин, итгэл, нас, хүйс үл хамааран сонгох ба сонгогдох боломжийг бүрдүүлсэн бол демократ системийн амжилт. Гэтэл зарим улсад демократыг чөлөөт сонгуулиар тодорхойлдог. ЗХУ-ыг нурах агшинд гарсан зорилго үгүй төрийн эргэлтийн үр дүн бол зүүн Европын нөлөөд хэт автсан өмнөх системийн өөрчлөлт байв.

Сөрөг хүчин үгүй демократ парламент, хэвлэлийн хаалттай ертөнц, чөлөөт бус нийгэм, хараат бус шүүх үгүй нийгмийн зүй али ч демократ системд орших учир дутагдалтай. Төрийн засгийн удирдлага зөвхөн удирдахаас гадна өөрсдөө хуулинд захирагдаж бас удирдлагадаа удирдагдаж буй тохиолдолд л демократ систем гэж нэрлэх боломжтой. Иргэдийн оролцоо демократ системд чухал рольтой. Өөрөөр хэлбэл индивидум болон иргэдийн оролцоо нийтийг төлөөлөх төлөөлөгчдийг тэнцүү зөвээр зөв сонгох. Иргэд өөрсдөө идэвх үгүй хандсанаар улсыг удирдах субъект биш, харин сонгон төлөөлүүлсэн цөөн хүмүүсийн объект болох тохиолдол бий. Тиймээс иргэд боловсролтой, политикийн мэдлэгтэй байснаар тухайн демократжилт зүйгээр хэрэгжих боломжтой.

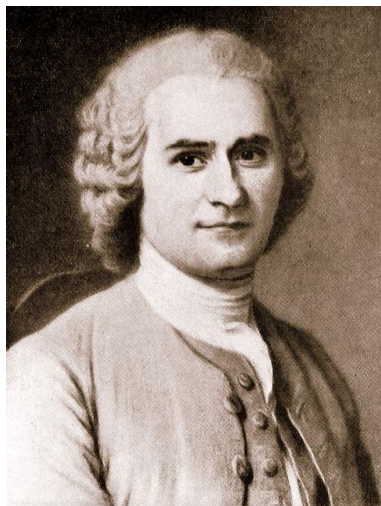
Баяраагийн ГАНХӨЛӨГ

Хүн юмыг тааруулж бас ханамжтай байж
чадвал хөгшин нас зовлон биш.
Харин тааруулдаггүй хэтрүүлдэг
гэвэл залуу нас ч гэсэн
зовлонгоор дүүрэн.

Плато.

ПЕДАГОГИЙН /ХҮМҮҮЖЛИЙН ФИЛОСОФИ

Жен-Жекес Роуссо /Францын философич, 1712-1778/

Эмил буюу хүмүүжлийн тухай

Нэгдүгээр дэвтэр

Бүхий л бүтээгчийн гараас ирснүүд бидэнд сайн, бүхий л хүний гарт орнууд өөрийн төрхөө алдана. Хүн газар, хөрсийг ухна, бусдын хийснийг өсгөж үржүүлнэ, мод тарина, бусдын жимс жимсгэнийг зөөнө. Хүн климаг хольж хутгана, элементүүд бас эрэн зуунуудыг хольж хутгана. Хүн нохойгоо зовооно, морио зовооно, боолоо зовооно. Хүн бүгдийг айлгана, өөрчилнө. Тэр гэмтчихсэнд дуртай. Монсторт дуртай. Натурын хийсэн болгоныг өөрчлөх гэнэ. Тэр ч бүү хэл хүнийг. Хүн бусдыг циркийн морь шиг л сургах гэнэ. Түүний метод бусдад таарах ёстой. Бас модыг тахийлгахтай адил түүнд хүн тахийх ёстой гэнэ.

Тэр бүгдгүйгээр бүхий л зүйлс хэцүүдэх байсан. Бидний хүн төрөл ч гэсэн хагас хэлбэртэйгээр оршихгүй. Одоогоор харахад хүн төрөхдөө өөрөөрөө л байсан хүн цаашид өөрчлөгдөнө. Урьдчилан дүгнэнэ, дүрэм горим, өгөгдсөн жишээнүүд. Энэ бүгд нийгмийн талбарууд. Түүнд бид живнэ. Бидний натур багалзуурдагдана. Үүнтэй адил юу ч үгүй. Энэ бүгд замын голд ургасан модтой адил. Түүнийг хаа хаанаас мөргөсөөр бас тахийлгасаар.

Уяхан тодхон хардаг ээж хүн тан руу би хандъя.

Өсч өндийж буй модыг бас хүмүүсийн эндүүрсэн айдсуудаас хамгаалахыг та мэднэ шүү дээ. Залуухан өсч буйг арчил. Бас унд өг. Үхэхээс өмнө. Хожмын өдөр тарьсан үр чинь жимсээ өгнө. Хүүхдийнхээ амин сүнснийг энхжүүл. Бусад хүмүүс магадгүй түүнээс халих буй. Харин та ганцаараа хил хязгаарыг тогтоох ёстой.

Ургамал арчилснаар өсдөг. Харин хүн хүмүүжлээр өсдөг. Хэрвээ хүн төрөхдөө том, хүчтэй гэвэл түүнд бие өсөх, мөн хүч ихсэх ямар ч шаардлагагүй бөгөөд гэтэл түүнийгээ хэрхэн хэрэглэхийг сурах ёстой. Магадгүй тэдгээр түүнд хэрэгцээгээ өгөхгүй байх боломжтой. Бусад түүнд биеийнхээ томыг, мөн өөрийнхөө хүчийг хэрхэн хэрэглэхийг зааж өгөхгүй бол тэр түүнийгээ мэдэхгүй байсаар зовлонд унаж үхэх болов уу? Хүн бүр л

хүүхэд цагийнхаа зовлонг ярьдаг. Гэтэл хүн ерөөсөө хүүхэд насыг эдлэхгүй гэвэл хүн төрөлхтөн устах жамтай.

Бид сул арчаагүй төрдөг. Тиймээс бидэнд хүч чадал хэрэгтэй. Бид ямар ч тусламжгүй төрдөг тул бусдын тус шаардлагатай. Бид тэнэг төрдөг. Тиймээс бидэнд оюун хэрэгтэй. Бидэнд төрөхөд дутагддаг харин насанд хүрсэн хойно чухал шаардлагатай зүйлс хүмүүжлээр олгогдох ёстой.

Хүмүүжил бидэнд натураас эсвэл хүнээс эсвэл юмсаас ирдэг. Бидний чадваруудын хөгжил болон эрхтнүүдийн хөгжил натураар хүмүүжүүлэгдэнэ. Харин тэдгээрийг бид хэрхэн хэрэглэж чадахыг сурахад хүнээр хүмүүжигдэнэ. Харин ямар зүйлстэй бид учирч тэдгээрийг бид хэрхэн үзсэн хувийн үзлүүд юмсаар хүмүүжигдэнэ.

Тэгэхээр бид гурван төрлийн сургах мастеруудын төрлүүдээр боловсрогдоно. Хэрвээ сурагчид дээрх сургасан төрлүүд зөрчилдвөл муу хүмүүжигдсэн. Тиймээс өөрөө өөртэйгөө үргэлжийн зөрчилтэй. Харин дотоод нэгэн зорилгод чиглэсэн хүн өөрийн зорилгодоо хүрэн бас тууштай амьдарна. Ийм хүн зөв хүмүүжигдсэн.

Энэ гурван хүмүүжлийн төрлийн эхнийх болох натур биднээс шалтгаангүй. Юмс биднээс бага зэрэг шалтгаантай. Харин хүмүүсээс гэсэн төрөл биднээс өөрсдөөс зөвхөн шалтгаална. Ядаж урьдчилсан нөхцлүүд бүрдвэл бид өөрсдийнхөө жинхэнэ эзэн болно. Хэн тэгэхээр хүүхдэд ярьж байгаа яриа, зааж буй үйлдлүүдийг тодорхойлох вэ?

Хэрвээ хүмүүжил урлаг болох цагт тэр боломжоо алдана. Яагаад гэвэл түүнд хэрэгцээтэй зайлшгүй зүйлс зөвхөн хүний гарт биш хүн өөрийнхөө зүтгэлээр зорилгодоо хүрэхэд бас хүнд өөрт аз хэрэгтэй. Тиймээс зөвхөн зүтгэл биш.

Тэгэхээр энэ зорилго юу вэ?

Энэ бол натур өөрөө. Бид үүнийг баталсан. Гурван хүмүүжүүлэх төрлүүд нийлэн амжилтанд хүрэхэд бусад хоёрыг бидний нөлөөгүйгээр гүйцэтгэх ёстой. Магадгүй натур гэсэн ойлголт дэндүү вагэ. Тиймээс түүнийг одоо онож хэлэх чухал.

Натураасаа гэсэн ойлголт зөвхөн дасал гэснийг илэрхийлнэ. Энэ юу гэсэн үг вэ? Тэгэхээр зарим даслууд бусдын даралтаар буй болдоггүй гэж үү? Жишээлбэл ургамлыг огцом дээш ургуулахгүйгээр өөрчлөх боломжтой. Түүнийг тахийлгаж ургууллаа гэхэд тахийсан зүгрүүгээ үргэлжлэн ургана. Гэхдээ түүний дотор гүйх шим тэжээл чиглэлээ өөрчлөхгүй тул ургамал цааш амьдрах боломжтой. Яг үүнтэй ижил хүнийг зүйрлүүлэх боломжтой. Хэдий хир хүмүүст адилхан нөхцөл олгогдоно, түүндээ дасан өсдөг. Тиймээс аль болох л натурын бишүүдийг хадгалан үлдэнэ. Харин хэдийд тухайн нөхцөл өөрчлөгдөнө, дассан дасал одоо зогсоно. Ингэж натураасаа гэсэн чанар цаашид үргэлжилнэ. Тиймээс хүмүүжүүлнэ гэдэг бас л дасал болгоно гэсэн үг. Хэрхэн хүмүүжсэнээ мартдаг алддаг хүмүүс бий юу? Мөн түүнийгээ хадгалдаг хүмүүс бий юу? Энэ хоёрыг ялгаа юундаа вэ?

Хэрвээ натур гэсэн үгийг шууд л натураасаа дасдаг гэсэн үгтэй адилтгавал бид энд яриж буй зүйлсээ шууд л зогсооно гэсэн ойлголт.

Бид төрөхдөө мэдрэмжтэй, тиймээс төрөхөөсөө авахуулаад ахуйдаа тойрон буй зүйлсээр мэдрэгдэнэ. Бид мэдэрснүүдээ ухаарах бүр тэр юмсыг бид нэг бол хайна, үгүй бол зайлуулна. Яагаад гэвэл тэдгээр юмс нэг бол таатай үгүй бол таагүй. Тухайн тэр юмстай бид нэг бол хармони-той үгүй бол хармони-гүй /аятай ба аягүй/. Ингэж бид ухамсраас өгөгдсөн азтайгийн тухай идеянууд болон мөн төгс гэсэн ойлголтуудыг энд хэрэглэх боломжтой. Эдгээрийг бид хэрэглэснээрээ нээлттэй бас оюунлагаар харьцана. Хэрвээ бид хэт дассан дасалдаа удирдагдана гэвэл их бага ч тэдгээр бидний урьдчилсан санаагаар нөлөөлөгдөнө. Ингэж өөрчлөгдөөгүй бидний өмнөх цаг үеийн зүйлс бидэн дотор буй натур гэж нэрлэгддэг. Төрөхөөсөө л би ийм гэсэн ойлголт.

Энэ л үндэс язгуурын тухай ойлголт руу бүгдийг эхлээд хандуулдаг. Энэ хэдийд бүтэмжтэй вэ гэхээр бидний ярьсан гурван хүмүүжлийн тухай төрлүүд хоорондоо

ялгаатай нөхцөлд. Хэрвээ тэдгээр хоорондоо эсрэг тэсрэг гэвэл юу болох вэ? Хэрвээ хүнийг өөрт зориулж биш бусдад зориулж хүмүүжүүлбэл юу болох вэ? Тэгвэл бүхий л аятайнууд боломжгүй болно. Хэрвээ хүмүүжүүлэхдээ натурын эсрэг мөн нийгмийн инстцуудийн эсрэг хүмүүжүүлнэ гэвэл түүнийг нэг бол хүн болгож эс үгүй бол төрийн иргэн болгож хүмүүжүүлэх хоёрын али нэгийг шийдэх хэрэгтэй. Түүнээс биш хоёуланг нэг л хүнд бүтээх боломжгүй.

Нийгэмд буй групп буюу бүлэглэл бүр хэдийгээр дотроо нэгдэлтэй ч бүгд гэсэн ойлголтоос холддог. Эх орон ч, хүн ч харийн хүний эсрэг хатуу. Тиймээс тэр хүн л гэж нүдэнд харагдахаас өөрөөр юу ч болж харагдахгүй. Үүнийг хорих боломжгүй ч энэ бага зэргийн жигшил. Хамгийн гол бол хүн хамтран амьдарч буй хүмүүсдээ сайн байх. Жишээлбэл спартанчууд гадагшаагаа болохоор хичээл зүтгэлтэй, харамч, бас зүй ёс алддаг. Зөвхөн хэрэм дотроо л нийтэч эрхүүдийг хүндэлсэн байжээ. Тиймээс үүрэг даалгаврын тухай бичсэн номнуудаас болгоомжил. Яагаад гэвэл тэдгээр өдөр тутмын амьдралаас хөндийрсөн космо политиуд. Хэрвээ иймэрхүү маягаар хүн философидно гэвэл Татарчуудыг дуурайцгаа. Тиймээс тэдэнд айл хөршөө хүндлэхийг тушаа.

Натураасаа хүн өөрөө бол бүгд тэр хэсэглээгүй нэгэн мөн абсолют бүтэн. Тиймээс тэр зөвхөн өөртэйгээ буюу мөн өөртэйгээ ижлүүдтэй харьцана. Иргэн хүн гэдэг бутархай тоо. Тэр зөвхөн хуваагч тооноос хамааралтай. Тиймээс түүний үнэн бүтэнтэй харьцаатай бөгөөд үүнийг нийгмийн бүтэн буюу бүтэц гэнэ. Хамгийн сайн нийгмийн байгууламжууд юуг чаддаг вэ гэхээр хүнээс натурыг салгадаг. Тиймээс абсолют экзистенцийг сугалдаг. Ингэж түүнд релятивийг буюу хамаатайг өгдөг. Ингэж “би” гэсэн хувь хүнийг хамтын нэгжинд даалгадаг. Тиймээс нэг бүрчилсэн хүмүүс ганц биш харин нэгэн нэгжийн нэгэн хэсэг болдог. Ингэснээрээ ганцаараа биш нийгмийн бүтэнтэй хамтран бүтнээр мэдэрч эхэлнэ. Жишээлбэл Ромын иргэн ромчин. Тиймээс эх орондоо хайртай тул өөрөө өөрийгөө золиослоно. Картагачууд ч гэсэн өөрийгөө эзнийхээ өмч мэт мэдэрч түүнийхээ төлөө золиослогдоно. Тэд эх орныхоо төлөө, эзнийхээ төлөө тул ялагдаж баригдсан тохиолдолд өөрийнхөө амийг хэлтрүүлэхээс татгалздаг. Мэдээж иймэрхүү жишээнүүдийг өнөөдрийн амьдралд олохгүй.

Жишээлбэл Педеретус залуу хотынхоо хамгийн шилдэг 300 эрсийг шалгаруулалтанд тэнцээгүйгээр гэртээ ирэхдээ маш их баярласан гэдэг. Яагаад гэвэл тэр түүнээс илүү үнэтэй 300 эрс Спарта хотод байгаад тун их баярлажээ. Жинхэнэ иргэн гэж ийм л аж.

Спартагийн эмэгтэйчүүд төрүүлсэн таван хүүгээ эзэндээ зориулж хэдийд дайн эхлэх тэр мэдээг л зөвхөн хүлээдэг. Нэгэн өдөр таван хүүгээ дайнд илгээсний дараа Хэлот Спартагийн тэр эмэгтэйд ирж мэдээ хүргэжээ. Хэлотоос Спартагийн эмэгтэй хөл гараа салгалуулан асуужээ. Хэлот түүнд таван хүү чинь алуулчихлаа гэж мэдээлсэнд Спартагийн эмэгтэй “Боол чамаас би хүүхдүүдээ асуусан уу? Чамаас би дайнд ялсан уу? гэж асуухыг хүссэн” гэж хэлж гэнэ. Ялсан гэж хариулахад таван хүүгийн эх сүм рүү очиж бурхдад баярласнаа илэрхийлэн мөргөжээ. Энэ бол үнэнч иргэн эмэгтэйн дүр.

Иргэний дэг журамтай нийгэмд хүн натурынхаа сэтгэлийг хадгалахыг хүсвэл тэр хүн юу хүссэнийгээ мэдэхгүйтэй адил. Тэр хүн өөртэйгөө зөрчилдөж автагдал болон үүрэг хоёрынхоо завсар найгаж тэгснээрээ хэзээ ч хүн ч болохгүй, мөн төрийн иргэн ч болж чадахгүй. Тиймээс өөрөө өөртөө ч хэрэгцээгүй, ахуйнхаа хүмүүст ч хэрэгцээгүй. Тиймэрхүү хүмүүс бол өнөөдрийн буржуанууд. Тэд хэн ч биш. Хүн хэн нэгэн байхын тулд өөртөө үнэнч байхын тулд тэгснээрээ үргэлжийн төгс нэгж байхын тулд хүн яг ярьж байгаа шигээ үйлдэх л чухал. Хүн өөрийн гэсэн шийдвэртэйгээр шийдэл гаргах ёстой. Хүн өргөн тод харж түүнийхээ дараахи шийдлийнхээ төлөө тууштай явах чухал. Энэ гайхамшигийг харуулахын тулд хүн үү? Эсвэл төрийн иргэн үү? гэдгийг бид гайхамшиг гэж нэрлэх бөгөөд хэн тэгж хүн ч байж мөн төрийн иргэн ч байж чадах болоо?

Энэ хоёр зөрчилтэй зүйлсээс зайлшгүйгээр хоёр төрлийн боловсролын хэлбэрүүд үүснэ. Үүнд: нэгд нийтийн буюу ерөнхий, хоёрт хувийн буюу гэрийн.

Хэрвээ та нийтийн хүмүүжлийн тухай төсөөлөлтэй болохыг хүсвэл Платогын “Төр” номыг унш. Тэр ном гарчигийнхаа илэрхийлснээр зөвхөн политикин тухай ном биш. Энэ ном хүмүүжлийн тухай үнэхээр гоё ном. Хэрвээ хүн тархины хомсдолтой хүмүүсийн тухай ярихыг хүсвэл Платогын бичсэнээс иш тат. Хэрвээ Лэгурк хүмүүжлийн тухай хэлсэнээ бичсэн бол түүнийг би дэндүү абсурд гэнэ. Плато хүний зүрх сэтгэлийг хөдлөгсөнөөс өөр зүйл хийгээгүй шүү дээ. Гэтэл Лэгурк хүнийг натураас холдуулсан.

Нийтийн хүмүүжил гэж хэзээ ч оршоогүй, мөн цааш хэзээ ч оршихгүй. Яагаад гэвэл хаана эх орон байхгүй тэнд төрийн иргэн гэж байхгүй. Энэ хоёр эх орон ба төрийн иргэн гэсэн үгнүүд орчин үеийн хэлнээс хасагдах ёстой. Үүний шалтгааныг би мэднэ. Гэхдээ энд би нэрлэхгүй. Яагаад гэвэл эдгээр миний энд ярьж буй сэдэвтэй ямарч хамаагүй.

Натураас заяасан төрх тухайн хүний өөрийн төлөв гэсэн энэ хоёр шинжийг эсрэг тэсрэг хандуулж, мөн шахаж шаардсанаар хүн аль ч тал руу хөгжиж зорилгодоо хүрч чаддаггүй. Ингэж хүн зөрчилдсөнөөр бүхэл амьдралын турш эргэлзэж хэлбэлзэж явсаар өөрөө өөртэйгөө зохицож өөрийгөө олохгүй явсаар зөвхөн өөртөө биш мөн бусдад олигтой хэрэг болдоггүй.

Тиймээс ердөө л гэрийн болон натураасаа шинжтэй хүмүүжил үлддэг. Хэрвээ хүн зөвхөн өөртөө л зориулж хүмүүжсэн гэвэл ахуйдаа ямар утгатай вэ? Хэрвээ энэ хоёр хүмүүжүүлэх замыг нэгэн зүйл болгон нэгтгэж чадвал хүн өөрөө өөртөө зөрчилгүйгээр явж мөн өөрийнхөө жаргалд хүрэхэд саад болох зүйлсээ арилгаж чадна. Хэрвээ тухайн хүн хэн болж вэ гэдгийг үнэлж дүгнэхийн тулд түүний юунд автагдахыг ажиглах, түүний хөгжил дэвшлийг дагаж шинжих, мөн өөрийнхөө замаар хэрхэн явсныг ажиг хэрэгтэй. Нэг үгээр хэлэхэд хүн натураасаа ямар вэ гэдгийг таних хэрэгтэй. Миний бодлоор энэ номыг уншиж дууссан хүн энд ярьж буй чиглэлд бага ч гэсэн алхамаар ойртох болно.

Ийм ховор хүнийг боловсруулахад бид юу хийх ёстой вэ? Эргэлзээгүйгээр бид олон зүйлийг хийхээс татгалзах хэрэгтэй. Хэрвээ зөвхөн бүхний эсрэг явна гэвэл сэргэлэнтэх асуудал гарна. Хэрвээ далай давалгаатай гэвэл тэр давалгаанд өртөгдөхгүйн тулд доош зангуугаа хаях хэрэгтэй. Тиймээс залуурчин хүү минь усан онгоцоо хөвүүлэхгүйн тулд зангуугаа сайн зоогдсон гэдэгт найдах хэрэгтэй.

Социалын дэг журам тодорхой болсон нийгэмд хүн бүрийн хаана ажиллах байр тодорхой тул түүнд зориулагдан хүмүүжигдэнэ. Хэрвээ тухайн хүн тэр ноогдсон байраа орхино гэвэл өөр хаана ч хэрэг болохгүй. Хүмүүжил тэгэхээр хэдий болтол ашигтай вэ гэхээр зөвхөн ээж аавын заасан хуви заяагаар явах замтай л таарах ёстой. Үүнээс өөр тохиолдолд тэд үрсээ хохироодог. Жишээлбэл Египт оронд хүү эцгийнхээ мэргэжлийг заавал өвлөх заншилтай тул хүүгээ хүмүүжүүлсэн хүмүүжил баталгаатай зорилготой. Гэтэл хаана ч очсон хамаагүй үргэлж солигдох хөдөлгөөнд буй нийгмүүдэд хүү хаана очихоо мэдэхгүй тул түүнийг хэрхэн хүмүүжүүлэх хүмүүжил тодорхой биш.

Натураасаа дэг журам хийгдсэн нийгэмд хүмүүс бүгд адилхан тул зөвхөн хүн байх л тэдний хамтарсан мэргэжил. Хүн байхад зориулагдан хүмүүжигдсэн хүн ямар ч даалгаврыг биелүүлэх чадвартай. Жишээлбэл миний хүү буу зэвсэг үйлдвэрлэнэ үү, сүмд очиж сууна уу, шүүхийн ордонд өмгөөлөгч хийнэ үү надад бүгд адилхан. Яагаад гэвэл энд эцэг, эх шийдэхээс өмнө натур түүнийг хүний амьдралд сургана. Амьдрал бол өөрөө мэргэжил. Түүнийг л би хүүдээ сургахыг хүснэ. Түүний дараа хүү минь миний гараас гарлаа гэхэд тэр албан хаагч болохгүй, цэрэг болохгүй, лам ч болохгүй. Харин тэр хүнээрээ байна. Шаардлага гарвал тэр хүн ямар л байх ёстой бусдын адил түүнийг хийж чадах ёстой. Өөр газар луу явуулсан ч тэр нэгд хүн байж чаддаг тул юуг ч хийж чадна.

Бид хүнд юуг сургах вэ гэвэл амьдралд хаана хэрхэн байрлахыг сургах ёстой. Хэн амьдралын сайныг ч, мууг ч илүү тэвчиж чадна, тэр минийхээр бол хамгийн сайн хүмүүжсэн хүн. Жинхэнэ хүмүүжил хэрхэн явагдах ёстой вэ гэвэл зааж онолдохдоо биш харин практик амьдралд дасгал хийлгэх чухал. Бид амьдарч эхлэхээрээ л сурч эхлэдэг.

Бидний хамгийн сайн багш хэн байсан бэ гэвэл Аммэ байсан. Энэ хүн хэний ч хүүхдийг хөхүүлэхээс татгалздаггүй хүн байжээ. Хүмүүжил гэдэг үг хуучуулын хувьд өөрийн гэсэн учиртай байсан. Хүмүүжлийн учир юу вэ гэхээр өсгөх гэсэн үг. Хүүхдийг өсгөх хүмүүжүүлэх мөн сургах гэдэг асрагч, хүмүүжүүлэгч, мөн багш гэсэн гурван төрлийн ажлыг хэлнэ. Гэтэл энэ гурван том ялгаа буруу ойлгогддог. Зөв замдаа орохын тулд хүүхэд зөвхөн ганцхан л удирдагчийг дагах ёстой гэдэг.

Бид хүүхдүүдээ хараад юу гэж ойлгох вэ гэхээр тэд чинь хэзээ нэгэн цагт хүн байх бүхий л хувь тавилан тохиолдлуудтай учирна шүү дээ гэдгийг бодох хэрэгтэй. Хэрвээ хүүхэд ганцхан л газар төрснийхөө дараа амьдарч тэндээсээ хэзээ ч холдож явахгүй гэвэл бусдад хувь заяагаа даатгагдах ёсгүй. Гэтэл хорвоод бүх л юм өөрчлөгддөг тул хүүхдийг өсгөхдөө, мөн хүмүүжүүлэхдээ хэзээ ч өөрийнхөө гэрээс явахгүй юм шиг хүмүүжүүлнэ гэвэл зөвхөн л өөрийнхөө таньдаг хүмүүсийнхээ дунд үргэлжийн байх боломж бий юу гэсэн асуулт гарна. Гэтэл хүүхэд өсөж өндийснийхөө дараа гэрээсээ нэг л алхам холдлоо гэхэд дараагийн шат руу алдагдлаа гэсэн үг. Гэтэл хэрхэн өвдөхийг хэн ч заагаагүй байдаг. Тиймээс хүүхдийг өвдөхийг мэдэрч сургах хэрэгтэй.

Хүн бүр зөвхөн өөрийнхөө л хүүхдийг хамгаалах гэдэг. Гэтэл энэ хангалтгүй. Хүүхдийг өөрөө өөрийгөө хамгаалж сургах хэрэгтэй. Тохиолдсон гай зовлонг дааж чаддагаар сургах хэрэгтэй. Баян тансаг, эсвэл ядуу хоосноор амьдрахад өөрийгөө авч явж чадахаар хүмүүжүүлэх хэрэгтэй. Хүйтэн жаварт ч, халуун наранд ч, аль ч газар оронд амьдарч чадахаар хүмүүжүүлэх хэрэгтэй. Та нар хүүхдээ хэзээ ч үхэхгүй юм шиг л хүмүүжүүлнэ. Гэтэл хэзээ нэгэн цагт үхнэ шүү дээ. Хэдийгээр үхэл та нараас болоогүй ч гэсэн үхлээ гэхэд та нар л буруутай. Эцсийн эцэст үхлээс зайлуулахдаа биш харин амьдралд барих л чухал. Амьдрал амьсгалах биш. Харин хөдөлмөрлөх. Энэ юу гэсэн үг вэ гэхээр эд эрхтэнүүдээ хэрэглэх, мэдрэлээ ажлуулах, чадвараа ажлуулах. Өөртөө буй бүх л зүйлээ хэрэглэх. Эксистенцээ баталгаажуулахын тулд ухаанаа хэрэглэх хэрэгтэй. Хэн олон жил амьдарсан бэ гэдэгтээ биш, харин хэн амьдралыг эрчимтэй амталж чадсан бэ гэдэг л чухал. Төрөхдөө л үхмэл байсан гэвэл зуу насласан ч оршуулагдана. Харин цөөхөн жил ч гэсэн амьдралыг амьдарч чадсан бол залуухнаараа үхэх эмгэнэл биш хожил.

Бидний бүхий л цэцэрхэлүүд заавал үнэлэлт дүгнэлтүүд ажээ. Бидний бүхий л зан заншилуд түүнд захирагдах, түүнд дарагдах түүнд албадуулдаг зан заншилуд. Нийгэмчилсэн хүн дэлхий дээр боол болон төрж, боол мэт амьдарч, боолоороо үхнэ. Түүнийг төрөхөд хүн өлгийдөн боож албадна. Үхэхэд түүний авсыг хадаж албадна. Хэдийгээр тэр хүн дүртэй ч түүнийг бидний бүхий л байгуулсан байгууллагууд хүлээсээрээ хүлдэг. Хүүхэд төрөхөд толгой хавчигдсан бол эх барьж авч байгаа хүн толгойны хэлбэр өөрчлөгдлөө, түүнээсээ болж зовно гэдэг. ***Үүнтэй адил хүүхэд төрөхдөө бүтээгчээс анхлан буруу төрдөг гэдэг ба харин тэр буруу төрөхөд эх баригч толгойг зөв хэлбэрт оруулж, толгой доторхийг гагцхүү философичид зөв хэлбэрт оруулдаг.***

Гэтэл хүүхдийг төрөнгүүт л, хөл гарыг хөдлөнгүүт, чилээгээ гаргах зав өгөлгүйгээр өлгийдөж хүлдэг. Толгойг хөдөлгөх боломжгүйгээр орооно. Хөлийг хөдлөх боломжгүйгээр хүлнэ. Хоёр гарыг биед наалдуулан хүлнэ. Ингэж өлгийгөөр боож багласнаар хүүхэд ямарч хөдөлгөөнгүй болдог. Хүүхэд амьсгалж чадаж байгаад бид түүнийг азтай юм даа л гэж хэлнэ. Тэр ч бүү хэл өлгийдсөн хүүхэд хажуу тийш амаа барьж чадахгүй шүлсээ урсгана. Ингэж шүлсээ яаж ч урсгах учраа олохгүй тул ямар ч чөлөөтгүй хүлэгдсэний баримт. Эхийн гэдэс дотор удаан атрилдаж байх шаардлагатай тул дөнгөж төрсөн хүүхэд хөл гараа хөдөлгөх хүсэлтэй байдаг. Дөнгөж төрөөд л хөдлөж эхлэхэд өлгийдөж хөдөлгөөнийг зогсооно. Ингэж өлгийдсэн хүүхэд огт хөдөлгөөнгүй.

Биеийн эрхтнүүд өсөж хөгжихөд саад болсон дээрх саадууд зайлшгүй хөдөлгөөнийг саатуулна. Ингэж хүүхэд ямар ч үр ашиггүй хөдлөх гэж зүтгэж хүчээ алдана. Мөн өсөлт ч зогсоно. Магадгүй эхийнхээ гэдсэнд хөдлөх илүү чөлөөт мөн бага саадууд байсан болов уу? Гэтэл өлгийдүүлж хамаг зүйл бүгд шахагджээ. Ингэлээ гээд эхээс төрсний хэрэг гарсан уу?

Идэвхижүүлэх бас шахах гэх мэтээр хүүхдийн эрхтнүүдийг хашиж хорих, цусны эргэлтийг ч зогсооно. Ингэж хүч сууж өсөхийг саатуулна. Иймэрхүү хүүхдийг өсгөх арга барил байхгүй газар хүн өсөх боломжтой хүчтэй болох боломжтой бөгөөд биеийн уртын харьцаа ч зөв өснө. Хүүхдийг чөлөөтэй хөдөлгөснөөр бие чөлөөтэй хөгжих боломжтой болохоос харин өлгийдвөл хөгжил зогсоно.

Иймэрхүү өлгийдөлтүүд хүүхдийг хөгжихөд хэрхэн саатуулдаг вэ? Тэдний мэдрэмжүүд зөвхөн л өвдөхийг мэдэрнэ. Тиймээс тэд тэвчээрээ алдан уйлдаг. Тэдний хамгийн анхны хэл уйлах мөн үү? Төрөхөөсөө эхлээд хүүхдийг уйлахыг бид мэднэ. Түүний дараа түүнийг өлгийдөж хүлнэ. Энэ бол хамгийн анхны зовоох ажлын эхлэл. Хэрвээ таныг хүүхэд шиг өлгийдвөл түүнээс ч чанга чарлан уйлна шүү дээ. Хаанаас ийм ухамсаргүй зан заншил гаралтай вэ? Энэ бол натурын эсрэг зан заншил. Хэзээнээс эхлэж хүүхдээ өсгөхөөс татгалзсан эхчүүд ашиг хайсан эмэгтэйчүүдэд хүүхдээ өгдөг тул тэд нэгэнт өөрийн төрсөн хүүхэд биш учраас өлгийдөж уйлахыг тоохгүй байжээ. Хэрвээ хүүхдийг чөлөөтэй бол үргэлж анхаарлаа хандуулах шаардлагатай. Гэтэл өлгийдсөн хүүхдийг хаа ч юм нэг буланд хэдий хугацаагаар ч орхих боломжтой. Тэр ч бүү хэл өлгийтэй хүүхдийг хананаас өлгөнө. Ийм хүүхдийн нүүр хөхөрч цусны эргэлт дутагддаг. Яагаад ийм хүүхэд уйлдаггүй вэ гэхээр бүх л хүч барагдсан тул.

Санжаадоржийн МОЛОР-ЭРДЭНЭ

Төгсгөлгүй гэдэг

Төгсгөлийн нөгөө тал.

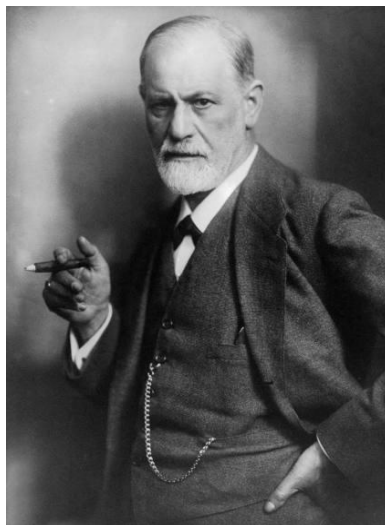
Харин төгсгөл төгсгөлгүйгийн нөгөө тал.

Хегел.

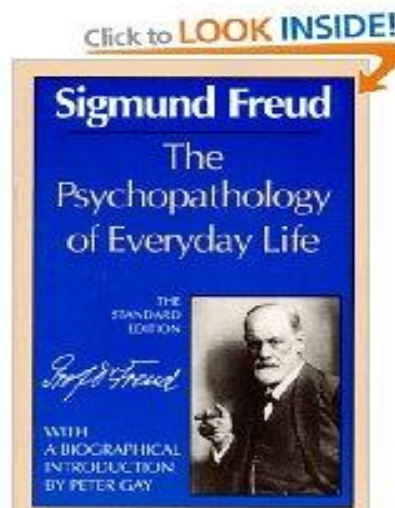
ПСИХОЛОГИ /СЭТГЭЛ СУДЛАЛ/

Өдөр тутмын амьдралын психопатологи

Сигмунд Фройд /Австрийн психологич, 1856-1939/

“Өүний төрх”-ийн комплекс асуудлыг хөндөж, реалаас илүү тодорхой идэвх хэвийн ба хэвийн бус мантил байдлын хоорондох завсрын тухай өгүүлсэн *Иүэйи а;дүүедеа даид олдаа* гэж ааеиа. “Өдөр тутмын амьдралын психопатологи” *дүүүүд 12 а;еуаоуе үе ииүа* С.Фройд 1901 онд хэвлүүлсэн. Австрийн хаант улсын Моравиан тосгонд *үауе аедееи аврэй* гэр бүлд *өгөа дидеи* С.Фройд 1881 онд “Доод төрлийн загаснуудын мэдрэлийн нугас” *дүүүүд ииддидиде* сэдвээр ангаах ухааны докторын зэрэг хамгаалаж ааеауу. *Оудаууд* мантил өвчнүүдийн кэйсүүд гэж нэрлэгддэг хистер, невроз зэргийг судлах явцдаа өөрийн психоанализийн системийг хөгжүүлж ааеиа.

И АУЕУА. Оноосон нэрийг мартаж

Би 1898 онд “On the Psychic Mechanism of Forgetfulness” гарчигтай эссэг хэвлүүлсэн. Одоо үүний агуулгыг дахин давтах ба дискусаа гүнзгийрүүлэхийн тулд эхлэл цэгээ эндээс авлаа. Үүнд оноосон нэрийг темпорараар мартдаг түгээмэл кейсүүдэд психологийн анализ хийсэн бөгөөд би өөр дээрх ажиглалтын жишээнээс санамжийн психик функцийн алдааны олон давтагддаг ба практикаар чухал биш тохиолдол гэдэг дүгнэлтэнд хүрсэн. Гэхдээ энэ гаргасан тайлбар дээрхи феноменийг тайлбарлаж ирсэн одоог хүртэлх дасал болсон тайлбараас ялгаатай.

Хэрэв дундаж нэг психологич бидний мэддэг гэдэгтээ бат нэг нэрийг эргэн дуудахдаа ихэвчлэн алддаг гэдгийг хэрхэн тайлбарлах ёстой болбол бидний бусад санамжаас илүүгээр оноосон нэрнүүд мартагдахдаа амархан гэж тэр хариулж болно. Магадгүй тэр психологич оноосон нэрийн “мартагдах преференц”-ийн тухай байж болох шалтгааныг өгсөн, харин тэр энэ процессын хувьд ямар нэг гүн детерминантыг таамаглаагүй.

Би темпорар марталтын феноменийг генэрал биш ч гэсэн зарим кейсүүдэд тодорхой харагддаг хачирхалтай зүйлсийг ажигласнаар шалгахад хүрсэн. Үүнд зөвхөн мартахаа хамаарах биш, бас буруу реколлекц хамаарна. Хэн ухаандаа оргосон нэрийг дуудахыг оролдох үед бусад жишээлбэл субститутив нэрэнд хүргэдэг. Хэдийгээр энэ нэр буруу гэдгээр түргэн хугацаанд танигдах ёстой ч илүү тууштайгаар өөрсөдөө тулгагддаг. Ингээд хаягдсан нэрийг рэпродукцлэхэд хүргэх тухайн процесс дисплэс болдог ба хүнийг инкоррэкт субститутэд хүргэдэг.

Энэ дисплесмент психикийн асуудал биш хэдий ч тодорхой дараалалтай мөн рационал замаар явагддаг гэж би таамагласан. Өөрөөр хэлэхэд субститутив нэр хаягдсан нэртэйгээ шууд релацтай бөгөөд энэ коннекцийг демонстрацалж чадвал мартагдсан нэрний оригин дээр гэрэл тусна гэдэгт найдна.

1898 онд Орвэйтогийн пөмбөгөр оройн “Last judgement” гэдэг ханын зургийн бүтээлчийг эргэн дуудах гэж үр дүнгүй оролдсон жишээгээ би энд анализаар сонголоо. Хаягдсан нэр болох Signorelli -ийн оронд хоёр ондоо Botticelli болон Boltraffio гэдэг бүтээлчийн нэр маш их шахалтаар тулгагдсан ба миний түргэн хугацааны болон тодорхой ялгалтаар инкоррэкт гэдгээр буцаагдсан. Ондоо хүн надад коррэкт нэрийг илэрхийлэхэд би түүнийг ямар ч эргэлзээгүйгээр таньсан. Signorelli -гоос Botticelli болон Boltraffio руу хүргэсэн дисплесментийн нөлөөлсөн болон ассоциацалсан мөрүүдийн шалгалт доорх үр дүнд хүргэсэн.

А. Signorelli нэрийн оргосон шалтгааныг энэ нэрний өөрийн гайхамшгаас хайх ч биш эсвэл энэ засвар орсон коннекцийн психологийн характер ч биш. Мартагдсан нэрийг субститутчилсан нэрнүүдийн нэг Botticelli гэдэгээр танил байсан ба надад тэр Меланс сургуульд харъяалагддаг гэдгээс илүү хэцүүгээр хэлж чадсан эзэмшигчийн тухай Boltraffio субститутаас зарим талаараа илүү танил байсан. Нэр марталтын коннекц надад гэмгүй гэж тусгагдсан газраас авсан ба холгүй тайлбарт хүргэсэн. Би нэгэн удаа Ragusa Dalmatia -аас Herzegovina буудал руу танихгүй хүнтэй сүйх тэргээр аялсан. Бидний яриа Итали руу аялсан аялалын тухай өрнөсөн ба би шинэ танилаасаа Орвейтод очсон, мөн тэндэхийн алдарт ханын зургийг харсан эсэх тухай асуусан.

Б. Би энэ ярианы өмнө дискусдсэн сэдвийг эргэн дуудсаны дараах хүртэл нэр марталтыг тайлбарлаж чадаагүй. Энэ марталт түүнийг өмнөх сэдвээр нөлөөлөн шинээр гарч ирсэн сэдвийн *дистурбанцаар* мэдэгдсэнээр өөрөө бүтээгдсэн. Товчхондоо би аялалын танилаасаа хэрэв Орвейтод очсон бол гэж асуухаасаа өмнө түүнтэй Bosnia болон Herzegovina -д амьдардаг Туркуудын заншлын талаар дискусдсэн. Би тэдний дунд медициний дадлага хийсэн хамтран ажиллагчаасаа юу сонссоноо релацалсан. Тэр хэлэхдээ: “Тэд эмчид бүрэн итгэл үзүүлдэг ба хувь тавиландаа бүрмөсөн бууж өгдөг”. Тэрбээр өвчтөнд туслалцаагүй гэдгийг хэлэх гэж өөрийгөө хүчлэхэд, тэд хариулахдаа: “Sir

(Herr)⁷ what can I say? I know that if he could be saved you would save him” /Эрхэм ээ, би юу хэлж чадах вэ? Хэрэв тэр аврагдаж чадах бол та түүнийг аврана гэдгийг би мэднэ/

Эдгээр өгүүлбэрээс бид *Signorelli, Botticelli, Boltraffio* нэрүүдийн хооронд ассоциацийн төрлүүдээс засвар орж болох *Bosnia Herzegovina* нэрүүд болон үгийг олж болно.

В. Босниагийн Туркуудын заншлуудтай холбоотой гэх мэт хэсэг бодлууд дараагийн бодлоо тасалдуулах боломжтой гэж би таамагласан, яагаад гэвэл тухайн бодол төгсгөлд очихоос өмнө би анхаарлаа холдуулсан. Би эргэн дуудахын тулд өөрийн санамжинд эхнийхийн дараах хоёрдугаар анекдоттой релацлахыг хүссэн. Эдгээр Туркууд сексийн баяслыг ондоо бүхнээс илүү үнэлдэг ба сексийн дистурбанцад тэд амьдралаа алдах аюулд хүрвэл өөрсдийн хүлцэнгүйн эсрэг цөхрөлд нийлдэг. Миний хамтран ажиллагчийн өвчтөнүүдийн нэг түүнд нэгэн удаа “*For you know, Sir (Herr) if it ceases, life no longer any charm*”. /Таны мэдэхийн хувид эрхэм ээ, хэрэв энэ зогсдог бол амидрал ямар нэг татах увидас үгүй/ гэж хэлжээ.

Би энэ характерийн онцлогийг хэлэхээс түдгэлзсэн, яагаад гэвэл гадны хүнтэй ярилцсан яриандаа нарийн сэдэв хөндөхийг хүсээгүй. Гэвч цааш үргэлжлүүлсэн. Түүнчлэн ‘*Death and Sexuality*’ гэдэг сэдэвээр надад өөрөө ассоциацалсан бодлын үргэлжлэлээс анхаарлаа холдуулсан. Би тэр үед Трафойд хурлаар очиход буюу хоёр долоо хоногийн өмнө хүлээн авсан захианы үйлчлэлд дараастай байсан. Би нэгэн өвчтөндөө түүний амьдрал эдгэрэшгүй сексийн дистурбанцаас болоод төгсөнө гэдгийг хэлэхийн тулд ихээхэн чармайлт зарцуулсан. Үүнийг би гунигт явдал гэдгийг мэднэ, бас үүнтэй коннектэлсэн бүхий л зүйл *Herzegovina* -ийн аялалын үеэр миний ухааны реколлекцэд ирээгүй. Гэсэн ч *Trafoi* болон *Boltraffio* -гийн хоорондох зохицол энэ дурсамж намайг тухайн мөчид өөрийн анхаарлын интенционал заалтыг харгалзалгүй активитид авчирсан гэж таамаглахад хүргэдэг.

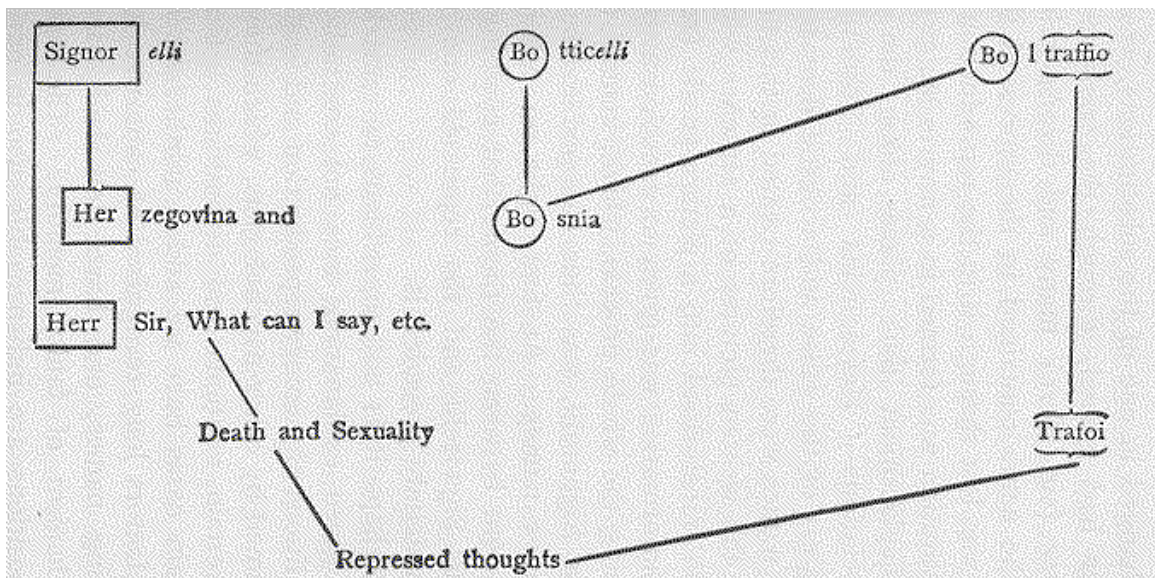
Г. Би *Signorelli* нэрний марталт гэнэтийн тохиолдол гэж үзэж чадахгүй. Энэ процесст ямар нэг *мотивын* нөлөөг таних ёстой. Миний бодлуудын коммуникацид тасалдлыг өдөөсөн (тухайлбал Туркуудын зуршилын тухай г. м.) бас тэдэнтэй коннектэлсэн тухайн бодлыг миний ухаанаас хасахад надад нөлөөлсөн. Мөн Трафойд болсон үйл явдлын талаарх захианд чиглэсэн миний мартахыг хүссэн зарим юм, бас зарим юмыг репрессдсэн байж болох гэх мэт мотивууд байсан. Би Орвэйтогийн мастерийн нэрнээс бусад юмыг мартахыг хүссэн боловч бусад бодол өөрөө болон тухайн нэрний хооронд ассоциацтай коннекцийн тухай авчирсан. Иймээс миний волицийн акт зорилгоо үгүйлсэн. Харин *би тухайн ондоо бодлыг мартахыг интенционалаар хүсэхэд өөрийнхөө хүслийн эсрэг нэгийг мартсан*. Эргэн дуудах дисинклинац нэг багтаамжийн эсрэг өөрөө чиглүүлсэн, ба эргэн санах инабилити ондоо нэгэнд тусгагддаг. Хэрэв энэ эргэн санах дисинклинац болон инабилити ижил багтаамжид хамаарсан бол тухайн кейс илүү энгийн байх мэдээж. Субститутив нэрнүүд энэ тайлбараас өмнө байсан шиг сайтар зөвтгөгдсөн мэт. Тэд надад юуг эргэн санахыг хүссэнээс юуг мартахыг хүссэнийг илүү сануулдаг ба зарим юмыг мартаж миний объект ямар нэг төгс амжилт эсвэл уналт аль ч биш гэдгийг надад харуулдаг.

Д. *Bosnia, Herzegovina* болон *Trafoi* нэрүүдийг багтаасан репрессдсэн сэдэв болон хаягдсан нэр хоёрын хооронд формчиглогдсон ассоциацийн натур мөн л хачин. 1898 онд оригиналаар тусгасан энэ засвар орсон уул бүдүүвчинд эдгээр ассоциацуудыг графикаар репрезентацлахыг оролдсон.

⁷ Herr- Германаар 1. Ноёнтон \эрхэм\

2. Эзэн

3. Тэнгэрийн эзэн гэсэн утгатай

Signorelli нэр хоёр хэсэгт хуваагдсан. Хос үе *elli* субституцийн нэгэнд өөрчлөгдөөгүй, нөгөө хэсэг *signor* (sir, Herr) -ийн орчуулгаар нэмэгдэхэд нэрний олон төрлийн релацууд репрэссдсэн сэдэвт багтаагдсан харин репродукцэд орчуулгаар хаягдсан. Түүний субституц Bosnia, Herzegovina -ийн учирын болон авианы демаркацыг үл хамааран ижил ассоциациудын дагуу хэсгээс авсан дисплексмент гэх суггестлэх замаар формчилогдсон. Тиймээс энэ процесст нэрнүүд зурган үгийн сүлжээнд хувирсан өгүүлбэрийн бичигдсэн зурагтай адилаар тооцсон. Signorelli нэрний оронд субститут нэрнүүдээр солигдсон бүхий л процессын тухай ухаанд информац өгөгдөөгүй. Анхнаасаа Signorelli нэрийг багтаасан сэдэв болон үүний өмнөхөн репрэссдсэн сэдэв хоёрын хооронд тодорхой релац үгүй.

Түүнчлэн энэ өгөгдсөн тайлбар санамжийн репродукцийн болзол ба тодорхой релацууд болон диспозицоос хайдаг бусад психологчдын таамагласан марталттай зөрчилддөггүй гэдгийг анзаарахад илүүдэхгүй. Зөвхөн тодорхой кейсүүдэд буй марталтыг нэрүүдэд каузативаар танигдсан факторуудад бид ондоо нэг мотивыг нэмсэн ба энэ буруу санамжийн механизмын өчүүхэн хэсэг. Таамагласан диспозицууд шаардсан нэрэн дээр ассоциаттайгаар контролдоход репрэссдсэн элементийг боломжтой болгох манай кейсэд чухал ба репрессийн дагуу үүнийг авчирдаг. Түүнчлэн репродукцийн илүү таатай болзлуудад буй ондоо нэг нэрэнд тохиолдоогүй. Үүний хувид сапрэссдсэн элемент зарим ондоо аргаар өөрийгөө нотлохын тулд тасралт үгүй оролдож болзошгүй. Гэвч үүнд тохиромжтой болзол таарахад л амжилтанд хүрдэг. Бусад удаад сапрэсс функцийн дистурбанц үгүйгээр амжилтанд хүрэх эсвэл бидний хэлсэнээр симптом үгүйгээр амжилтанд хүрдэг.

Буруу репродукцтай нэг нэр марталтын болзлуудыг бид дүгнэхдээ бидэнд

- 1) Ижилхэн мартагч тодорхой диспозиц,
- 2) Өмнөхөн ямар нэг хэсэгээс цухас авсан сапрэссийн процесс,
- 3) Багтаасан нэр ба өмнө сапрэссдсэн элемент хоёрын хоорондох *гадаад* ассоциацийн байгуулалтийн боломж эдгээр олддог.

Сүүлийн болзол энэ тухай авчиргах ихэнх кэйсүүдэд тохирдог ассоциацийн өчүүхэн шаардлагын төлөө хэт их үнэлэх ёсгүй байж болно. Гэвч энэ аливаа гадаад ассоциац шаардсан нэрний репродукцийг тасалдуулах сапрэссдсэн элементэд боломж өгөх нэг бүрийн болзлыг үнэхээр хангаж чадах эсэх, эсвэл бүхний дараа хоёр сэдвийн хоорондын илүү дотно коннект зайлшгүй шаардагдаагүй эсэх ялгаатай бөгөөд илүү хол хүрэх асуулт. Өнгөц анзаарснаар хэн нэгэн сүүлийн шаардлагаас татгалзахыг хүсч болох ба хангалттайгаар яг адил биш багтаамжид темпорал тааралтыг анзаардаг. Гэвч илүү нарийн шалгалтаар тухайн хоёр элемент (репрэссдсэн ба шинэ нэг) -ийн агуулгад ямар нэг

коннект буйгаас гадна гадаад ассоциацаар коннекцолсон гэдгийг олон дахин олох ба үүнийг Signorelli -гийн жишээнд демонстрацалж болно. Signorelli -гийн жишээний анализаар ойлгохын ашиг мэдээж бид энэ кейсийг тохиолддог нэг эсвэл тусгаарлагдсан процессоор тайлбарлах ёстой эсэхээс шалтгаалдаг. Би одоо буруу реколлекцтой ассоциацалсан нэрний марталт ихэвчлэн Signorelli -ийн кейсэд демонстрацалсантай ижил процессыг дагадаг гэдгийг баримтлах ёстой. Бараг бүхий л үед өөр дээрээ энэ феноменыг ажиглахад репрессээр мотивацлагдсан дээр үзүүлсэн байдалд үүнийг тайлбарлах боломжтой байсан.

Бидний анализын байдаг натурын тал болох ондоо нэг үзлийг би энд дурдах ёстой. Би хэн нэгэн инкоррект субститутчилсан нэрнүүд өөрсдөө тулгагдаагүй тэдгээрээс буруу реколлекцтой нэр марталтын кейсүүдийг ангид зөвтгөхгүй гэдэгт үнэмшинэ. Эдгээр субститутив нэрнүүд кейсүүдийн нэгэнд аяндаа тохиолддог ба бусад кейсүүдэд тэд аяндаа ирдэггүй. Тэд анхаарлын төвлөрөлтөөр гадна талд авчирч болдог ба аяндаа ирдэг гэх тэдгээр шиг репрессдсэн элемент ба хаягдсан нэрэнд ижил релацыг харуулдаг.

Хоёр факторууд субститутив нэрнүүдийг ухаанд авчираад аль нэг хэсэгт тоглох мэт. Эхлээд анхаарлын чармайлт, дараагийнх буюу психийн материалд дагалддаг дотоод детерминант. Би сүүлдээ хоёр элементийн хооронд шаардагдсан гадаад ассоциацуудаар өөрчлөгдсөн илүү том эсвэл илүү бага дөхөхүйцэд хүрсэн. Буруугаар реколлекцлохгүйгээр нэр мартагч их олон кейсүүд субститутив нэрний формацтай кейсэд хамаардаг учир тухайн механизм Signorelli -гийн жишээний али нэгэнд тохирдог. Гэвч би нэр марталтын бүх кейсүүдийг ижил бүлэгт хамаардаг гэж батлахаар зүтгэхгүй. Бас илүү их энгийн замаар эхэлдэг гэх нэр марталтын кейсүүд байдаг гэдэгт эргэлзээ үгүй. Хэрэв бид *оноосон нэрний энгийн марталтаас гадна репрессээр мотивацлагдсан байх ондоо нэг марталт* байна гэдэгийг баталвал хангалттай болгоомжтойгоор энэ хэргийн байдлыг репрезентацална.

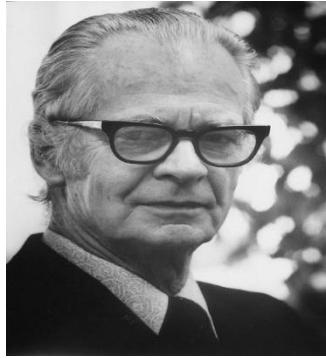
Балжиннямын НЯМГЭРЭЛ

- **Attention** - анхаарал: сонголттойгоор төвлөрөх эсвэл тухайн стимулуст чиглэх.
- **Character** - характер: психологичид ерөнхий нэр томъёогоор төрхийн мотиваци ба индивидуал хүн бүрийн хийдэг хувийн чанаруудыг дүрслэхдээ ашигладаг. Характер ихэнхдээ индивидуалийн төрхөнд төлөвших төрөлхийн, хөгжсөн бас олдмол мотивацуудад ашиглагддаг. Индивидуалийн мотивацийн эдгээр чанарууд хүүхэд насны бүхий л шатанд төлөвшдөг. Өсвөр насны сүүл буюу 17 насанд индивидуалийн характерт бүрэлдэх эдгээр чанарууд ганц ба ялгаатай бүхэлд хэвийнээр нэгдсэн байдаг. Заримдаа характер персоналити-тэй адил утгаар хэрэглэгддэг. Зарим психологичид индивидуалийн дундах характерийн ялгаанууд автагдлаар эсвэл эмоционал, биохимийн болон бусад органикийн хувилбаруудын ялгаагаар ойлгогддог гэдэгт үнэмшдэг. Олон психологич характер зарим хүрээндээ үзлийн функц гэж үздэг. Эдгээр психологичид ихэнхдээ индивидуалийн эрт үеийн төрх анхдагч руу чиглэсэн, инстинктив зорилго хүрээлэн буй нөхцлөөр сайжирсан, индивидуалийн мотивацийн систем мөн сайжирсан, бас индивидуалийн характер автагдсан байдаг гэдэгт үнэмшдэг. Психологичдын дунд характер ухаарахаар эсвэл рационалаар хянагдсан байж болох хүрээ ямар эсэх эсвэл характер ухаарахгүйгээр болон иррационалаар зонхилсон байх хүрээ ямар эсэх дээр зарим маргаан байдаг. Түүний зэрэгцээ психологичдын дунд олон судалгаа болох генетик, инстинктив, органик, когнитив болон характерийн бусад аспектуудад зааг тогтоохоор хийгдэхэд ухамсартайгаар тогтвортой ба зохистой характерийн хөгжил психологийн эрүүл экзистенцийн ач холбогдолтой хэсэг байна гэдэг өргөн хүрээний зөвшилцөл байдаг.
- **Displacement** - дисплесмент\шахалт\: янз бүрийн объект руу эргэн чиглэсэн эсвэл өөр нэгэн цочроолоор орлох аль нэгээр шахагдсан аюулаар мэдэрсэн цочроолын хамгаалалт. Объектын дисплесмент гэж нэрлэгддэг нэгдэх хэлбэр нь уур эсвэл өөр нэг эмоц эхэндээ үүнийг илэрхийлэхэд аюултай байх хэн нэгний эсрэг чиглүүлэн

сэтгэсэн байдаг /хүүхдэд жишээлбэл эцэг эх рүүгээ чиглэсэн/. Цочроол илэрхийлэгдэж болох хүртэлх санаануудаар дисплекментийн функцууд жинхэнэ эмоцййн катарзисаар илэрдэг-гэвч илүү найдвартай бай руу тухайлбал sibling /ижил эцэг эхтэй боловч адил төрдөггүй/, нас чацуутан, эсвэл адил тоглоом. Жолоодлогын дисплемент гэж нэрлэгддэг дисплекментийн хоёрдахь төрөлд эмоцййн объектоороо адил үлддэг боловч эмоц өөрөө илүү бага заналхийлсэн нэгнээр солигддог.

- **Memory - санамж**: өмнө сурсан фактууд ба үзлүүдийг дараа эргэн дууддаг ба агуулах чадвар. Эргэн санах тархины багтаамж сайэнсийн хамгийн бага ойлгосон хэсгийн нэг. Санамжийн процэсс гурван шатанд болдог-encoding: коммуникацийн нэг системээс өөр нэгэнд шилжүүлэх –storage:агуулах –retrieval: эргүүлэн олох
- **Motivation - мотивац**: Зорилгод чиглэсэн төрхийг бүтээдэг жолоодлого. Мотивацын судалгаа төрхийн оролдлого, чиглэл, санаачлага, эрчмийг удирдах нөлөөнүүдтэй багтаагдсан байдаг. Олон судлаачид мотивын гурван категори байдаг гэдгийг таньсан. Primary-анхдагч буюу биологийн /өлсөх ба хоолны хэрэгцээний зохицуулалт/, Sstimulus-seeking /эмоционал, когнитив бас физикийн стимулиацийн дотоод хэрэглээ/, Learned-сурсан /шагнал ба шийтгэлээр эсвэл бусдын ажиглалтаар олдсон мотивууд/
- **Repression - репресс** \дарах\): Эрүүл биш сэтгэл, эхэндээ ухаардаг ба дараа мартагддаг. Гэсэн ч тэд тодорхой нөхцөл байдлын дор ухаангүйд хадгалагддаг. Тэднийг эргүүлж авчирч болдог \Фройд дарагдсаны буцалт гэж нэрлэсэн\). Репресс катастрофийн явдлуудын нарийвлалын тухайлбал алуурчин, газар хөдлөлт мэт агшин зуурын санамжийн алдаанд хамаардаг.
- **Suppression - сапресс** \барих\): дениал ба репресс хамаардаг. Тааламжгүй сэтгэлүүд тэдгээрийн тухай бодохгүйгээр ухаарах шийдлийн дагууд барьсан. Сапресс хүсээгүй сэтгэлээ зориудаар үл тоомсорлосон гэдгээрээ репресс дениал хоёроосоо ялгагддаг. \репресс, дениал хоёр хүн эдгээр сэтгэлээ гүйцэт мэдэхгүй гэдгээр адил\). Сапресийг стресс болгохгүйн тулд бусадтай таагүй бодлоо солилцоход хэвийн ажилладаг. Энэ инстинктээрээ хэвийн хийгдэж болно, эсвэл зориудын эмчилгээний аргаар хийгдэж болно. **Cognitive behavior therapy**: Энэ техник эмоц ба төрх дасан зохицоход нөлөөлөхгүйгээр бий болох сөрөг бодлын загвартай тэмцэхэд хүмүүст тусалдаг. Жишээлбэл хүүхэд таатай үзэл бодлоороо, үдэшлэгээр, сайэнсын ололт эсвэл спортын үйл явдлын амжилтаар айдасын сэтгэлээ хааж болно. Сапресс илүү эрүүл депенс мехенизмийн нэгд тооцогддог.
- **Unconscious - ухаарахгүй**: Хүмүүс сэрэхүйд авчрахаас эсэргүүцсэн багтаамжтай ухааны хэсэг. З.Фройд хүний ухаан ид, эго, супэрэго гэсэн гурван төвшинд хуваагддаг ба дотроо ухаарах ба ухаарахгүй гэсэн хоёр хэсэгтэй гэж таамагласан. Секс ба агрессион гэсэн биологичилсон хоёр жолоодлогоор мотивацлагдсан **ид** дур таашаалын горим, шаардлагаа хайх, өвдөлтөөс зугтаахаар удирдуулдаг. Бодит байдлын горимоор хөтлөгдсөн **эго**-ийн зорилго супэрэго-оор тулгагдсан хязгаарын хэмжээнээс хэтрэхгүйгээр ид-ийн хүслүүдийн шаардлагын баттай болон нийцтэй байж болохуйц замуудыг хайж байдаг. Хүүхэд насанд эго-оос хөгжих супэрэго буюу ухаан хэн нэгний шаардлагатай хүсэлүүдэд моралийн үнэтийг ашиглах зорилготойгоор байдаг. Фроидийнхоор Ид бүхэлдээ ухаарахгүйд байхад эго, супэр эго хоёулаа ухаарах ба ухаарахгүйд удирдуулдаг. Энэ үгийг “далд ухамсар” гэж худлаа орчуулсан.

Сайэнс ба хүний төрх

Бурхус Фредерик Скиннэр /Америкийн психологич, 1904-1990/

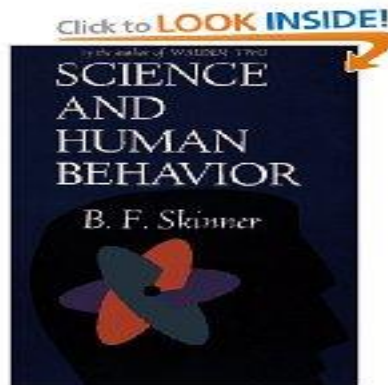
Америкийн психологч ба бихэйверизмийн дэмжигч Бурхус Фредерик Скиннэр 1904 оны 3-р сарын 20-нд Пенсилваниагийн Сускүханна ібæд төрсө. Аауи іеханикийн оаёуи ааууаһоае асан çалуудаи Нёёиуё хөгжим бичих аодоае ааёһаи аа Английн Хамилтоны Коллежуд суралцае төгссөнийхөө дараа тэраээр Жон Ватсон, Иван Павловын ачууёёег уншæ, оёиаад бихэйверистик психологи¹ сонирхох болæуу.

Скиннэрийн алдартай судалгаа аіёіо “Скиннэрийн хайрцаг” хэмээн нэрлэгдсэн хархан дээр /лабаротаро/ хийсэн туршилт Павловынхаас ялгаатай а^оа харх хэмээх амьтан орчиндоо дүдүй “операц” хийж, бихэйвэр нү дүдүй өөрчлөгдөж байгааг ажиглан улмаар “Operant conditioning–ын принцип (горим)”-ыг томъёолæуу.

Скиннэр 1938 онд “Организмын бихэйвэр” хэмээх анхны номондоо олон нийтэд “Оперант кондейшны концепц”-оо танилцуулсан.

10 гаруй жил Индиана ба Миннесотагийн Универсетид багшилж, Харвардад насан эцэстлээ ааёёёёһан Скиннэр 1940-өөд оноос программчлагдсан сургалтын аргыг боловсруулсан ба “Бихэйвэр модификэйшн (behavior modification) метод”-ыг хөгүүлж эхэлсэн байна.

Ингээд дэлхийн хамгийн чухал 100 хүний жагсаалтанд орсон, “Зигмунд Фрейдоос хойш гарч ирсэн том психологич” хэмээн тэмдэглэгддэг Бурхус Фредерик Скиннэрийн дараах бүтээлийг уншигч танаа толилуулж байна.

Сайэнс туслаж чадах уу?

Сайэнсийг буруугаар ашиглах

XVII зууны дунд үе хүртэл дэлхий ихэнхдээ усаар хүрээлэгдсэн маш том хэсэг, агаарын далайгаар хашигдсан хэмээн ойлгогдож ирсэн. Энэ периодын сайэнтист, Франческо Лана, энэ далайд агаараас хөнгөн онгоц хөвүүлэхийг төлөвлөсөн ба тэр онгоцыг хэрхэн бүтээхийг авч үзсэн. Тэр практикийн тестэд нээлтээ тавьж чадаагүй, харин яагаад энэ ажиллахгүй байгаа зөвхөн нэг шалтгааныг тэр харжээ.

... Год нээлт үйлчлэлд хэзээ ч шаналдаггүй. Яагаад гэвэл хүний Иргэний Засаглалд саадтай тэрхүү олон консеквенсүүд. Тэрээр харсан, Онгоцнууд түүн рүү чиглэж байрласан үеэс, дайралтын эсрэг Хот баталгаатай биш, бас Цэргүүдийн халагдах нь буурсан. Хувийн хаусуудад тохиолдсонтой адил, Далай дээрхи Онгоцуудад: тэд Галан бөмбөг ба Хиймэл галаар Онгоцуудыг шатааж, цэргүүдийг алсан. Энэ нь тэд зөвхөн Онгоцууд биш, гэвч Хотууд, Шилтгээн бас Агуу Барилгуудад, тэд ни хэдий хамгаалалттай байсан ч бууны сумнаас доогуур байсан⁸.

...that God will never suffer this Invention to take effect, because of the many consequences which may disturb the Civil Government of men. For who sees not, that no

City can be secure against attack, since our Ship may at any time be placed directly over it, and descending down may discharge Souldiers; the same would happen to private Houses, an

Ships on the Sea: for our Ship descending out of the Air to the sails of Sea-Ships, it may cut their Ropes, yea without descending by casting Grapples it may over-set them, kill their men, burn their Ships by artificial Fire works and Fire-balls. And this they may do not only to Ships but to great Buildings, Castles, Cities, with such security that they which cast these things down from a height out of Gun-shot, cannot on the other side be offended by those below.

...Ланагийн тээнэгэлзэл үндэслэлгүй байсан. Тэр модернийн агаарын тулалдааныг гайхалтай яг нарийвчлан предикт хийсэн – бөмбөгчид, шүхэрчид бас буучид гэх мэттэй. Год нээлт үйлчилж эхлэхэд шаналсан.

Бас ХҮН ч адил. Түүх сайэнс ба сайэнсийн продуктын хэрэглээний тэрхүү хариуцлагагүйд ач холбогдол өгдөг. Хүний чадал висдом руу бүх пропорцоор нэмэгдэж буй үзэгддэг. Тэр хэзээ ч байгаагүй аз жаргал, эрүүл мэнд ба продуктив ертөнцийг хамгийн сайн позицтойгоор бүтээсэн. Одоохондоо юмс магадгүй тийм ч хар санагдахгүй. Зууны эхний хагаст туйлдуулсан хоёр дэлхийн дайн мөнхөд үргэлжлэх энх баталгаагүйг харуулсан. Өндөр цивилизаци руу чиглэсэн прогрессийн мөрөөдөл гэмгүй сая сая хүнийг хөнөөсөн үзэгдлүүдээр таслагдсаар. Магад одоо л хамгийн муу ирж буй.

Сайэнстистууд мөнх рүү ертөнц гинжин харилцаагаар явагдахгүй, харин олон плаузибл проспектийн зарим нь яг дисконцертин багатай.

Сайны дутагдалтай кондицтой хүний царайнаас тусалж чадахгүй эсвэл үйлдлээс айж буйг тэднээс өөрсдөөс нь олно. Зарим гүн пессимизмийн айлдалтай. Бусад сайэнс өөртөө чиглэсний олонхи. эсрэг дайралтанд сохроор хариу өгдөг. Сайэнс хүүхдийн гарт аюултай тоглоом бариулсан ба үүнийг хэн ч ойлгохгүй байгаагаар зэмлэдэг, энэ түүний престижийн позицоос тасарсан. Период бүрийн ялгагдах онцлог нь бэрхшээл тарьсных нь төлөө буруутгах боломжтой байна ба ХХ зуунд сайэнс бүхний буруутан болсон. Гэвч дайралт зөвтгөлгүйгээр бүхэлдээ биш. Сайэнс жигд бус хөгжсөн. Хялбар проблемыг эхэнд

⁸ Франческо Лана 1939 оны 8 –р сарын 25 нд сайэнсийн уншигчдыг анхааруула өгсөнөөс зохиолч иш татсан байна: Орч

авч үзсэнээр, энэ дагалдан гарах социал проблемын төлөө бэлтгэлгүйгээр амьгүй натурын контролыг өргөжүүлсэн. Сайэнс дээр суурилсан технологиууд саадтай.

Харицангуй тогтвортой хүмүүсийн тусгаарлагдсан групп бусадтай контактанд орсноор тэд тэнцвэрээ алдсан. Коммунистийн амьдрал бэлтгэлгүй үед индустри өссөн ба энэ үед продуктив хөдөлмөрт чадваргүй сая сая хүн орхигдон алга болсон.

Сайэнсийн хэрэглээ өлсгөлөн, тахлаас сэргийлсэн ба нас баралтыг бууруулсан. Засаглалын контрол эсвэл културийн систем үндэслэгдсэний хүрэлтийн дараа дэлхий дээр суурьшсан. Сайэнс илүү аймшигтай ба илүү деструктив дайныг хийсэн. Эдгээрийн ихэнхийг зориудаар хийчихээгүй, гэвч хийгдсэн. Тэд тэдгээр консеквенсийн аюулыг эспектэлсэн, энэ үеэс сайэнтистууд интеллегэнцтэй хүн шаардагдсан.

Энэ сайэнс орхих ёстой ба төлөвлөгөөн дээр санал зөрөх бол гайхалтай биш. Ядахдаа хэсэг хугацаанд ч. Энэ шийдэл амьдралын ондоо чиглэлийн темпераментаар тохирсон тэдгээр рүү онцлон хандуулдаг. Зарим рельеф хэрвээ бид энхийн амьдралыг буцаж одоо харвал тэнд ялихгүй хэрүүл ч эсвэл шашин эсвэл урлагийн дахин сэргэлт рүү хүн төрөлхтөнийг хандуулж чадах юм бол олж авч чадна.

Тийм пограм Самуэл Батлерийн ЭРЭВХОН-ны иргэдийн шийдэлтэй төстэй, тэнд сайэнсийн бүтээгдэхүүн ба инсрумэнт музейд тавигдсан байсан ба энэ нь амьд үлдэж чадаагүй хүний соёлын эволюц дахь шатуудын илрэл юм. Харин “мэдээгүй” гэдгээр хатуу хамгаалахад хүн бүр бэлэн биш. Өөрийн төлөө игноренц ни эрдэм биш. Харамсалтай нь бид энэ хүрээд зогсож чадахгүй, сайэнсийн судалгаа төгсгөлдөө боолын соёлын туйлдуулсан хөдөлмөр ба халдварт өвчин ба өлсгөлөнг буцаан авчирна.

Сайэнсын коррект

Өөр шийдэл модерн оюун руу илүү хандуулдаг. Энэ сайэнсийн буруу биш харин зөвхөн хэрэглээ. Сайэнсийн методууд хаа сайгүй асар амжилттай хэрэглэгдсээр байна. Хуманы хэрэг явдалд тэдгээрийг хэрэглэцгээ. Бид сайэнс али хэдийн дэвшсэн тэдгээр секторт хязгаарлагдахгүй. Энэ адил цэгт хүний натурын ойлголтыг авчрахад зөвхөн шаардлагатай. Үнэндээ, энэ магадгүй зөвхөн найдахад тустай. Хэрвээ хүний бихэйвэр үзлийн объектив цэгээс болгоомжтой ажиглаж чадвал ба энэ юу болохыг ойлгож ирэх, бид үйлдлийн илүү сенсибл курсыг баталж чадна. Үндэслэгдэх шаардлагатай тийм баланс одоо өргөн мэдрэгдсэн, ба тэдгээр нь сайэнсийн чиглэл үйлдлийн дагуу байгааг контрол хийж чадна. Хүний натурын нилээд сайэнсийг багтаахгүйгээр натурын сайэнс цаашлахад цэггүй байна гэдгийг ойлгосон. Яагаад гэвэл тэр зөвхөн кейз бол цэцнээр ашигласны үр дүн.

Сайэнс тусламж авчрах ба зарчим бол хүний хэрэг явдлын филдэд аажимдаа хүрнэ гэдэг нь боломжтой.

Фрийдомд заналхийлэх

Бэрхшээлтэй хэдий ч, хүний натур дахи сайэнсийн хэрэглээ санагдаж байгаа шиг энгийн биш. Үүнийг дэмжигчдийнх олонх энгийнээр “фактууд”-ыг хайдаг. Тэдгээр сайэнс болгоомжтой ажиглалтаас жаахан илүү. Тэд игноренц эсвэл прижудясаар үзүүлснээс илүүтэй реал гэдгээр хүний бихейверийг үнэлэхийг хүсдэг, ба тэр нь жаргалтай ертөнц рүү хурдтайгаар хөдлөх ба эффеktiv шийдэл хийдэг. Гэвч сайэнс зарим нэгэн илүү зүйл хамрагдсан гэдгийг үзүүлсэн өөр филдэд хэрэглэхэд өөр чиглэлтэй. Сайэнс зөвхөн “зөвшөөрөгдсөн фактууд” тай яг авч үздэггүй, сайэнсийн биш фесионд агуу висдомтой үйлддэг. Сайэнс өөрийн висдомыг авч үздэг.

Энэ өөртөө хаягласан тэрхүү ертөнцийн хэсэгийн тухай бодлын шинэ дагуулах, субъект хэргийн шинэ концепт руу дагуулдаг. Хэрвээ бид хуманы хэрэг явдлын филдэд сайэнсийн давуу талыг сонирхвол, бид сайэнс гарцаагүй удирдана гэх тэрхүү бихейверийн ажлын моделийг зарлахад бэлтгэх хэрэгтэй.

Гэвч тохиолдсон проблемын сайэнсийн методыг хэрэглээг дэмжигчдийн үнэхээр цөөхөн нь цааш явахад бэлэн. Сайэнс тэдэнд тохиолдсон шиг учралуудын өчүүхэн дүрслэлээс илүү. Энэ өөр үйл явдлын хуулиар битүүмжлэгдсэн релацад тодорхой учралыг зогсооно гэдгийг үзүүлэх, зарчмыг нээхийг оролддог. Тиймэрхүү релац нээгдэх хүртэл практикийн технологи сайэнс дээр суурилсан байж чадахгүй. Гэвч зарчим зөвхөн бүтээгдэхүүний эцэст боломжтой биш, энэ үнэхээр эрт батлах ёстой ажлын таамаглал. Бид тодорхойлох боломжгүйн тухай хөдөлгөөнийг таамагласан тэрхүү субъект хэрэг дэх сайэнсийн методыг хэрэглэж чадахгүй.

Сайэнс зөвхөн дүрслэдэггүй, предиктэлдэг. Энэ өнгөрсөнтэй зөвхөн тохиролцдоггүй, харин ирээдүйтэй. Сүүлийн үгэнд предикт үгүй, холбоотой кондейшн өөрчлөгдсөн гэдгийн өргөтгөсөн, эсвэл өөрөөр контролдсон, ирээдүй контролдож чадна. Хэрвээ хуманы явдлын филдэд сайэнсийн методуудыг ашиглавал, бид бихейвер детерманчлагдсан ба хуулиар битүүмжлэгдсэн байна хэмээн таамаглах ёстой. Бид хүн онцгой кондейшны үр дүн байна гэдгийг нээхэд экспектлэх хэрэгтэй ба тэдгээр кондейшн нэг удаа нээгдсэн, бид түүний үйлдэл зарим хэсэг хэмжээгээр детерманчлагдсан. Энэ олон хүнд доромжлол болсон. Энэ чөлөөт агент шиг хүнийг авч үздэг тэрхүү хатуу зогссон традицийн эсрэг, онцлог антецедэнд кондейшн биш, бихейвер бол продукт, гэвч курсын дотоод өөрчлөлт аяндаа бий болсон. Хуманы натурын зонхилох философийн бихейвер боломжгүйгийн контрол ба урьдчилал хийдэг, каузал харилцаатай хөндлөнгөөс оролцооны хүчтэй тэрхүү дотоод “хүсэл”-ийг таньсан.

Дэмжигдсэн олон үзлүүд олон хамгаалагдсан үнэмшлүүдэд заналхийлж, хуманы натурын продуктив концепц ба стимулацлаж болохыг тусгасан ба түүнийг дордуулсан. Үзлийн алтернатив цэг бид авч үзэхгүйг эрхэмлэсэн тэрхүү хүний кондактад танигдсан албадлагын хүчийг хүнийг шахдаг.Өөрийн тэмүүлээрээ энэ ертөнцөд ч эсвэл нөгөө ертөнцөд ч удирдуулдаг.

Өрнийн цивилизацийн продукт хэн ч тэмцэлгүйгээр хийж чадна, хуман бихейвер сайэнсийн оноосон субъект хэрэг байна гэдгийн дэмжлэгээс өсөлт нь зогсоно /хэр их гэдгийг авч үзэхгүй/. Бид тиймэрхүү сайэнсийг хүсэхгүй. Сортын зөрчил сайэнсийн түүхэнд мэдэгдэхгүй биш байна. Аэсофсийн арсланд хүн арсланг алсныг дүрсэлсэн зургийг үзүүлсэн, түүгээрээ жишгийг илэрхийлсэн. “Артист тодорхой хүн байсан”. Хүний тухай примитив үнэмшлүүд ба түүний натурын байрлал ихэвчлэн сэтгэл татам байдаг. Энэ илүү реалистик зураг зурах сайэнсийн харамсалтай үүрэг байсан. Нарны системийн Коперникийн теори юмсын төв дэх гарамгай позицоос хүний зайлуулсан. Өнөөдөр бид эмоцгүйгээр энэ теориг хүлээн авна, харин эхэндээ асар их эсэргүүцэлтэй тулсан.

Дарвин хүн амьтнаас хатуу өөрсдийгөө тусгаарлан тавьсан тэрхүү практикийг өөрчилсөн ба багахан тэмцэл гарч ирсэн нь хараахан төгсөөгүй. Харин Дарвин биологийн байрлалд хүнийг тавьснаар, түүний эзэн үеийн боломжит позицыг үгүйсгээгүй. Бүтээгч үйлдэл эволюцын процессд гарч ирсэн буй, специал чадамж эсвэл специал чадвар аяндаа гарч ирсэн. Ялгаа одоо асуусан үед шинэ аюул гарч ирсэн.

Теоретикал асуудлаас зайлсхийх олон аргууд байна. Бихейвер сайэнсийн цайврын цаана үүрд хадгалагдах тэрхүү зайлшгүй онцлогтой байгаа ба хүний бихейверийн сайэнс боломжтой байна хэмээн магадгүй шахсан.

Гэсэн хэдий ч энэ аргумент цааш лавлагаанаас олон хүний болиулсан, энэ харах ба оролдоход татгалзах зүйлгүй тэдгээрт үйлчлэлтэй байх боломжтой биш.

Сайэнс тодорхой цэг хүртэл тохиромжтой байна гэдгийг олон удаа санал болгосон, харин нэг “үнэтийн ялгаа”-ыг хүндэтгэхтэй эсвэл фейт /итгэх/ эд зөвхөн үйлдэж чадна

гэдэг тэр талбарт үргэлж үлдсэн байх хэрэгтэй. Сайэнс хүний бихейвертэй хэрхэн тохиролцохыг бидэнд хэлдэг, харин яг юу хийгдчихсэн байгааг ни зайлшгүй сайэнсийн биш аргаар шийдэх хэрэгтэй.

Эсвэл энэ магадгүй персонал фрийдомын доктринтой тохирсон тэрхүү сайэнсийн өөр төрөл байна гэдгийг шаардсан байна.

Жишээлбэл, социал сайэнс хуулиар битүүмжлэгдсэний адил төрөлтэй авч үздэггүй ба натурал сайэнсаас фундаменталаараа ялгаатай болохыг заримдаа хэлсэн байна. Предикт ба контрол ойлголтын зарим өөр онцлогууд эсвэл “интерпретейшн” –ны давуу талыг зогсоож магадгүй. Харин интеллектуал үйл явдлын төрлүүд үнэтийн ялгаа–аар эсвэл интуйц эсвэл интерпретац хэзээ ч илүү тодорхой тайлбарлалгүйгээр жишээлсэн, тэд одоогийн бэрхшээлийг өөрчлөх ажлын капаситиг хараахан үзүүлээгүй.

Практик асуудал

Өөрийн тохиолдсон практикууд хатуу тогтсон теоригийн позицыг репрезентлээгүй. Тэдгээр нь фактанд будилсан. Нэг талаар бид хүний аяндаа бий болсон ба үүрэгтэй үеийн хүний бихэйвэрийг авч үздэг.

Нөгөө талаар бид индивидуал бүхэлдээ индивидуалийг тооцоонд оруулаад байдаггүй гэдгийг, дотоод детерминишн комплекс биш байна гэдгийг таньдаг. Бид индивидуалд хамаатай байхын цаадах нөхцөл гэдгээр удаан цугларсан нотолгоог үгүйсгэж чадахгүй. Бид “хүндэтгэх нөхцөл” гэдгээр хүнийг заримдаа зөвтгөдөг.

“Бид ажилгүй залуу хэмээн нэрлэдэг эсвэл тэдгээрийн игноренсийн төлөө боловсролгүй хэмээн зэмлээд байдаггүй. Бид тэдгээр дэггүйтлийнх нь төлөө хүүхдэд бүхэлд нь тооцоод байдаггүй. “Хуулийн игноранц” бүхэлдээ өршөөшгүй байдаггүй. “Эцэг, тэдний өршөө, тэд юу хийж буйгаа мэддэггүй”.

Хоцрогдмол хүмүүс магадгүй дорой соёлын буруугаас, харин бид сайн соёлын бүтээгдэхүүнээс илүү зарим нэгэн шиг элитийг авч үзэхийг хүсдэг. Бид Христийн хүүхэд христ, Муслимын хүүхэд муслим болдогийг ажигласан, бид үнэмшлийн сууриас төрөлтийн эндэгдлийг хүлээн зөвшөөрөхөд бэлэн биш. Бид игноренцын золиос шиг бидэнтэй санал нийлэхгүй тэдгээрийг үл тоомсорлодог, харин нэг бүрчилсэн орчны эрренжментээс илүү зарим нэгэн тийм өөрийн шашны үнэмшлийн дэвшлийг авч үздэг.

Эдгээр бүгд бид традиц гэдгээр авч үздэг. Бид хүний натурын традицианал философийг бүхэлд нь орхихгүй, нэгэн зэрэг бид тээнэгэлзээгүйгээр үзлийн сайэнсжсан цэгийн баталгаанаас хол. Бид хэсэгт буй детерминизмийн таамаглалыг хүлээн авсан. Одоохондоо бид өөрийн симпатууд, өөрийн анхдагч тууштай, ба традицианал үзлийг хамгаалан гарч ирдэг өөрийн персонал тэмүүллийг хүлээн зөвшөөрдөг. Бид патчворкийн төрлийг одоо сонирхсон ба тэр ни уламжлалт теоринуудтай хамаатайгаар цугларсан байгаа шинэ факт ба метод.

Хэрвээ энэ зөвхөн теоригийн асуудалд байсан, бид түгшүүрийн хувьд кауз үгүй, харин теоринууд практикт нөлөөлдөг. Хүний бихэйвэрийн сайэнсийн концепц нэг талаар персонал фрийдомын философи, нөгөө талаар практикийг тодорхойлдог. Практик дахь будлианы санаа теорины будлиан. Дэлхийн одоогийн аз жаргалгүй кондец одоогийн гуйвалтыг олоход өргөн хэмжээнд буй.

Принципил асуудлууд нь үндэстний хоорондын маргаанд, энхтайвны ассембел ба дайны талбарт хоёуланд нь, хүний фрийдом ба контролын проблемтэй дотночлон авч үзэхэд байна. Тоталитарианизм эсвэл Демократ, төр эсвэл индивидул, төлөвлөгдсөн нийгэм эсвэл лейсе–фейр, гадны хүний соёлын импрейшн, экономикчилсэн детерминизм, индивидуалын шийдвэрлэх чадвар, пропоганда, боловсрол, идеологийн дайн–хүний бихэйвэрийн суурь натурыг бүгд авч үздэг. Бид үзлийн зөвшөөрөгдсөн цэгийг батлах хүртэл тэдгээр проблемуудыг шийдэх ба бүтээмжгүй нь үлдэх боломжтой.

Бид алтер-нативуудыг ойлгох хүртэл бид асуудлыг үнэхээр үнэлж чадахгүй. Өрнийн култур дахи хуманы натурын традиц үзэл хамгийн сайн мэдэгдсэн байна Чөлөөтийн концепц, хариуцлагатай индивидуалын өөрийн хэлэнд бас өөрийн практикийг тараасан, кодууд, үнэмшлүүдийг гүн суулгасан хадгалан үлдсэн. Хүний бихэйвэрийн жишээ өгвөл, олон хүмүүс концэпцийн термд үүнийг шууд дүрсэлж чадна. Практик бол тийм натурал биш, тэр ховорхон шалгагдсан. Сайэнсийн томъёолол нөгөө талаар шинэ ба гадны. Сайэнсийн томъёолол, нөгөө талаар, шинэ ба ер бусын байна. Маш цөөхөн хүмүүс хүний бихэйвэрийн сайэнс үнэхээр боломжтой хэмээн үзнэ.

Ямар замаар индивидуалын групп эсвэл индивидуалын бихэйвэрийг контролдох ба урьдчилах вэ? Бихэйвэрийн хуули юу шиг вэ? Хүний организмын тухай бүхлээр нь харуулсан концепц бихэйвэрийн систем гэдгээрээ юү мэдэгддэг вэ? Энэ зөвхөн бид эдгээр асуултыг хариулсан үед л эсвэл ядахдаа урьдчилсан загварт, түүнийг бид хуманы явдлын менежмент эсвэл хуманы натурын теори хоёрын аль альныг нь хүндэтгэн үзэхийн хамт хүний бихэйвэрийн сайэнстай хамаатайгаар хэлэлцэх хэрэгтэй.

Батжаргалын ГАНСҮХ

Үхэл бидэнд ямар ч утгагүй.
Биднийг байгаа цагт үхэл байхгүй.
Хэрэв үхэл ирвэл бид байхгүй.

Эпикур.

Бүтэн гэдэг зөвхөн түүний хэсгүүдийн нийлбэр.

Аристотел.

артефактууд амьгүй ба төмрөөр, хуванцараар хийгдсэн тул мах цусгүй. Гэхдээ тэдгээрийг энэ номонд биологийн объект гэдгээр хэлэлцэнэ. Үүнд уншигч тийм л дээ, гэхдээ тэд *үнэхээр* биологийн объектууд мөн үү гэж реакцлана.

Үгс бол бидний үйлчлэгчид, харин мастерууд биш. Ялгаатай зорилгуудад бид ялгаатай сенсүүдээрээ таарсан үгнүүдийг хэрэглэхийн тулд олдог. Жишээлбэл: ихэнх хоолны цэсний номууд хавчыг загас гэж ангилдаг. Зоологичид энэ тухай апоплектик болно. Хавчнууд хүмүүсийг харин ихээхэн зүйгээр загас гэж нэрлэх болов уу. Яагаад гэвэл загас хавчнаас илүү хуманы ойрхон төрөл. Зүй болон хавчны тухай ярихын хажуугаар миний ойлгосноор хуулийнхнаас хавчийг инсект үү эсвэл амьтан уу гэдгийг шийдэцгээсэн/ хүмүүс тэдгээрийг амьдаар чанах уу гэдгийг асуух хэрэгтэй/. Зоологийнхоор хавч инсект биш, тэд инсектүүдийг болон бид хүмүүсийг амьтан гэдэгтэй адил. Тогооч болон хуульчид өөрсдийн тусгай замаар үгсийг хэрэглэх хэрэгтэй. Би ч бас энэ номонд тэр л замаар хэрэглэх хэрэгтэй. Автомашин болон компьютер *үнэхээр* биологийн объект уу үгүй юу гэдэгт гайхах юм үгүй. Хэрэг дээрээ хэрэв бид тэдгээртэй адил комплекс юмстай ондоо гариг дээр тааралдлаа гэвэл тэр гариг дээр амьд бие эксист эсвэл эксист байсан гэж дүгнэхэд эргэлзэх хэрэггүй. Машиныуд бол амид объектуудын шууд продукт. Машиныуд амид объектуудыг явуулах ба мөн тэд амид объектуудаар дизайнлагдсан. Тиймээс тэд гариг дээрх амьдралын эксистенцийн диагноз. Үүнтэй ижлээр фосилууд, мөн араг ясууд болон үхсэн амьтад энэ гариг дээр хэзээ нэгэн цагт эксистэнцлэсэн.

Би дээр физикийг энгийн юмсыг судалдаг гэсэн. Магадгүй энэ олон хүмүүст хачин тусах болов уу. Физик бидэнд компликет субъект мэт тусдаг. Яагаад гэвэл физикийн идейнүүд бидэнд ойлгоход хэцүү. Бидний тархи ан хийж, жимс түүж, хоорондоо нийлцгээж, хүүхэд гаргаж, өсгөхийг ойлгоход зориулагдан дизайнлагдсан. Энэ ертөнц дунд хэмжээний объектуудын гурван дименсионд тааруулсан хурдтайгаар хөдлөх объектуудын ертөнц. Бид өчүүхэн жижгийг болон асар томыг хэмжих хэрэгсэл үгүй төрсөн. Пикосекундэд болон гига жилүүдийн хугацааг хэмжих хэмжүүр үгүй төрсөн. Партикалууд позиц үгүй, хүч үгүй, филд үгүй тул бид харж, хүрч чадахгүй, зөвхөн тэдний юмсыг аффектлэж байгаагаар бид мэднэ.

Физикийн номууд хуманд математикаар дүүрэн учир бид физикийг ойлгоход хуманд гэж боддог. Харин одоог хүртэл физикчдын судалж буй физикийн объектууд бесикээрээ энгийн объектууд. Жишээлбэл үүл гэхэд хийнүүдийн болон жижиг биетүүдийн партикалууд. Эсвэл үүл кристалтай адил хэлбэр үгүй зүйлсийн бөөгнөрөл бөгөөд хязгаар үгүй давтагдах атомуудын багцууд. Тэдгээр биологийн биетүүдтэй адил ээдрээтэй хэсгүүдээс бүрдээгүй. Тэр ч бүү хэл физикийн асар том объектууд болох одод хязгаартай хэсгүүдээс бүрдэх ба тэр ч бүү хэл их бага ч тохиолдолоор хийгджээ. Биологийн биш харин физикийн объектуудын бихэйвэрүүд энгийн бөгөөд тэдгээрийг одоогийн математикийн хэлээр дүрслэх боломжтой.

Энэ бол физикийн номууд яагаад математикаар дүүрэн гэдгийг ойлгуулна. Физикийн номууд компликет. Гэхдээ физикийн номууд автомашин болон компьютертэй адилхан биологийн объектуудын продукт бөгөөд нэг үгээр хэлэхэд хуманы тархины продукт. Физикийн номын дүрслэсэн объектууд болон феноменууд номыг бичиж буй авторын биеийн ганц цэллэнээс хялбархан. Автор тиймэрхүү хэдэн триллион цэллэнүүдээс бүрдэнэ. Цэллэнүүд хоорондоо бас ялгаатай. Цэллэнүүд инженерийн нарийн хийцээр ажилладаг машинуудыг бүтээдэг. Жишээлбэл энэ номыг бичиж буй “Машин автор”-ыг ч бүтээсэн. /Энэ машин олон сая цэллэнээс бүрдэх машин ба Америкт төрсөн хуман. Америкд нэг триллионыг саяыг үржих сая, харин мянгыг үржих саяыг биллион гэдэг/. Бидний тархиноуд экстрем комплексуудыг ба бусад экстрем хэмжээнүүдийг болон физикийн экстрем хүнд юмсыг ойлгохоор төхөөрөмжлөгдөөгүй.

Хэн ч дээрх бүхий л структуруудыг болон бихэйвэрүүдийг тайлбарлахаар матэматикийг нээгээгүй. Эсвэл физикчдыг болон түүний цэллэнүүдийг объект гэдгээр

тайлбарлах гэж математикийг нээгээгүй. Бид юуг чадах вэ гэхээр амьд юмс хэрхэн ажилладаг генерал горимуудыг ойлгож чадна. Мөн юмс яагаад эксист вэ гэдгийг ойлгож чадна. Тэд хаанаас ирсэн бол. Бид бусад юмс болон бид яагаад эксист гэдгийг мэдэхийг хүссэн. Бас бид одоо өөрсдийн комплекс юмсыг ухаж ойлгох чадваргүйгээр генэрэл термын асуултанд хариулж чадна. Бидний ихэнх нисэх онгоц хэрхэн ажилладаг тухай нарийн юмсын төстэйг ч мэддэггүй. Магад нисэх онгоцыг баригчид ч мөн аль алийг нь деталчилан ойлгодоггүй.

Хөдөлгүүрийн мэргэжилтэн далавчны хэсгийг нарийн ойлгохгүй байхад, яагаад ч юм зөвхөн далавчны мэргэжилтэн хөдөлгүүрийг ойлгодог. Гэсэн хэрнээ далавчны мэргэжилтэн далавчнуудын математикийн нарийвчлалыг сайн ойлгохгүй. Гэхдээ тэд агаарын ширүүн урсгалын нөхцөлд далавч хэрхэн ажиллахыг урьдчилан хэлж чадна. Биологийн амьтадыг ухаан ба хүчээрээ амьдрах чадвараар ангилдаг шиг онгоцыг салхины хуйлралд хэрхэн тэсэхийг компьютер ба туршилтын дизайнаар шалгана. Хэдийгээр бид нисэх онгоцны ажиллахыг ни бүрэн биш ойлгодог ч хэрхэн эксист процессыг генерал ойлгодог. Зургийн хавтгайд хуманы зурснаар онгоцыг дизайнладаг. Бусад хүмүүс хийхдээ жаахан ондоогоор хийсэн ба түүнээс олон хүмүүс онгоцны хэсгүүдийг тогтоож, хөдөлгөхгүйгээр бэхлэн, гагнаж цавуудаад байрлах ёстой байранд байрлуулсан. Нисэх онгоц хэрхэн оршиж, хэрэглэж буй гол нууц биш учир нь тэднийг хуман бүтээдэг. Зорилготой дизайнгдаж системчилэгдсэн хэсгүүдийн байрлуулалт бидэнд чухал биш ба үүнийг бид хүүхэд насандаа сууж байсан төмөр савлуурын туршлагаараа ч хэдийн мэднэ.

Бидний бие ямар вэ? Бүрэлдэхүүн бүрийг ашигладаг машин механизмтай адилаар ч илүү компликет. Бид хавтгайн хаа нэгтээ дизайнлагдан зурагдахад бидний хэсэг бүр инженерийн чадвараар бүтсэн үү? Хариулт бол үгүй. Энэ бол гайхмаар хариулт ба үүнийг бид зөвхөн нэг л зуунд мэдэж ойлгосон. Чарлиз Дарвин анх материйг тайлбарлахад олон хуман итгээгүй, ойлгоогүй. Би өөрөө хүүхэд байхдаа Дарвины теорийг анх сонсоод итгэхээс шууд татгалзсан. Бүх түүхийн туршийн хуман бүр XIX зууны II хагас хүртэл оппозиц “Ухаалаг Дизайнерийн Теори” -д хатуу итгэсэн. Магадгүй олон хуман өнөөг хүртэл үүнийг үнэн гэх ба бидний өөрсдийн эксистенцийн тухай Дарвины тайлбар генерал боловсролын киркиллумын роутин биш хэсэг. Энэ бол эргэлзээ үгүй эндүүрэл. Миний зохиолын Цагчин гарчиг XVIII зууны теологич Уиллиям Пейлийн шастираас зээлдсэн. Түүний “*Натурал Теологи буюу Натурын Тусгалын Коллэкт Шүтээний Атрибут болон Эксистэнцийн Аргумент*” 1802 онд хэвлэгдсэн ба “*Дизайнийн Аргумент*”-ийн сайн мэдэгдсэн суурь гэдгээрээ танигдсан. Энэ ном “God -н Эксистенц”-ийн аргументэд үргэлж хүчтэй нөлөөлдөг. Энэ ном намайг их гайхуулсан ба өөрийн үедээ амжилтанд хүрсэн энэ авторын хийснийг би одоо ч хийнэ. Түүнд хийх шалтгаан байсан ба тэр үүндээ дүрэлзсэн итгэлтэй байсан тул ямар ч чармайлт гаргалгүй гэртээ хадгалсан. Түүнд комплекс амьдралтай ертөнцөд зориулсан тохирох бишрэлтэй ч онцгой төрлийн тайлбар шаардлагатай гэдгийг тэр ойлгосон. Тэр зөвхөн буруу юм буюу том алдсан нь өөрийнх нь тайлбар. Тэр тааварт уламжлалт шашны хариулт өгсөн. Гэхдээ тэр өмнөх хэнээс ч илүү маргаангүйгээр, үнэмшихээр нэгтгэсэн ба бүх үеийн революцист бодолчдын нэг Чарлиз Дарвин өөр зөв тайлбарыг хэлэх хүртэл хүлээх ёстой байсан.

Пейлийн “Натурал Теологи” шастирын алдарт пассаж

“Би зэлүүд газар явахдаа хөлөөрөө чулуу өшиглөлөө гэж төсөөлвөл чулуу тэнд хэзээ ирэв гэж олон хувилбараар асуугаад ч энэ утга үгүйг би мэднэ, чулуу тэнд үргэлж хэвтсээр буй. Хариулт нь тун амархан учир утга үгүй наадам болж ч магад. Гэхдээ газарт цаг таарвал үүнийг тэнд яаж ирсэн тухай асуулт тулгарлаа гэж бодоход миний мэдэхийн л үргэлж тэнд байсан гэх өмнөх хариултаараа хариулж хэрхэвч болохгүй.”

Пейли натурын чулуу мэт физик обэктүүд ба дизайндаж, үйлдвэрлэсэн цаг мэтийн обэктүүд хоорондын ялгааг ойлгосон. Тэр байрлуулахад ярвигтай араа шүд, пурш зэрэг фэйшинидсэн цагыг бүтээдэг тухай нарийн тайлбар хийхэд хүрсэн. Хэрэв бид нэн эрт үед

эзэн үгүй газар цаг шиг объекттэй тааралдлаа ч гэсэн түүнийг хэрхэн эксистэнцэд ирснийг мэдэхгүй. Цагны өөрийн нарийн байдал биднийг цаг ямар нэг бүтээгчтэй байх ёстой тиймээс цаг хаа нэг газар, хэзээ нэгэн үед тэр бүтээгч эксист гэсэн дүгнэлт рүү биднийг хүчилсэн. Хэн ч диссентээс ухамсартайгаар дүгнэлт хийж чадахгүй, Пейли бас яг л атеист шиг өөрийнхөөрөө зүтгэсэн ч үнэндээ тэр натурын дизайнсануудыг хэзээ ч бодоогүй. Дизайнд байнга илрэх нарийн төлөвлөгөө бүр нь цаганд эксист, натурын бүтээснүүдэд ч эксист. Мөн эдгээр нь зөрүүтэй ба натурын талынх нь бүр бидний тооцооллоос давсан.

Дарвины ашиглахад оройтсон тэр хамгийн дуртай жишээ энэ номонд дахин тусах ба хуманы нүднээс судлаж эхэллээ гэхэд л ямар төвөгтэй машин гэдгийг мэднэ. Амьдралын суурь машин /механизм/ -ыг задлан шинжилсэн нь хүндэтгэлтэй зураглал, гоо сайхны хамт Пейлийн эрт эхэлсэн. Пейли хуманы нүдийг бүтээгдсэн телескоп мэтийн багажтай харьцуулсан ба нүд визионд зориулагдан бүтээгдсэн телескоп үүнд тусалдагийг зарим баталгаагаар шийдсэн. Телескоп дизайнсан дизайнертэй шиг, нүдэнд ч дизайнер бий. Пейлигийн аргумент түүний дүрэлзсэн чин сэтгэлээр бүтээгдсэн ба тухайн үеийн биологийн сайн мэдлэгээр формчлогдоогүй. Гэхдээ энэ бол буруу, муу үйлс.

Нүд болон телескоп хоорондын аналог, цаг ба амид организмын хоорондын аналог худал. Бүх тусгалын эсрэг цагчин натур дах физикийн сохор хүч. Гэсэн ч тэр спициал замуудыг үр ашигтай ашигладаг. Жинхэнэ цагчин хараатай ба цагны араа шүд, ба пуршнуудын холболтыг ирээдүйд оюуны нүдэндээ зорилготойгоор дизайнлдаг. Натурын селекци сохор, ухаан үгүй, автомат процесс буюу бидний одоо мэдэж буй амьдралын бүх форм нь эксистэнцийн зорилготой ч оюуны зорилгогүйг Дарвин нээсэн. Энд оюун үгүй, бас оюуны нүд ч үгүй тул ирээдүйн төлөвлөгөөгүй. Энэ визион үгүй, ерөөсөө бүх хараа үгүй. Хэрэв натурт цагчины ролид тоглож болно гэвэл тэр нь Сохор цагчин.

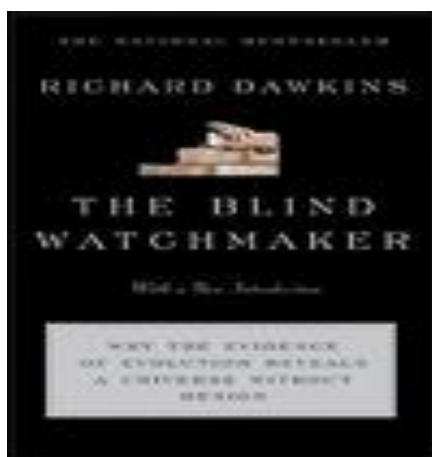
Би энэ бүгдийг ондоогоор тайлбарлана. Гэвч Пейлид урам өгсөн амьдарч буй “цагууд”-ын гайхмаарыг басамжлахгүй. Би юуг дүрслэх гэсэн бэ гэхээр Пейлийн их хол явсныг дүрслэхийг оролдсон. Миний сэтгэл дэхь бишрэл амьдралын цагийг хэн ч бүтээдэггүйгээс үүссэн. Би хүндэт Уиллиям Пейлиг шинэ үеийн философичдын ялгасанаас илүү мэдэрдэг. Нэг удаа атеист гэж алдаршсан философичтой материйн тухай үдийн хоолон дээр дискуссдсэн. Би 1859 оноос өмнө атеист байхыг төсөөлж ч чадахгүй байсан үед Дарвины “*Специгийн Оригин*” хэвлэгдэж байсаныг хэлэхэд “Хюмын тухай юу гэхэв?” гэж тэр атэйст философич хариулсан. “Комплекс организацлагдсан амид ертөнцийг Хюм хэрхэн тайлбарласан” гэж би асуусан. Философич хэлэхдээ “Тэр тайлбарлаагүй” гэж хэлсэн. Яагаад энд онцгой тайлбарлал хэрэгтэй вэ?

Пейли үүнд онцгой тайлбар хэрэгтэйг мэддэг байсан, Дарвин ч мэддэг байсан, харин Хюм Дарвинаас түрүүлж мэдсэн гэдэг сэжигтэй. Ямарваа кейсид миний бизнесийг харуулна. Шотландын агуу философич Дэвид Хюмыг заримдаа өөрөө зууны өмнө Дарвинаас дизайнын аргументийг хүсэх байсан гэдэг. Гэхдээ Хюм –God-ын Эксистенцэд натурын баттай, позитив нотолгоог логиктой хэрэглэн критиклэсэн. Тэр тодорхой дизайнд алтернатив тайлбар санал болгохгүй, асуултыг нээлттэй орхидог. Атеист Дарвинаас өмнө, дурьдагдсан Хюм: “Надад биологийн комплекс дизайны тайлбар үгүй” гэж хэлж чадсан. God биш гэх бүх сайн тайлбарыг би мэднэ, гэхдээ бид дараагийн нэгнийнх илүү сайн байна гэж найдаж, хүлээх хэрэгтэй. Атеист зорилго интелектуал болох боломжтой ба үүнийг Дарвин хийсэн. Хэдийгээр Дарвинд өмнө атеизм хүчтэй суурь байсан ч ганц сайхан сэтгэлээ орхих хангалтгүй бөгөөд би үүн шиг позицэд туслаж чадахгүй. Би Хюмыг санал нийлнэ гэж бодох дуртай, гэхдээ Хюмын зарим бичвэрт Дарвиныг биологийн дизайны гоё ба комплексыг дутуу үнэлсэн гэдэг. Натуралист хүү Чарлиз Дарвин түүнд “юм” эсвэл түүний тухай хоёрыг үзүүлж харуулсан. Гэхдээ Хюм нас барснаас 40 жилийн дараа Дарвин Хюмын Эдинбургийн университетэд элссэн.

Энэ үгнүүд ямар утгатай гэдэг нь тодорхой байсан шиг би ойлгомжтой дизайн ба комплексийг ярисан. Комплекс ямар утгатай тухай хүмүүс интиутив идейтэй. Гэхдээ энэ

номонд комплекс ба дизайн үндсэн ойлголт. Зарим нэг комплекс спициал юмсын тухай бидний мэдрэмж маш нарийн үгнүүдээр дизайнддаг бололтой. Тэгээд комплекс “юм” гэж юу вэ? Бид үүнийг хэрхэн таних ёстой? Ямар сенсэд персон, чихүүр хорхой, нисэх онгоц, цагыг үнэхээр комплекс, харин сар энгийн гэж хэлэхэд зөв гэх? Бидэнд анхны санаа комплекс “юмс”-ын зайлшгүй атрибут гэдэгээр үүсч болох ба тэр атрибут хетерогенеуис структуртай. Сүүтэй ягаан чунз эсвэл сүүтэй цэлцэгнүүр сенсэд энгийн. Хэрэв бид түүнийг хоёр хэрчим болгоход энэ хоёр хэсгийн структур ижил, өөрөөр хэлбэл нэг төрлийн л сүүтэй цэлцэгнүүр. Машин бол олон төрлийн бөгөөд, сүүтэй цэлцэгнүүртэй адилгүй. Машины ихэнх хэсэгүүд бусадаасаа ондоо. Хоёр хуваасан машиныг нийлүүлээ ч нэг машин болохгүй...

Саянжамцын МӨНХГЭРЭЛ

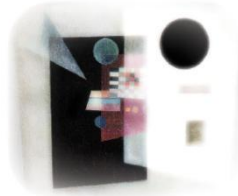

ШИНЭ НОМЫН ТАНИЛЦУУЛГА

С.Молор-Эрдэнэ

ЭРИХ ФРОММ

Бий эсвэл Байх

С. Молор-Эрдэнэ Герман хэлээс орчуулав.

Номын Герман гарчиг: *“Haben oder Sein.”*

Номын Англи гарчиг: *“To Have or to Be?”*

Бүрэн зохиолыг эх хэл дээрээ унших боломж бидэнд гарлаа.

Психоаналитикч, Социалфилософич Эрих Фроммын “Бий эсвэл Байх” нэртэй бүтээл энэ оны 11 сард анх удаагаа Герман хэлнээс Монгол хэлэнд орчуулагдсан. Уг бүтээл дэлхийн 50 гаруй орны хэл дээр хэвлэгдсэн авторын алдартай бүтээлүүдийн нэг.

Уг номонд надад “бий” гэж хэлэх эсвэл би “байна” гэж хэлэх хоёр ямар их ялгаатайг Эрих Фромм философийн үүднээс тайлбарлаж, нийгмийн социал асуудалтай холбон харьцуулж чадсанаар энэ ном өнөө үед дахин дахин шинээр уншигдах ёстой номын нэг болж чадсан. Эрих Фромм зөвхөн хоёрхон ухагдахууныг хэрэглэн нийгмийг философийн, социологийн, шашны болон психологийн талаас шинжилж хэрхэн төөрөгдөлөөс гарах гарцыг заажээ.

Философич С.Молор-Эрдэнэ номыг орчуулахдаа номны мэргэжлийн төвшинг алдагдуулахгүйн тулд хэд хэдэн зүйлийг анхаарчээ. Номыг Монгол хэл рүү буулгах явцад хэлний нилээд хүндрэлүүдтэй тулгарсанаа өмнөх үгэндээ дурдаж, зөвхөн номыг орчуулаад зогссонгүй, өнөөдрийг хүртэл төгс хэл гэж үнэмшиж явсан бидний Монгол хэл цаашид биднийг ирээдүйн мэдлэгтэй танилцахад хэр их түүхий хэл вэ гэдгийг мөн тайлбарлажээ. Энэ тухай тэрбээр “...Латин хэлнээс анх гаралтай мэргэжлийн ухагдахуунуудыг монгол үгээр бүдүүлгээр орлуулан орчуулдаг заншлыг энэ номонд үргэлжлүүлээгүй. Мэргэжлийн салбар бүрийн ухагдахуунуудыг оригиналаар буулгахыг зорилго болгож, номын мэргэжлийн төвшинг хадгалсан” хэмээн номынхоо өмнөх үгэнд бичжээ.

Мөн орчуулагч цааш нь өмнөх үгэндээ ингэж бичжээ: “...Ямар ч үгийг, үйл үг бас нэр болгон зэрэгцүүлэн хэрэглэхийг монгол хэлэнд дүрэм болгон ягштал заагаагүйгээс олон бэрхшээл гарсан. Хэдийгээр монгол хэлний үгийг үйл үгээр хэрэглэх боломжтой ч түүнийг нэр болгон хэрэглэхэд тааралдах хүндрэлүүд номын оюуны чадавхийг сулруулж, зайлсхийх боломжгүй нөхцлүүд үүссэн байна.

XX зууны дундуур уйгаржингаас салж, крилл үсгүүдийг монголчууд нийтээр хэрэглэж эхэлснээр монгол үгийн язгуур танигдахгүй болжээ. Тиймээс үгийн үндсийг хөөж олоход бэрхшээлтэй тул үүний аюулаар өнөөдрийн монгол хэлэнд логик дутагдсаар.

Дээрх садаанууд улс орны оюуны хөгжилд саад хийж тухайн салбар бүрийн мөн чанарыг алдагдуулсан хэвээр. Ялангуяа монгол хэлний тухай эрдэмтдийн номууд оюуны салбарын үгнүүдийг хайхралгүй орхисныг баримтаар нотлоход тун амархан болжээ. Монгол хэлний “цагаан толгой” өнөөдөр хүртэл төлөвшиж чадсангүй. Энэ номонд зориуд ь, ь гэх тэмдэгүүдийг хэрэглэхээс татгалзсан.

Монгол хэлний нэвтэрхий толийг бичиж үлдээсэн нөхөд эгшиг үсгийг хаана ч гээдэг, тэр ч бүү хэл мэргэжлийн салбарын үгүүдийн эгшигийг хүртэл гээдэг гэмтэй дүрмийн эх үүсвэрийг тавьжээ. Ингэж аялгуут монгол хэл аялгуугаа алджээ. Тэд үг болон өгүүлбэрийг оюуны төвшинд хүргэсэнгүй, зөвхөн үсгийн байрлалаар л хөөцөлджээ. Үүний үр дүнд монгол хэлний чадвар улам устсаар.

Эцсийн эцэст мэргэжлийн үгнүүдийг монгол үгээр орлуулах бүр л монгол хэл өөрөө ядуурна шүү гэдгийг монгол хэлний хүмүүс ухамсарлахгүй, харин ч салбар дамжин үгсийг гуйвуулан орчуулдаг мунхаг үйлдэл өнгөрсөнд ч их хийгдсэн, бас өнөөдөр ч лайгаа тарисаар.

Энэ номыг орчуулж уншигч авхай Таны гарт өргөн барьж буйн цаад билигийн утга нийгмээ өөрчилж сайжруулах гэсэн чин эрмэлзэлтэй Монголын хүмүүст зориулсан бөгөөд дэлхийн оюуны сангаас сугалан авч зориглон хичээж орчуулсан бичгийн хөдөлмөр. Эцсийн эцэст захиас л юм даа...” гэжээ.

Төгсгөлд хэлэхэд Монголын уншигчдад Эрих Фроммын бодлын ертөнцөөр аялах боломжийг олгосон орчуулагчид талархая. Цаашид олон ном орчуулах хийгээд шинэ Монголын залуучуудад мэдлэг түгээн дэлгэрүүлэх их үйлст нь амжилт хүсье.

Редакци

Ухагдахууны жагсаалт:

Ability авдаг	Абилити	Туршлага, ажиглалт, суралцсаны үр дүнд олж чадвар
Absolute	Абсолют	Бүрэн гүйцэд
Abstract	Абстракт	Матери үгүй, реалитет үгүй
Accept	Акцепт	Зөвшөөрөх
Actual	Актуал	Бодит, одоогийн оршин буй
Act	Акт	Үйлдэл, хөдөлгөөн
Activity	Активити	Ажил үйлс, үйлдэл
Actor	Актор	Тодорхой үйлд оролцогч ба үйлдэгч хүн
Adaptation	Адаптац	Дасан зохицох
Alien	Эли	Галактикийн биет
Alternative	Алитернатив	Хоёр боломжийн нэг
Anagram ХЭЛЛЭГ	Анаграм	Үг болон хэллэгийн үсгүүдийг сольж өөр үг, бүтээх /жишээлбэл алт-ын анаграм бол тал/ Нэг юм нөгөөтэй адил, хоёр юмыг адилтгах
Analogue	Аналоги	Ухагдахуунуудын дотор шинж төрхөөр задлах, нэг төрлийг олон төрөл болгон задлах
Analyse	Анализ	Дүгнэлт ба баталгааны сургаал
Analytic	Аналитик	Явган яриа
Anecdote	Анекдот	Даалгавар биелүүлэхэд хэрэгцээтэй туслах хэрэгслүүд болон хүмүүс
Apparat	Аппарат	Багтаргал буюу галзууртал уурлах
Apoplectic	Апоплектик	Объект дээрх партикулар хэсэг
Area	Ариа	Аристократууд буюу нийгмийн элитууд төр удирдах
Aristocrat	Аристократ	
Argument	Аргумент	Баталгаа ба баталгаатай шалтгаанууд
Argumentation логикийн	Аргументац	Теориг дэмжиж, баталгаажуулахын тулд аргументуудыг хэрэглэх
Arrangement	Арренжемент	Урлагийн дүрслэл, тохиролцох
Artefact	Артефакт	Эд өлгийн зүйл
Attentive	Аттентив	Анхаарал хандуулах
A priori шийдэхэд	Априори	/латин/ Ямар үр дагавар, нөлөө үүсэхийг үнэн факт, горимыг хэрэглэх
Association идейнүүд,	Ассоциац	Ментал холбоо, сенсацууд, мэдрэмжүүд, эсвэл сэтгэлүүд хооронд орших хэлхээ холбоо
Aspect	Аспект	Харах чиглэл, үзэл
Atheism	Атеизм	Бурхангүйчлэлийн сургаал
Autonomy	Автоном	Бие даасан
Background	Бегкроунд	Фон
Bacteria	Бактери	Өвчин үүсгэгч
Barrel	Баррель	Газрын тосыг хэмжих нэгж
Behavior	Бихейвэр	Төрх

Bourgeois	Буржуаз	Ханамжтай иргэн
Bureaucrat	Бурократ	Хэтрүүлдэг албатууд
Candidate	Кандидат	Нэр дэвшигч, албанд, суудалд өргөдөл гаргагч
Capital	Капитал	Голчилсон инвест хийх хөрөнгө
Capitalism	Капитализм	Капитал дээр тулгуурлах хөрөнгөтний засаглал
Category	Категори	Хэллэгүүд
Case	Кейс	Хэсэгчилсэн ситуац, хэсэгчилсэн байдлын ситуац,
Civilization	Цивилизац	жишээ Сайэнсын ба техникийн дэвшлийн үр дүнд
Circle	Циркел	нийгмийн материаллаг ба социал амьдрал
Chance	Шаанс	Дугуй хэлбэрт орсон геометрийн фигур
Character	Характер	Гэнэт
Classic	Классик	Хүний ухаан сэтгэлийн шинж төрх
Coefficient	Коэффициент	Антикийн үеийн грекийн ба латины арт
Cognitive science	Когнитив сайэнс	Алгебрийн илэрхийллийг өсгөгч
		Интелгенц /ухамсар, перцепц, хэл, санамж, хөдөлгөөний хяналт/ болон хэд хэдэн академик дисциплинүүдийн хэсгүүдийг /экспериментал психологи, хэл шинжлэл, компьютер сайэнс философи, неуросайэнс/ багтаасан танихуйн
		сайэнс
Collaboration	Коллаборац	Хамтын ажиллагаа, хамжилцах
Combination	Комбинац	Зангилаа, тактикийн холболт
Communication	Коммуникац	Идей болон сэтгэлээ илэрхийлэх процесс, эсвэл хүмүүс информац өгөх процесс
		Хамтын
Community	Комунити	Цогцолбор
Complex	Комплекс	Нарийн, төвөгтэй
Complicate	Компликет	Бөөгнөрөл
Concentration	Концентрац	Партикулар формыг эмхлэх
Configuration	Конфигурац	Сөргөлдөөн
Conflict	Конфликт	Практикийн дагуу үндэслэгдсэн
Conformity	Конформетед	Сандрах, самуурах
Confuse	Конфиузи	Төлөвлөгөө нэгтгэж бодох
Conception	Концепц	Холбоо, хоёр факт болон идейнүүд хоорондоо холбогдох
Connection	Коннекц	Тогтмол тэнцүү, өөрчлөлт үгүй
Constant	Констант	Бүрдүүлэх
Constitute	Конститут	Үр дагавар, зорилготой, дагнасан
Consequences	Консеквенц	Үндсэн хууль
Constitute	Конституц	Зохион байгуулах
Coordinate	Координат	Ямар нэг алдаагүйгээр үнэн эсвэл зөв
Correct	Коррект	Тунгалаг талст
Crystal	Кристал	Хавсарсан
Cumulatively	Кумулатив	М.Хайдеггерийн “Байх ба хугацаа” зохиолын
Da Sein	Дазайн	ухагдахуун. Түүгээр бүх байгаа-нуудын Байх-ыг тэмдэглэсэн
гол		Өгөгдөл
Datum	Датум	

Definition	Дефиницион	Үг болон ишлэлийн утгын тайлбарлал, харахад амархан, мөн тодорхой байх квалити.
Demarcation	Демаркац	Хоёр юмыг салгах мөр болон зааг
Democracy	Демократ	Нийт иргэд төрийг удирдах
Demonstration	Демонстрац	Өгүүлэх, зориуд, иш татсан
Destructive	Деструктив	Задалсан, сөнөөсөн
Detail	Детал	Нэг бүрчлэх
Determination	Детерминац	Үйлдлийн шалтгаан
Diagnostic	Диагноз	Оношилгоо
Dimension	Димензион	Биеийн урт, өргөн, өндөр ба орон зайн дүрслэл
Disconcerting	Дисконцерт	Саад
Discussion	Дискус	Тэнцүү зөвтэй ярилцах, логиктой ярилцах
Disinclination	Дисинклинац	Ямар нэг юмыг хийх хүсэлгүй, ямар нэг юмны төлөө уриалахгүй
Displacement	Диспесмент	Шахалт
Disposition	Диспозиц	Угаасаа, тиймэрхүү
Disturbance	Дистурбанц	Тайван буюу нам гүмийг алдагдуулах, тасалдуулах, алдуулах, ментал болон эмоцын хэвийн бус хувилбар
Doctrin	Доктрин	Латин хэлэнд номлол гэх утгатай, нийтээр мөрдөх
зарчим		
Dogma	Догма	Аргументгүйгээр бүлэг хүмүүст эсвэл байгууллагат
итгэсэн		
Efficient	Эффисент	итгэл. /Шашны, политикийн, намын гэх мэт/
Elegant	Элегант	Бүтээмж
Element	Элемент	Жирийн биш, тансаг
Elementary	Элементар	Ямар нэг юмны зайлуулушгүй хэсэг
Emotion	Эмоц	Субъектийн жирийн фактуудтай хэв маяг
Epoch	Эпох	Сэтгэлийн хөдлөл
үүдэлтэй		Грекийн түр саатах гэсэн утга бүхий үгнээс
авч		бөгөөд түүхийн явцын тодорхой хэсгийг зааглан
		үзэхийг хэлнэ. Удаан хугацааны томоохон явдлууд хамрагдана.
Eponym	Эпоним	Хэн нэгэнд, эсвэл ямар нэг юманд нэр өгөх
буюу нэр		
Erewhon	Эревхон	Өгөгч
Error	Эррор	Самуэл Батлерийн зохиолын нэр
Ethic	Этик	Алдаа
Existence	Эксистенц	Моралийн сургаал
Expectation	Эспектац	Оршихуй, амьдрал
Experience	Эксперенс	Горьдлого, найдлага
Experiment	Экспиремент	Туршлага, факттай практикаар танилцах
Explicate	Экспликаци	Туршилт
		Идей эсвэл уран зохиолын буюу литратурын ажлуудыг нарийвчлан тайлбарлах
Export	Экспорт	Гадагш хийгдэх борлуулалт
External	Экстернал	Гадны
Fact	Факт	Хэрэг, баримт
Factor	Фактор	Хүчин зүйл
Faculty	Факулти	Хүн төрөхөд хамт төрсөн физикийн,ментал
чадварууд		

Fantasy	Фантаз	Төсөөлөл, тээсэн зураг
Fairness	Фейрнес	Өгөө аваа тэнцэх
Feudalism ашгаа	Феодализм	Ноёны газар ажиллаж, бас мал хариулж олсон ноёндоо өгдөг дундад зууны засаглал
Field	Фийлд	Талбар, талбай
Figure	Фигур	Биеийн шейп эсвэл гадаад форм
Form	Форм	Хэлбэр
Formation юм	Формац	Хэсэгчилсэн байр эсвэл замаар өөрчлөгдсөн нэг
Fossil	Фоссил	Эртний чулуужсан бие
Function хэмжээ	Функц	Бусад хэмжээнүүдээс хамааран өөрчлөгдөх
Fundamental	Фундаментал	Гол, чухал
Group	Групп	Бүлэг
Galaxy	Галактик	Оддын систем, жишээлбэл тэнгэрийн зааг
General	Генэрал	Бүгдэд хамаарах буюу харяалагдах
Generation	Генерац	Хүний нас, ам бүлийн гишүүдийн насны дараалал
Genuine	Генуин	Жинхэнэ, дууриамал биш
God	Год	Эзэн тэнгэр
Guru	Гуру	Энэтхэг номын багш
Hindsight	Хайндсайт	Араас нь, хожимдсон
Homogeneous	Хомоген	Ижилхэн төрлийн
Human	Хуман	Хүн төрөлхтөн, хүн
Hypothesis	Гипотез	Таамаглал
Idea	Идей	Төсөөлөл, зураглал
Ideal	Идеал	Төгс, хамгийн тохиромжтой
Identify	Идентифай	Адилтгах
Ignorance	Игноранц	Мэдлэг үгүй, тэнэглэх
Illusion	Иллюз	Буруу төсөөлөх, алдаатай тааварлах
Image	Имиж	Төсөөлсөн зураг
Immune	Иммун	Дархлаатай
Impact	Импакт	Хүчтэй үйлчлэл
Impression	Импресс	Мэдрэлийн эрхтнүүдээрээ мэдэрсэн сэтгэгдэл
Inability	Инаблити	Хангалттай хүч, мэдэл үүсвэргүй, чадваргүй
Inanimate nature хүмүүсийн		Амь үгүй натур-амьтай натураас гадна бүтээсэн техник технологуюдыг нэрлэнэ
Indication	Индикац	Шинж илрэл
Individual	Индивидуал	Хууль бөгөөд социал хангамж үйлчилдэг
Industry гаргах,	Индустри	Түүхий эдийг боловсруулан бүтээгдэхүүн үүний тулд цалин, машин болон капитал хэрэглэх
Industrial	Индустриал	Үйлдвэржсэн
Information	Информац	Нэг хэсэгчилсэн явдал болон ситуацийн мэдлэг, мэдлэг болон интелгенцийн коммуникац
Initiative	Инициатив	Санаачлага гаргах, анхны алхам
Insect	Инсект	Шавьж
Instant	Инстант	Шууд болох, агшин, хором зуурын

Instinct дэх	Инстинкт	Орчны нөлөөнд үзүүлж буй организмын хэсэг комплекс ба өвөрмөц хариу, магадгүй суралцсанаар сайжрах гэдгээр бихейвэрийн паттерн илэрхийлсэн ч гол төлөв хувирашгүй
Integral	Интеграл	Формжуулах, бүхэл болгох
Intention	Интенцион	Ямар нэг зорилгыг хийх буюу гүйцэлдүүлэхээр чиглэх, зорих
Intellect аргаар	Интеллект	Юмсыг ойлгох, гүнзгий төвшинд логикийн бодох чадвар.
Institution	Институц	Нэг бүрийн ба нийтийн төлөө ажилладаг төрийн байгууллага
Instrument	Инструмент	Нарийн багаж
Intuitive	Интуитив	Зүйлсийг рефлексдэхгүйгээр танин мэдэх
Interpretation	Интерпретац	Текстыг тодруулах, хуулийг тайлбарлах
Isolation	Изолац	Тусгаарлах, ганцаарчлах
Landscape	Ландскейп	Хуурай газрын томоохон хэсгийг нилэнхүйд харах үед бүх зүйлс харагдах боломжтой
Legitimation	Легитимац	Хуульчлал, үрчлэн авах
Leisser-faire	Лессе-фейр	Албадлагын биш, тэвчээр
Local	Локал	Специйн байрлалыг хамаатуулах
Mechanism	Механизм	Үйлчлэлийг бүтээхэд цугтаа үйлдэх ажлын хэсгүүдийн бүтэц
Mental	Ментал	Оюуны үйлдэл, майндтай коннектлогдсон эсвэл майндад болох
Metaphysic утгатай	Метафизик	Үгийн гарлаар физикээс дээр, дараа гэсэн Грек үг. Оршихуйн натурыг болон мэдлэг, үнэний тухай асуудалтай холбогддог философийн салбар
Method	Метод	Арга барил, тохирохуйц арга
Model	Модел	Хураангуй хэмжээ, үзүүлэн
Modern	Модерн	Шинэ үеийн
Monochrome	Монохром	Хар цагаан
Moral	Морал	Ёс заншилын сургаал
Nature	Натур	Хүний гар хүрээгүй байгалийн орчин
Neurology	Неурологи	Нервийн системийг судалдаг сайэнсын салбар
Neurosis	Неурос	Айдас эсвэл гунигийн хүчтэй сэтгэлийн
	шаналалаас	
Neurotic	Неуротик	болсон ментал өвчин Неурозоос шалтгаалсан эсвэл шаналсан ментал
	өвчин	
Norm	Норм	Бүгд зөвшөөрсөн дүрэм, хэмжээ
Object	Объект	Зүйлс, хүний өмнө зогсох бүхий л зүйлс
Ontology	Онтологи	Оршихуйн натурын тухай асуудалтай
холбогддог		философийн салбар
Optic	Оптик	Харааны, нүдний
Palindrome	Палиндром	Урдаасаа ч, хойноосоо ч ижил уншигддаг үг,
шүлгийн		мөр, өгүүлбэр, мөн тоо

Partical	Партикал	Цэгэн жижиг хэсгүүд
Particular шинжийг	Партикулар	Зөвхөн индивидуал хүн, юм эсвэл юмсын онцолж үзэх
Patchwork цугларсан	Патчвөрк	Уламжилалт теоринуудтай хамаатайгаар
Pathology	Патологи	шинэ факт ба методуудын нэгдлийг
Perceive	Персив	Өвчний сайэнс
Perception	Перцепц	Мэдрэх, юмсыг сэрүүн болгох эсвэл ойлгох Мэдэрхүй, мэдрэх үйл явц, сенсээрээ юмсыг ойлгох зам, юмсын үнэн натурьг ойлгох чадвар
Perceptual	Персептуал	Персивлэх процесс, юмсыг персивлэх чадвартай Холбоотой
Perfunctory хабит	Перфанкт	Реал сонирхол, анхаарал, мэдрэмжгүй үүрэг
Period	Период	гэдгээр хийх акц
Perspective	Перспектив	Үе
Person	Персон	Алсын хараа
Personality	Персоналити	Хувь хүн
Pessimism	Пессимизм	Хүний бүх шинжийг агуулсан
Phenomenon	Феномен	Гутрангиар хандах хандлага
Philology литературтай	Филологи	Тусгал, ер бусын, ховор Литературт хэрэглэгддэг хэл болон, холбоотой дисциплин, литературыг судалдаг салбар
Picosecond	Пикосекунд	Секундыг 12 хуваасантай тэнцэх
Place	Плейс	Байршуулах, байршил
Plausible	Плаузибл	Ойлгомжтой
Plutocracy	Плутократ	Баячууд ноёрхох засаглал
Point	Поинт	Тэмдэгт, гол санаа
Politic	Политик	Төрийн тогтолцоо, үйл хэрэг, процесс
Positive	Позитив	Зөвшөөрсөн, эерэг
Position	Позиц	Байрлал
Potensial	Потенциал	Чадал
Practice	Практик	Хийх, туршлагажих
Precise	Прециз	Яг
Predict	Предикт	Урьдчилан хэлэх
Preference Мөн	Преференц	Илүү том сонирхол эсвэл ямар нэг өөр зүйл. хүнээс, эсвэл хүний төлөө шаардах
Prejudice	Прижудайс	Урьдаас ялгах, үнэлэлт өгөх
Presence	Присенсэ	Оролцох
Prestige зөвшөөрүүлэх	Престиж	Хүмүүст үзүүлэх, хүмүүсээр хүлээн
Prime	Пример	Нэгдүгээр, анхдагч
Primitive	Примитив	Эртний, доогуур соёл, энгийн
Principle	Принцип	Горим
Problem	Проблем	Буруутгах, даалгавар
Process	Процесс	Явц төлөвлөгөө өөрчлөгдөх
Productive	Продуктив	Бүтээгдэхүүний гаралтай
Propaganda	Пропаганда	Сурталчилгааны үйлс
Psychology	Психологи	Сэтгэлийн сайэнс

Psychotic	Психотик	Хүнд ментал өвчнөөс болж шаналж буй хүн
Quality	Квалити	Хийцийн шинж, үнийн цэнэ, чанар
Reaction	Реакц	Эсрэг үйлчлэл
Realm	Реалм	Домайн, нөлөөллийн хүрээ
Receiver	Ресивер	Юмсыг хүлээн авах инструментийн хэсэг, хүлээн авагч
Recollection	Реколлекц	Ухаандаа дахин дуудах акц ба хүч
Record	Рекорд	Информацыг конституцлах
Referendum	Референдум	Бүх нийтийн санал хураалт
Reflex	Рефлекс	Хариу үйлдэл
Registration	Регистрац	Бүртгэл
Regime	Режим	Дэглэм
Relation	Релац	Хамаарал
Relative	Релатив	Харьцуулах, тэнцүүлэх
Relief	Релиф	Газрын гадаргын тогтоц
Represent	Репрезент	Төлөөлүүлэх
Reproduction	Репродукц	Дахин эксистенцэд авчрах, бүтээх, эсвэл өөрчлөх акт
Restrict	Рестрикт	ба процесс Хязгаарлах
Role	Роли	Дүр, хүний юмсын үйл ажиллагаа
Scepticism	Скептицизм	Эргэлзэх, үл итгэх
Sector	Сектор	Нийгмийг давхаргаар ангилах төвшин
Segment	Сегмент	Хэсэг, цирклийн хэсэг
Selection	Селекци	Үүлдэр сонгон үржүүлэх
Sensation	Сенсаац	Хүн бие юмсын нөлөөллийг мэдрэх, сенсэгийн үйл ажиллагаа
Sense	Сенсэ	Биднийг хүрээлж буй гадаад ертөнцөөс ирэх информацийг бидний бие ашиглах
Sensible	Сенсибл	Мэдэгдэхүйц, сенсэд мэдэгдэхүйц
Sensitive	Сенситив	Экстернал стимулыг хүчтэй мэдрэх
Sensor	Сенсор	Физикийн стимулуудад хариу үзүүлэх аппарат
Shape	Шейп	Дүрс, гадаад форм
Situation	Ситуац	Байгаа байдал
Social	Социал	Хүний нийгмийн амьдралд хандсан
Socialism	Социализм	Эв хамтын, нийтээрээ буюу төр үйлдвэрийн төхөөрөмжүүдийг хувьчлах
Sociology	Социологи	Грекийн эв хамтыг судлах нийгмийн сайэнсын салбар
Spectrum	Спектрум	Солонго шиг харагдах өнгөнүүдийн радио Долгион
Special	Специал	Мэргэжлийн
Stable	Стабил	Тогтсон, өөрчлөгдөшгүй
Stimuli	Стимул	Өдөөлт
Structure	Структур	Бүтэц
Special	Спициал	Онцгой
Specy	Специ	Төрөлтний онцгой төрөл
Subject	Субъект	Танин мэдэж буй ухаан, үйлдэж буй хүн
Sublimation	Сублимац	Хатуу төлвөөс шингэн төлөвт шилжилгүйгээр хийн төлөвт шилжих
Substitute	Субститут	Хүний үйл явц, орлуулагч, орлуулах
Substitutive	Субститутив	Орлуулах, ондоо байранд тавих буюу хэрэглэх
Suggest	Суггест	Бодол болон ассоциацаар ухаанд дуудах

Symptom	Симптом	Тэмдэг
Superior	Супериор	Өндөр байрлал
Surplus value	Сөплус волуе	Мөнгөний эргэлтэнд оруулсан, ажлын хүч ба социалын хангамжаас гаргаж авсан илүү үнэлэмж
Syntactic System	Синтактик Систем	Өгүүлбэр дүрмүүдийг дагах Замбараатай нийлүүлсэн бүтэц
Talent	Талент	Юмыг сайн хийх натурал чадвар
Technic	Техник	Сайэнсын ололтуудыг практикт хэрэгжүүлэх үйлдвэрийн аргууд
Technology сайэнс	Технологи	Түүхий эдийг бүтээгдэхүүн болгох аргуудын
Temporary Term	Темпорар Терм	Зөвхөн богино хугацаанд ашиглагдах Формалчилсан илэрхийлэл
Theology шашин	Теологи	Эртний грекийн God-уудын тухай сургаал, судлах сайэнсын салбар
Theory	Теори	Сайэнсийн сургаал
Tolerance	Толеранц	Хүлцэнгүй, тэсвэр
Totalitarian	Тоталитар	Туйлын дарангуйллын
Tradition	Традиц	Уламжлал, уламжлал дээр суурилсан
Transmitter	Трансмитер	Дамжуулагч
Transpose	Транспоз	Шилжүүлэх
Trivial	Тривиал	Чухал биш, гол биш, хэрэгтэйд тооцогдохгүй
Turbulent	Турбуленц	Хуйлраа, эргүүлэг
Uniform	Униформ	Адилхан стандартыг мөрддөг
Universal	Универсал	Бүгдийг хамарсан
Utilitarianism	Утилитаризм	Философийн салбар
Utopia	Утоп	Грек үгсээс гаралтай “ou” буюу үгүй, “typos” буюу байришил ба хаана ч үгүй бүхий утга илэрхийлэгдэнэ. Хаана ч байхгүй гагцхүү нийгмийн идеал байдал ноёрхох зохиомол газарыг хэлнэ
Variable	Вариабл	Өөрчлөмтгий
Viscosity	Вискоцити	Наалт
Vision	Визион	Оюуны нүдний өмнө тусах
Visual	Визуал	Харагдах, харааны

